LVCRETI

DE RERVM NATVRA

LIBRI SEX

Hic Acherusia fit
stultorum denique
vita.

OXONII
Excudebat Horatius Hart,
Typographus academicus

PRAEFATIO

Lvcretiani carminis qui exstant codices ab uno exemplari deducti sunt omnes, quod demonstravit Carolus Lachmann quarto aut quinto saeculo scriptum fuisse et in regno Francico servatum. Huius exemplaris, quod iam pridem est amissum, tria, quoad scimus, scripta sunt apographa, quorum duo inter ceteros Isaaci Vossii libros adepta est Vniversitatis Leidensis bibliotheca. Codex alter saeculo nono scriptus, qui unde a Vossio comparatus sit non satis constat, Oblongus nominatus est: alter saeculo decimo scriptus Quadrati nomen accepit: hunc antequam Vossii in manus venit, in usum Lambini editionem suam parantis aliqua ex parte excusserat Turnebus. Horum duorum codicum testimonio, quamvis neglegentius scripti sint et permulta contineant errata, nititur praecipue textus Lucretianus. Codici Quadrato simillimae exstant Hauniae octo schedae quae prius Gottorpii servatae fuerunt, Vindobonae decem.

Tertium codicum genus, numero maximum sed auctoritate his multo inferius, ex Italia ortum est. Eiusdem archetypi apographum saeculo quinto decimo possedit Poggius Florentinus. Huius antequam perditum est unum

scripsit apographum Nicolaus Nicoli in bibliotheca Laurentiana adhuc servatum, alia nonnulla Itali alii: exsistunt Florentiae octo exemplaria, sex Romae in bibliotheca Vaticana, unum apud Monacenses, quod nonnullis in locis ceteris videtur praestare, in Anglicis nostris bibliothecis non minus septem. Sed haec omnia, si Nicolianum exceperis, non multi sunt aestimanda cum et mendosa sint et neglegentius vel ex mera coniectura emendata: codex Nicolianus accuratius procul dubio scriptus saepe Poggianum fideliter videtur repraesentare.

Cum codicum Leidensium excellentiam primus demonstrasset Lachmann, hunc ita secuti sunt ceteri Lucretiani carminis editores ut illis codicibus maior usque adtribuatur fides. Quare debet hodie si quis carmen edere voluit illos quam maxime sequi, Italorum et editorum quam rarissime proferre auctoritatem. In hac igitur editione paranda quoties Leidensium testimonium probavi, inferiorum codicum lectiones et virorum doctorum coniecturas non commemoravi. Quoties obelisco dignum locum iudicavi, et codicum scripturas et editorum coniecturas in notis addidi. Quoties autem correctiones in textum recepi, et praelatae lectionis auctoritatem notavi et Leidensium repudiatam scripturam adieci, siquidem aut ipsa intelligi potest aut alias textus emendationes suppeditavit. Mera errata quae simili modo omnes correxerunt saepe praetermisi, sed ubi solita codicum menda exhibere videbantur cuiusque errati generis dignissima ferme notatione exempla animadverti.

Lacunis, seclusionibus, uncinis, versuum traiectionibus rarius fortasse quam ceteri editores idcirco usus sum, quod et huiusmodi remediis saepe violatum potius fuisse textum

quam emendatum iudicem et optimorum codicum fidem legentibus praestare maluerim quam poema instaurare quale ipse scilicet scripserit poeta vel potius quale scripturus fuisse videatur, si perfecisset et perpolivisset. In his rebus admirabile, ut mihi videtur, exemplar nuper praebuit R. Heinze in libro tertio recognoscendo.

Tralaticiam carminis orthographiam, quam e codicibus Leidensibus deduxit Lachmann singula quaeque verba sicut in iis invenerat referendo, deserere ausus sum. Cum enim constantis scribendi rationis omnino expertes sint codices, ego et legenti commodius fore arbitratus sum et re vera minus ineptum si orthographiam cum se ipsa constantiorem reddiderim et usitatae Latinitatis normae similiorem.

In hac editione perraro invenientur quae nova sint aut non prius temptata. Malui editorum laboribus fretus libellum bene sanatum proferre quam nova adhibendo medicamina aut nova vulnera adferre aut vetera adgravare.

SIGLA

O	= Codex Leidensis 30 (Oblongus)
Q	= Codex Leidensis 94 (Quadratus)
L	= Codex Laurentianus xxxv. 30 (Nicolianus)
l 29, *l 31*, *l 32*	= Codices Laurentiani, xxxv. 29, 31, 32
C	= Codex Cantabrigiensis
Vat. 1706, &c.	= Codex Vaticanus 1706 &c.
Mon.	= Codex Monacensis
G	= Fragmentum Gottorpiense

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

LIBER PRIMVS

Aeneadvm genetrix, hominum divumque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
concipitur visitque exortum lumina solis:
te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum.
nam simul ac species patefactast verna diei
et reserata viget genitabilis aura favoni,
aeriae primum volucres te, diva, tuumque
significant initum perculsae corda tua vi.
inde ferae pecudes persultant pabula laeta
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
denique per maria ac montis fluviosque rapaces
frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
efficis ut cupide generatim saecla propagent.

14, 15 *hunc versuum ordinem habet L*   16 pergis *O corr.*: tergis *OQ*

quae quoniam rerum naturam sola gubernas
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse
quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.
effice ut interea fera moenera militiai
per maria ac terras omnis sopita quiescant.
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reicit aeterno devictus vulnere amoris,
atque ita suspiciens tereti cervice reposta
pascit amore avidos inhians in te, dea, visus,
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
circumfusa super, suavis ex ore loquelas
funde petens placidam Romanis, incluta, pacem.
nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.

*

quod superest, vacuas auris ⟨animumque sagacem⟩
semotum a curis adhibe veram ad rationem,
ne mea dona tibi studio disposta fideli,
intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
nam tibi de summa caeli ratione deumque
disserere incipiam et rerum primordia pandam,

32 fera moenera *Lambinus*: feram onera *OQ* 33 regit *L*: regium *OQ* 34 reicit *Q*: reficit *O* 43 desse *O corr.*: id esse *OQ* 44–49 = ii. 646–651 *seclusit Pontanus, lacunam indicavit Lachmann* 50 vacuas auris animumque sagacem *interpres Vergili apud Maium*: ut vacuas auris *OQ*

unde omnis natura creet res auctet alatque
quove eadem rursum natura perempta resolvat,
quae nos materiem et genitalia corpora rebus
reddunda in ratione vocare et semina rerum
appellare suemus et haec eadem usurpare
corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.
  Humana ante oculos foede cum vita iaceret
in terris oppressa gravi sub religione
quae caput a caeli regionibus ostendebat
horribili super aspectu mortalibus instans,
primum Graius homo mortalis tollere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra,
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
irritat animi virtutem, effringere ut arta
naturae primus portarum claustra cupiret.
ergo vivida vis animi pervicit, et extra
processit longe flammantia moenia mundi
atque omne immensum peragravit mente animoque,
unde refert nobis victor quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
quare religio pedibus subiecta vicissim
obteritur, nos exaequat victoria caelo.
  Illud in his rebus vereor, ne forte rearis
impia te rationis inire elementa viamque
indugredi sceleris. quod contra saepius illa
religio peperit scelerosa atque impia facta.
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine foede
ductores Danaum delecti, prima virorum.

70 effringere *l 29* : confringere *OQ* 71 cupiret *O corr.* : cuperet *OQ* 77 quanam *O corr.* : quantum *OQ* 84 Triviai *Priscianus* : triviat *OQ* 85 Iphianassai *O corr.* : Iphianassa *OQ*

cui simul infula virgineos circumdata comptus
ex utraque pari malarum parte profusast,
et maestum simul ante aras adstare parentem
sensit et hunc propter ferrum celare ministros
aspectuque suo lacrimas effundere civis,
muta metu terram genibus summissa petebat.
nec miserae prodesse in tali tempore quibat
quod patrio princeps donarat nomine regem.
nam sublata virum manibus tremibundaque ad aras
deductast, non ut sollemni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste nubendi tempore in ipso
hostia concideret mactatu maesta parentis,
exitus ut classi felix faustusque daretur.
tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quovis tempore vatum
terriloquis victus dictis desciscere quaeres.
quippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
somnia quae vitae rationes vertere possint
fortunasque tuas omnis turbare timore!
et merito. nam si certam finem esse viderent
aerumnarum homines, aliqua ratione valerent
religionibus atque minis obsistere vatum.
nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
aeternas quoniam poenas in morte timendumst.
ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit an contra nascentibus insinuetur,
et simul intereat nobiscum morte dirempta
an tenebras Orci visat vastasque lacunas
an pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,

104 possunt *Marullus*: possum *OQ* 111 timendumst *Orelli*: timendum *OQ*

per gentis Italas hominum quae clara clueret;
etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
Ennius aeternis exponit versibus edens,
quo neque permanent animae neque corpora nostra,
sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.
quapropter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua vi quaeque gerantur
in terris, tum cum primis ratione sagaci
unde anima atque animi constet natura videndum,
et quae res nobis vigilantibus obvia mentis
terrificet morbo adfectis somnoque sepultis,
cernere uti videamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
  Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis versibus esse,
multa novis verbis praesertim cum sit agendum
propter egestatem linguae et rerum novitatem;
sed tua me virtus tamen et sperata voluptas
suavis amicitiae quemvis efferre laborem
suadet et inducit noctes vigilare serenas
quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
clara tuae possim praepandere lumina menti,
res quibus occultas penitus convisere possis.
  Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
principium cuius hinc nobis exordia sumet,
nullam rem e nilo gigni divinitus umquam.

122 permanent *Politianus*: permaneant *OQ* 126 coepisse et *Q corr.*: coepisset *OQ*

quippe ita formido mortalis continet omnis,
quod multa in terris fieri caeloque tuentur
quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.
quas ob res ubi viderimus nil posse creari [156]
de nilo, tum quod sequimur iam rectius inde [157]
perspiciemus, et unde queat res quaeque creari [158]
et quo quaeque modo fiant opera sine divum. [155]
  Nam si de nilo fierent, ex omnibu' rebus
omne genus nasci posset, nil semine egeret.
e mare primum homines, e terra posset oriri
squamigerum genus et volucres erumpere caelo;
armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
incerto partu culta ac deserta tenerent.
nec fructus idem arboribus constare solerent,
sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
quippe ubi non essent genitalia corpora cuique,
qui posset mater rebus consistere certa?
at nunc seminibus quia certis quaeque creantur,
inde enascitur atque oras in luminis exit,
materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
quod certis in rebus inest secreta facultas.
praeterea cur vere rosam, frumenta calore,
vitis autumno fundi suadente videmus,
si non, certa suo quia tempore semina rerum
cum confluxerunt, patefit quodcumque creatur,
dum tempestates adsunt et vivida tellus
tuto res teneras effert in luminis oras?
quod si de nilo fierent, subito exorerentur
incerto spatio atque alienis partibus anni,
quippe ubi nulla forent primordia quae genitali

155–158 *hunc versuum ordinem restituit C in margine* 157 et *C in margine*: ut *OQ* 168 certa *O corr.*: derta *OQ* 176 quia *l 31*: qui *OQ*

concilio possent arceri tempore iniquo.
nec porro augendis rebus spatio foret usus
seminis ad coitum, si e nilo crescere possent.
nam fierent iuvenes subito ex infantibu' parvis
e terraque exorta repente arbusta salirent.
quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
paulatim crescunt, ut par est, semine certo

*

crescentesque genus servant; ut noscere possis
quidque sua de materia grandescere alique.
huc accedit uti sine certis imbribus anni
laetificos nequeat fetus summittere tellus
nec porro secreta cibo natura animantum
propagare genus possit vitamque tueri;
ut potius multis communia corpora rebus
multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
quam sine principiis ullam rem exsistere posse.
denique cur homines tantos natura parare
non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
transire et magnos manibus divellere montis
multaque vivendo vitalia vincere saecla,
si non, materies quia rebus reddita certast
gignundis e qua constat quid possit oriri?
nil igitur fieri de nilo posse fatendumst,
semine quando opus est rebus quo quaeque creatae
aeris in teneras possint proferrier auras.
postremo quoniam incultis praestare videmus
culta loca et manibus meliores reddere fetus,
esse videlicet in terris primordia rerum
quae nos fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus.
quod si nulla forent, nostro sine quaeque labore

189 * 190 *lacunam indicavit Munro* (*in editione minore*) 207 possint *Pontanus*: possent *OQ*

sponte sua multo fieri meliora videres.
  Huc accedit uti quidque in sua corpora rursum
dissoluat natura neque ad nilum interimat res.
nam si quid mortale e cunctis partibus esset,
ex oculis res quaeque repente erepta periret.
nulla vi foret usus enim quae partibus eius
discidium parere et nexus exsolvere posset.
quod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
donec vis obiit quae res diverberet ictu
aut intus penetret per inania dissoluatque,
nullius exitium patitur natura videri.
praeterea quaecumque vetustate amovet aetas,
si penitus perimit consumens materiem omnem,
unde animale genus generatim in lumina vitae
reducit Venus, aut reductum daedala tellus
unde alit atque auget generatim pabula praebens?
unde mare ingenui fontes externaque longe
flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
infinita aetas consumpse anteacta diesque.
quod si in eo spatio atque anteacta aetate fuere
e quibus haec rerum consistit summa refecta,
immortali sunt natura praedita certe;
haud igitur possunt ad nilum quaeque reverti.
denique res omnis eadem vis causaque vulgo
conficeret, nisi materies aeterna teneret,
inter se nexu minus aut magis indupedita.
tactus enim leti satis esset causa profecto,
quippe ubi nulla forent aeterno corpore quorum
contextum vis deberet dissolvere quaeque.
at nunc, inter se quia nexus principiorum
dissimiles constant aeternaque materies est,

215 quicque *Lambinus*: quicquid *OQ*   217 e *add. L*   240 nexu *Mon.*: nexus *OQ*

incolumi remanent res corpore, dum satis acris
vis obeat pro textura cuiusque reperta.
haud igitur redit ad nilum res ulla, sed omnes
discidio redeunt in corpora materiai.
postremo pereunt imbres, ubi eos pater aether
in gremium matris terrai praecipitavit;
at nitidae surgunt fruges ramique virescunt
arboribus, crescunt ipsae fetuque gravantur;
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum,
hinc laetas urbis pueris florere videmus
frondiferasque novis avibus canere undique silvas;
hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta
corpora deponunt et candens lacteus umor
uberibus manat distentis; hinc nova proles
artubus infirmis teneras lasciva per herbas
ludit lacte mero mentis perculsa novellas.
haud igitur penitus pereunt quaecumque videntur,
quando alid ex alio reficit natura nec ullam
rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.
  Nunc age, res quoniam docui non posse creari
de nilo neque item genitas ad nil revocari,
nequa forte tamen coeptes diffidere dictis,
quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,
accipe praeterea quae corpora tute necessest
confiteare esse in rebus nec posse videri.
principio venti vis verberat incita pontum
ingentisque ruit navis et nubila differt,
interdum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos
silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
cum fremitu saevitque minaci murmure ventus.

257 pingui *Iun. Philargyrius*: pinguis *OQ*   264 adiuta *O corr.*: adluta *OQ*   271 pontum *Marullus*: cortus *OQ*: portus *l. 29*   276 ventus *Markland*: pontus *OQ*

sunt igitur venti nimirum corpora caeca
quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
verrunt ac subito vexantia turbine raptant,
nec ratione fluunt alia stragemque propagant
et cum mollis aquae fertur natura repente
flumine abundanti, cum largis imbribus urget
montibus ex altis magnus decursus aquai
fragmina coniciens silvarum arbustaque tota,
nec validi possunt pontes venientis aquai
vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
molibus incurrit validis cum viribus amnis.
dat sonitu magno stragem volvitque sub undis
grandia saxa ruit †qua quidquid† fluctibus obstat.
sic igitur debent venti quoque flamina ferri,
quae veluti validum cum flumen procubuere
quamlibet in partem, trudunt res ante ruuntque
impetibus crebris, interdum vertice torto
corripiunt rapideque rotanti turbine portant.
quare etiam atque etiam sunt venti corpora caeca,
quandoquidem factis et moribus aemula magnis
amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.
tum porro varios rerum sentimus odores
nec tamen ad naris venientis cernimus umquam,
nec calidos aestus tuimur nec frigora quimus
usurpare oculis nec voces cernere suemus;
quae tamen omnia corporea constare necessest
natura, quoniam sensus impellere possunt.
tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.
denique fluctifrago suspensae in litore vestes
uvescunt, eaedem dispansae in sole serescunt.

282 quom . . . urget *Woltjer*: quem . . . aurget *O*: quem . . . virget *Q* 289 ruit qua quidquid *OQ*: ruitque ita quidquid *Lachmann*: ruit qua quicquid *Munro*: ruitque, et quidquid *conieci* 294 rapide *Lachmann*: rapidi *OQ*

at neque quo pacto persederit umor aquai
visumst nec rursum quo pacto fugerit aestu.
in parvas igitur partis dispergitur umor
quas oculi nulla possunt ratione videre.
quin etiam multis solis redeuntibus annis
anulus in digito subter tenuatur habendo,
stilicidi casus lapidem cavat, uncus aratri
ferreus occulte decrescit vomer in arvis,
strataque iam vulgi pedibus detrita viarum
saxea conspicimus; tum portas propter aena
signa manus dextras ostendunt attenuari
saepe salutantum tactu praeterque meantum.
haec igitur minui, cum sint detrita, videmus.
sed quae corpora decedant in tempore quoque,
invida praeclusit speciem natura videndi.
postremo quaecumque dies naturaque rebus
paulatim tribuit, moderatim crescere cogens,
nulla potest oculorum acies contenta tueri,
nec porro quaecumque aevo macieque senescunt;
nec, mare quae impendent, vesco sale saxa peresa
quid quoque amittant in tempore cernere possis.
corporibus caecis igitur natura gerit res.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur
omnia natura; namque est in rebus inane.
quod tibi cognosse in multis erit utile rebus
nec sinet errantem dubitare et quaerere semper
de summa rerum et nostris diffidere dictis.
quod si non esset, nulla ratione moveri
res possent; namque officium quod corporis exstat,
officere atque obstare, id in omni tempore adesset
omnibus; haud igitur quicquam procedere posset,
principium quoniam cedendi nulla daret res.
at nunc per maria ac terras sublimaque caeli

334 quapropter locus est intactus inane vacansque *secl. Bentley*

multa modis multis varia ratione moveri
cernimus ante oculos, quae, si non esset inane,
non tam sollicito motu privata carerent
quam genita omnino nulla ratione fuissent,
undique materies quoniam stipata quiesset.
praeterea quamvis solidae res esse putentur,
hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
in saxis ac speluncis permanat aquarum
liquidus umor et uberibus flent omnia guttis.
dissipat in corpus sese cibus omne animantum.
crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt,
quod cibus in totas usque ab radicibus imis
per truncos ac per ramos diffunditur omnis.
inter saepta meant voces et clausa domorum
transvolitant, rigidum permanat frigus ad ossa,
quod, nisi inania sint, qua possent corpora quaeque
transire, haud ulla fieri ratione videres.
denique cur alias aliis praestare videmus
pondere res rebus nilo maiore figura?
nam si tantundemst in lanae glomere quantum
corporis in plumbo est, tantundem pendere par est,
corporis officiumst quoniam premere omnia deorsum,
contra autem natura manet sine pondere inanis.
ergo quod magnumst aeque leviusque videtur,
nimirum plus esse sibi declarat inanis;
at contra gravius plus in se corporis esse
dedicat et multo vacui minus intus habere.
est igitur nimirum id quod ratione sagaci
quaerimus, admixtum rebus, quod inane vocamus.
  Illud in his rebus ne te deducere vero
possit, quod quidam fingunt, praecurrere cogor.

347 licet *L* : liceret *OQ*   349 flent *L* : fient *OQ*   356, 357 *locum sic interpunxit Brieger*   357 fieri *O* : valerent *Q*   366 at *L corr.* : aut *OQ*   367 vacui *Pontanus* : vacuum *O* : vacuim *Q*

cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
linquant, quo possint cedentes confluere undae.
sic alias quoque res inter se posse moveri
et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
scilicet id falsa totum ratione receptumst.
nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
ni spatium dederint latices? concedere porro
quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt?
aut igitur motu privandumst corpora quaeque
aut esse admixtum dicendumst rebus inane
unde initum primum capiat res quaeque movendi.
postremo duo de concursu corpora lata
si cita dissiliant, nempe aer omne necessest,
inter corpora quod fiat, possidat inane.
is porro quamvis circum celerantibus auris
confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
compleri spatium; nam primum quemque necessest
occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
quod si forte aliquis, cum corpora dissiluere,
tum putat id fieri quia se condenseat aer,
errat; nam vacuum tum fit quod non fuit ante
et repletur item vacuum quod constitit ante,
nec tali ratione potest denserier aer,
nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,
ipse in se trahere et partis conducere in unum.
  Quapropter, quamvis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.
multaque praeterea tibi possum commemorando
argumenta fidem dictis corradere nostris.
verum animo satis haec vestigia parva sagaci
sunt per quae possis cognoscere cetera tute.

389 quemque *Pontanus*: quisque *OQ*   395 denserier *O corr.*: condenserier *OQ*

namque canes ut montivagae persaepe ferarum
naribus inveniunt intectas fronde quietes,
cum semel institerunt vestigia certa viai,
sic alid ex alio per te tute ipse videre
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare omnis et verum protrahere inde.
quod si pigraris paulumve recesseris ab re,
hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibu' magnis
lingua meo suavis diti de pectore fundet,
ut verear ne tarda prius per membra senectus
serpat et in nobis vitai claustra resolvat,
quam tibi de quavis una re versibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.
  Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,
omnis, ut est, igitur per se natura duabus
constitit in rebus; nam corpora sunt et inane,
haec in quo sita sunt et qua diversa moventur.
corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata valebit,
haud erit occultis de rebus quo referentes
confirmare animi quicquam ratione queamus.
tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus,
si nullum foret, haud usquam sita corpora possent
esse neque omnino quoquam diversa meare;
id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante.
praeterea nil est quod possis dicere ab omni
corpore seiunctum secretumque esse ab inani,
quod quasi tertia sit numero natura reperta.
nam quodcumque erit, esse aliquo debebit id ipsum
augmine vel grandi vel parvo denique, dum sit;

404 ferarum *O corr.*: ferare *OQ* 411 de plano *l 31*: deptano *OQ* 412 magnis *O corr.*: magnes *O*: amnes *Q* 433 aliquo *Brieger*: aliquid *OQ*

cui si tactus erit quamvis levis exiguusque,
corporis augebit numerum summamque sequetur.
sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
rem prohibere queat per se transire meantem,
scilicet hoc id erit, vacuum quod inane vocamus.
praeterea per se quodcumque erit, aut faciet quid
aut aliis fungi debebit agentibus ipsum
aut erit ut possint in eo res esse gerique.
at facere et fungi sine corpore nulla potest res
nec praebere locum porro nisi inane vacansque.
ergo praeter inane et corpora tertia per se
nulla potest rerum in numero natura relinqui,
nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros
nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam quaecumque cluent, aut his coniuncta duabus
rebus ea invenies aut harum eventa videbis.
coniunctum est id quod nusquam sine permitiali
discidio potis est seiungi seque gregari,
pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai,
tactus corporibus cunctis, intactus inani.
servitium contra paupertas divitiaeque,
libertas bellum concordia, cetera quorum
adventu manet incolumis natura abituque,
haec soliti sumus, ut par est, eventa vocare.
tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
consequitur sensus, transactum quid sit in aevo,
tum quae res instet, quid porro deinde sequatur.
nec per se quemquam tempus sentire fatendumst
semotum ab rerum motu placidaque quiete.
denique Tyndaridem raptam belloque subactas
Troiugenas gentis cum dicunt esse, videndumst

442 possint *l 31* : possunt *OQ* 450 harum *Bernays* (*in commentario*) : horum *OQ* 453 ignist *Bockemüller* : ignis *OQ* aquai *Marullus* : aquae *OQ* 455 divitiae *O corr.* : diviae *OQ*

ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
quando ea saecla hominum, quorum haec eventa fuerunt,
irrevocabilis abstulerit iam praeterita aetas.
namque aliud saeclis, aliud regionibus ipsis
eventum dici poterit quodcumque erit actum.
denique materies si rerum nulla fuisset
nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
numquam Tyndaridis forma conflatus amoris
ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,
clara accendisset saevi certamina belli,
nec clam durateus Troianis Pergama partu
inflammasset equus nocturno Graiugenarum;
perspicere ut possis res gestas funditus omnis
non ita uti corpus per se constare neque esse,
nec ratione cluere eadem qua constet inane,
sed magis ut merito possis eventa vocare
corporis atque loci, res in quo quaeque gerantur.
  Corpora sunt porro partim primordia rerum,
partim concilio quae constant principiorum.
sed quae sunt rerum primordia, nulla potest vis
stinguere; nam sólido vincunt ea corpore demum.
etsi difficile esse videtur credere quicquam
in rebus solido reperiri corpore posse.
transit enim fulmen caeli per saepta domorum,
clamor ut ac voces; ferrum candescit in igni
dissiliuntque fero ferventia saxa vapore;
tum labefactatus rigor auri solvitur aestu;
tum glacies aeris flamma devicta liquescit;
permanat calor argentum penetraleque frigus,
quando utrumque manu retinentes pocula rite

467 fuerunt *G*: fuerit *OQ* 469 saeclis *Bernays*: terris *OQ* 473 amoris *Bockemüller*: amore *OQ* 480 constet *O*: constat *QG* 484 quae *Q corr.*: qua *OQ* 489 fulmen *O corr. Q corr.*: flumen *OQ* 490 ac *Avancius*: ad *OQ* 492 tum *editio Brixiensis*: cum *OQ*

sensimus infuso lympharum rore superne.
usque adeo in rebus solidi nil esse videtur.
sed quia vera tamen ratio naturaque rerum
cogit, ades, paucis dum versibus expediamus
esse ea quae solido atque aeterno corpore constent,
semina quae rerum primordiaque esse docemus,
unde omnis rerum nunc constet summa creata.
  Principio quoniam duplex natura duarum
dissimilis rerum longe constare repertast,
corporis atque loci, res in quo quaeque geruntur,
esse utramque sibi per se puramque necessest.
nam quacumque vacat spatium, quod inane vocamus,
corpus ea non est; qua porro cumque tenet se
corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
sunt igitur solida ac sine inani corpora prima.
praeterea quoniam genitis in rebus inanest,
materiem circum solidam constare necessest,
nec res ulla potest vera ratione probari
corpore inane suo celare atque intus habere,
si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
id porro nil esse potest nisi materiai
concilium, quod inane queat rerum cohibere.
materies igitur, solido quae corpore constat,
esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.
tum porro si nil esset quod inane vacaret,
omne foret solidum; nisi contra corpora certa
essent quae loca complerent quaecumque tenerent,
omne quod est, spatium vacuum constaret inane.
alternis igitur nimirum corpus inani
distinctumst, quoniam nec plenum naviter exstat
nec porro vacuum. sunt ergo corpora certa
quae spatium pleno possint distinguere inane.

520 esset *O corr.*: est *OQ* 525 distinctumst *Lambinus*: distinctum *OQ* 527 pleno *Marullus*: poena *OQ*

haec neque dissolui plagis extrinsecus icta
possunt nec porro penitus penetrata retexi
nec ratione queunt alia temptata labare;
id quod iam supra tibi paulo ostendimus ante.
nam neque collidi sine inani posse videtur
quicquam nec frangi nec findi in bina secando
nec capere umorem neque item manabile frigus
nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur.
et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
tam magis his rebus penitus temptata labascit.
ergo si solida ac sine inani corpora prima
sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessest.
praeterea nisi materies aeterna fuisset,
antehac ad nilum penitus res quaeque redissent
de niloque renata forent quaecumque videmus.
at quoniam supra docui nil posse creari
de nilo neque quod genitum est ad nil revocari,
esse immortali primordia corpore debent,
dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
materies ut suppeditet rebus reparandis.
sunt igitur solida primordia simplicitate
nec ratione queunt alia servata per aevum
ex infinito iam tempore res reparare.
  Denique si nullam finem natura parasset
frangendis rebus, iam corpora materiai
usque redacta forent aevo frangente priore,
ut nil ex illis a certo tempore posset
conceptum †summum aetatis pervadere finis†.
nam quidvis citius dissolvi posse videmus
quam rursus refici; quapropter longa diei

533 findi *l 31*: fundi *OQ* 542 que renata *Lambinus*: quaeranta *OQ* 553 forent *Q corr.*: fovent *OQ* 555 summum . . . finis *O*: fine *Q*: finem *L corr.*: summa . . . finis *Lachmann*: summum . . . ad auctum *Munro*: ad summum . . . finis *Brieger*: summum . . . fini *Ellis*: summam . . . ad horam *Everett*

infinita aetas anteacti temporis omnis
quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
numquam reliquo reparari tempore posset.
at nunc nimirum frangendi reddita finis
certa manet, quoniam refici rem quamque videmus
et finita simul generatim tempora rebus
stare, quibus possint aevi contingere florem.
huc accedit uti, solidissima materiai
corpora cum constant, possint tamen omnia reddi,
mollia quae fiunt, aer aqua terra vapores,
quo pacto fiant et qua vi quaeque gerantur,
admixtum quoniam semel est in rebus inane.
at contra si mollia sint primordia rerum,
unde queant validi silices ferrumque creari
non poterit ratio reddi; nam funditus omnis
principio fundamenti natura carebit.
sunt igitur solida pollentia simplicitate
quorum condenso magis omnia conciliatu
artari possunt validasque ostendere viris.
porro si nullast frangendis reddita finis
corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
nunc etiam superare necessest corpora rebus,
quae nondum clueant ullo temptata periclo.
at quoniam fragili natura praedita constant,
discrepat aeternum tempus potuisse manere
innumerabilibus plagis vexata per aevum.
  Denique iam quoniam generatim reddita finis
crescendi rebus constat vitamque tenendi,
et quid quaeque queant per foedera naturai,
quid porro nequeant, sancitum quandoquidem exstat,
nec commutatur quicquam, quin omnia constent
usque adeo, variae volucres ut in ordine cunctae

562 videmus *Q corr.* : demus *OQ* 585 crescendi *editio Veronensis* : crescendis *OQ*

ostendant maculas generalis corpore inesse,
immutabili' materiae quoque corpus habere
debent nimirum. nam si primordia rerum
commutari aliqua possent ratione revicta,
incertum quoque iam constet quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens,
nec totiens possent generatim saecla referre
naturam mores victum motusque parentum.
  Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen

*

corporis illius quod nostri cernere sensus
iam nequeunt, id nimirum sine partibus exstat
et minima constat natura nec fuit umquam
per se secretum neque posthac esse valebit,
alterius quoniamst ipsum pars primaque, et una
inde aliae atque aliae similes ex ordine partes
agmine condenso naturam corporis explent,
quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
haerere unde queant nulla ratione revelli.
sunt igitur solida primordia simplicitate
quae minimis stipata cohaerent partibus arte,
non ex illarum conventu conciliata,
sed magis aeterna pollentia simplicitate,
unde neque avelli quicquam neque deminui iam
concedit natura reservans semina rebus.
praeterea nisi erit minimum, parvissima quaeque
corpora constabunt ex partibus infinitis,
quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit
dimidiam partem nec res praefiniet ulla.
ergo rerum inter summam minimamque quid escit?

591 inmutabili' *Lachmann*: inmutabiles *OQ* 599 * 600 *lacunam indicavit Munro* 608 nulla *l 31*: ulla *OQ* 611 illarum *Winckelmann*: illorum *OQ*

nil erit ut distet; nam quamvis funditus omnis
summa sit infinita, tamen, parvissima quae sunt,
ex infinitis constabunt partibus aeque.
quod quoniam ratio reclamat vera negatque
credere posse animum, victus fateare necessest
esse ea quae nullis iam praedita partibus exstent
et minima constent natura. quae quoniam sunt,
illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.
denique si minimas in partis cuncta resolvi
cogere consuesset rerum natura creatrix,
iam nil ex illis eadem reparare valeret
propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
non possunt ea quae debet genitalis habere
materies, varios conexus pondera plagas
concursus motus, per quae res quaeque geruntur.
Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere solo,
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux proelia primus,
clarus ⟨ob⟩ obscuram linguam magis inter inanis
quamde gravis inter Graios qui vera requirunt.
omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inversis quae sub verbis latitantia cernunt,
veraque constituunt quae belle tangere possunt
auris et lepido quae sunt fucata sonore.
Nam cur tam variae res possent esse requiro,
ex uno si sunt igni puroque creatae.
nil prodesset enim calidum denserier ignem
nec rarefieri, si partes ignis eandem
naturam quam totus habet super ignis haberent.
acrior ardor enim conductis partibus esset,

634 quae *Marullus*: quas *OQ* 639 ob *add. Festus* 646 uno *Q corr.*: uro *OQ* 649 haberent *L*: haberet *O*: habere *QG*

languidior porro disiectis disque sipatis.
amplius hoc fieri nil est quod posse rearis
talibus in causis, nedum variantia rerum
tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
id quoque, si faciant admixtum rebus inane,
denseri poterunt ignes rarique relinqui.
sed quia multa sibi cernunt contraria †muse†
et fugitant in rebus inane relinquere purum,
ardua dum metuunt, amittunt vera viai,
nec rursum cernunt, exempto rebus inani
omnia denseri fierique ex omnibus unum
corpus, nil ab se quod possit mittere raptim;
aestifer ignis uti lumen iacit atque vaporem,
ut videas non e stipatis partibus esse.
quod si forte alia credunt ratione potesse
ignis in coetu stingui mutareque corpus,
scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
occidet ad nilum nimirum funditus ardor
omnis et ⟨e⟩ nilo fient quaecumque creantur.
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde aliquid superare necesse est incolume ollis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
de niloque renata vigescat copia rerum.
nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam
sunt quae conservant naturam semper eandem,
quorum abitu aut aditu mutatoque ordine mutant
naturam res et convertunt corpora sese,
scire licet non esse haec ignea corpora rerum.

651 disque *O corr.* : que *OQ* 657 muse *O* : mu *QG* : mussant *l 31* : adesse *Lachmann* : amussim *Bernays* : nasci *Munro* : rursum *Winckelmann* : in usu *Palmer* 662 raptim *Pontanus* : raptis *OQ* 665 alia *Lachmann* : mia *OQ* 666 coetu *Pontanus* : coetus *OQ* mutare *Marullus* : musare *OQ* 668 funditus *Q corr.* : funditur *OQ* ardor *O corr.* : amor *O* : arbor *QG* 669 e *add. Lachmann* 674 vigescat *Heinsius* : vivescat *OQ*

nil referret enim quaedam decedere, abire,
atque alia attribui, mutarique ordine quaedam,
si tamen ardoris naturam cuncta tenerent;
ignis enim foret omnimodis quodcumque crearent.
verum, ut opinor, itast: sunt quaedam corpora quorum
concursus motus ordo positura figurae
efficiunt ignis, mutatoque ordine mutant
naturam neque sunt igni simulata neque ulli
praeterea rei quae corpora mittere possit
sensibus et nostros adiectu tangere tactus.
Dicere porro ignem res omnis esse neque ullam
rem veram in numero rerum constare nisi ignem,
quod facit hic idem, perdelirum esse videtur.
nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat
et labefactat eos, unde omnia credita pendent,
unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem.
credit enim sensus ignem cognoscere vere,
cetera non credit, quae nilo clara minus sunt.
quod mihi cum vanum tum delirum esse videtur.
quo referemus enim? quid nobis certius ipsis
sensibus esse potest, qui vera ac falsa notemus?
praeterea quare quisquam magis omnia tollat
et velit ardoris naturam linquere solam,
quam neget esse ignis, ⟨quidvis⟩ tamen esse relinquat?
aequa videtur enim dementia dicere utrumque.
Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere posse,
et qui principium gignundis aera rebus
constituere, aut umorem quicumque putarunt
fingere res ipsum per se, terramve creare
omnia et in rerum naturas vertier omnis,

680 decedere *Lambinus*: descendere *OQ* 681 alia *Marullus*: alio *OQ* 703 quidvis *add. Lachmann* 708 putarunt *Q corr.*: putant *O*: putantur *Q* 710 vertier *Q corr.*: verti *OQ*

magno opere a vero longe derrasse videntur.
adde etiam qui conduplicant primordia rerum
aera iungentes igni terramque liquori,
et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
ex igni terra atque anima procrescere et imbri.
quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
Ionium glaucis aspergit virus ab undis,
angustoque fretu rapidum mare dividit undis
Italiae terrarum oras a finibus eius.
hic est vasta Charybdis et hic Aetnaea minantur
murmura flammarum rursum se colligere iras,
faucibus eruptos iterum vis ut vomat ignis
ad caelumque ferat flammai fulgura rursum.
quae cum magna modis multis miranda videtur
gentibus humanis regio visendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.
  Hic tamen et supra quos diximus inferiores
partibus egregie multis multoque minores,
quamquam multa bene ac divinitus invenientes
ex adyto tamquam cordis responsa dedere
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripodi a Phoebi lauroque profatur,
principiis tamen in rerum fecere ruinas
et graviter magni magno cecidere ibi casu;

711 longe derrasse *Vat. 3275*: longi errasse *O*: longi derrasse *QG*
721 Italiae *L*: haeliae *OQ* 724 vomat *Lambinus*: omniat *OQ*
739 profatur *O corr.*: prosatur *OQ* 741 casu *O corr.*: causa *OQ*

primum quod motus exempto rebus inani
constituunt et res mollis rarasque relinquunt,
aera rorem ignem terras animalia fruges,
nec tamen admiscent in eorum corpus inane;
deinde quod omnino finem non esse secandis
corporibus faciunt neque pausam stare fragori
nec prorsum in rebus minimum consistere quicquam;
cum videamus id extremum cuiusque cacumen
esse quod ad sensus nostros minimum esse videtur,
conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
extremum quod habent, minimum consistere ⟨in illis⟩.
huc accedit item, quoniam primordia rerum
mollia constituunt, quae nos nativa videmus
esse et mortali cum corpore funditus, utqui
debeat ad nilum iam rerum summa reverti
de niloque renata vigescere copia rerum;
quorum utrumque quid a vero iam distet habebis.
deinde inimica modis multis sunt atque veneno
ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt
aut ita diffugient ut tempestate coacta
fulmina diffugere atque imbris ventosque videmus.

Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur
atque in eas rursum res omnia dissoluuntur,
qui magis illa queunt rerum primordia dici
quam contra res illorum retroque putari?
alternis gignuntur enim mutantque colorem
et totam inter se naturam tempore ab omni.
sin ita forte putas ignis terraeque coire
corpus et aerias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum,
nulla tibi ex illis poterit res esse creata,

744 rorem *Christ*: solem *OQ* 748 quicquam *Marullus*: qui *OQ* 752 in illis *add. Munro* 758 habebis *O corr.*: habes *OQ* 759 veneno *Wakefield*: vene *OQ* 769 = 762 *secl. O corr.*

non animans, non exanimo cum corpore, ut arbor.
quippe suam quidque in coetu variantis acervi
naturam ostendet mixtusque videbitur aer
cum terra simul atque ardor cum rore manere.
at primordia gignundis in rebus oportet
naturam clandestinam caecamque adhibere,
emineat nequid quod contra pugnet et obstet
quominus esse queat proprie quodcumque creatur.
  Quin etiam repetunt a caelo atque ignibus eius
et primum faciunt ignem se vertere in auras
aeris, hinc imbrem gigni terramque creari
ex imbri retroque a terra cuncta reverti,
umorem primum, post aera, deinde calorem,
nec cessare haec inter se mutare, meare
a caelo ad terram, de terra ad sidera mundi.
quod facere haud ullo debent primordia pacto.
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nilum redigantur funditus omnes.
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
quapropter quoniam quae paulo diximus ante
in commutatum veniunt, constare necessest
ex aliis ea, quae nequeant convertier usquam,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
quin potius tali natura praedita quaedam
corpora constituas, ignem si forte crearint,
posse eadem demptis paucis paucisque tributis,
ordine mutato et motu, facere aeris auras,
sic alias aliis rebus mutarier omnis?
  'At manifesta palam res indicat' inquis 'in auras

774 animans *Pontanus*: animas *OQ* 775 quicque in coetu *Marullus*: quisque in coetum *OQ* 777 atque ardor *Lambinus*: et quodam *OQ* 780 emineat *Naugerius*: demineat *OQ* 784, 785 imbrem . . . imbri . . . a terra *Marullus*: ignem . . . igni . . . in terram *OQ* 789 pacto *Mon.*: facto *OQ*

aeris e terra res omnis crescere alique;
et nisi tempestas indulget tempore fausto
imbribus, ut tabe nimborum arbusta vacillent,
solque sua pro parte fovet tribuitque calorem,
crescere non possint fruges arbusta animantes.'
scilicet et nisi nos cibus aridus et tener umor
adiuvet, amisso iam corpore vita quoque omnis
omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur.
adiutamur enim dubio procul atque alimur nos
certis ab rebus, certis aliae atque aliae res.
nimirum quia multa modis communia multis
multarum rerum in rebus primordia mixta
sunt, ideo variis variae res rebus aluntur.
atque eadem magni refert primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque;
namque eadem caelum mare terras flumina solem
constituunt, eadem fruges arbusta animantis,
verum aliis alioque modo commixta moventur.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
cum tamen inter se versus ac verba necessest
confiteare et re et sonitu distare sonanti.
tantum elementa queunt permutato ordine solo.
at rerum quae sunt primordia, plura adhibere
possunt unde queant variae res quaeque creari.
Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomerian
quam Grai memorant nec nostra dicere lingua
concedit nobis patrii sermonis egestas,
sed tamen ipsam rem facilest exponere verbis.
principio, rerum quam dicit homoeomerian,
ossa videlicet e pauxillis atque minutis

814 multa modis *Lambinus*: multimodis *OQ* 824 verbis *l 31*: bellis *OQ* 835 e *Pontanus*: de *OQ*

ossibus hic et de pauxillis atque minutis
visceribus viscus gigni sanguenque creari
sanguinis inter se multis coeuntibu' guttis
ex aurique putat micis consistere posse
aurum et de terris terram concrescere parvis,
ignibus ex ignis, umorem umoribus esse,
cetera consimili fingit ratione putatque.
nec tamen esse ulla idem ⟨ex⟩ parte in rebus inane
concedit neque corporibus finem esse secandis.
quare in utraque mihi pariter ratione videtur
errare atque illi, supra quos diximus ante.
adde quod imbecilla nimis primordia fingit;
si primordia sunt, simili quae praedita constant
natura atque ipsae res sunt aequeque laborant
et pereunt neque ab exitio res ulla refrenat.
nam quid in oppressu valido durabit eorum,
ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
ignis an umor an aura? quid horum? sanguen an ossa?
nil, ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis
tam mortalis erit quam quae manifesta videmus
ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
at neque recidere ad nilum res posse neque autem
crescere de nilo testor res ante probatas.
praeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
scire licet nobis venas et sanguen et ossa

*

sive cibos omnis commixto corpore dicent
esse et habere in se nervorum corpora parva
ossaque et omnino venas partisque cruoris,
fiet uti cibus omnis, et aridus et liquor ipse,

837 sanguenque *Charisius*: sanguem *O*: sangue *Q* 843 ex *add. Lachmann* 846 illi supra quos *l 32 in margine*: illis vira quod *O* (quo *Q*) 852 effugiat *Q corr.*: efficiat *OQ* 853 sanguen an ossa *l 32 in margine*: sanguis an os *OQ* 860 * 861 *lacunam indicavit Lambinus* 861 sive *l 31*: sine *OQ* corpore *L*: core *OQ*

ex alienigenis rebus constare putetur,
ossibus et nervis sanieque et sanguine mixto.
praeterea quaecumque e terra corpora crescunt
si sunt in terris, terram constare necessest
ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
transfer item, totidem verbis utare licebit.
in lignis si flamma latet fumusque cinisque,
ex alienigenis consistant ligna necessest.
praeterea tellus quae corpora cumque alit, auget

*

ex alienigenis, quae lignis exoriuntur.
  Linquitur hic quaedam latitandi copia tenvis,
id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
res putet immixtas rebus latitare, sed illud
apparere unum cuius sint plurima mixta
et magis in promptu primaque in fronte locata.
quod tamen a vera longe ratione repulsumst.
conveniebat enim fruges quoque saepe, minaci
robore cum saxi franguntur, mittere signum
sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur,
cum lapidi lapidem terimus, manare cruorem.
consimili ratione herbas quoque saepe decebat
et salices dulcis guttas similique sapore
mittere, lanigerae quali sunt ubere lactis,
scilicet, et glebis terrarum saepe friatis
herbarum genera et fruges frondisque videri
dispertita inter terram latitare minute,
postremo in lignis cinerem fumumque videri,
cum praefracta forent, ignisque latere minutos.
quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,

866 mixto *Lachmann*: mixta *OQ*   873 * 874 *lacunam indicavit Munro*   874 exoriuntur *l 31*: oriuntur *OQ*   882 cum saxi *Marullus*: cum in saxi *OQ*   884 terimus *L*: tenemus *OQ*   885 herbas *Marullus*: herbis *OQ*   886 salices *Bruno*: latices *OQ*   887 quali *Q*: qualis *O*   890 inter *Lachmann*: in *OQ*   893 res *add. Q corr.*

scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
verum semina multimodis immixta latere
multarum rerum in rebus communia debent.
  'At saepe in magnis fit montibus' inquis 'ut altis
arboribus vicina cacumina summa terantur
inter se, validis facere id cogentibus austris,
donec flammai fulserunt flore coorto.'
scilicet et non est lignis tamen insitus ignis,
verum semina sunt ardoris multa, terendo
quae cum confluxere, creant incendia silvis.
quod si facta foret silvis abscondita flamma,
non possent ullum tempus celarier ignes,
conficerent vulgo silvas, arbusta cremarent.
iamne vides igitur, paulo quod diximus ante,
permagni referre eadem primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
atque eadem paulo inter se mutata creare
ignis et lignum? quo pacto verba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum ligna atque ignis distincta voce notemus.
denique iam quaecumque in rebus cernis apertis
si fieri non posse putas, quin materiai
corpora consimili natura praedita fingas,
hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
fiet uti risu tremulo concussa cachinnent
et lacrimis salsis umectent ora genasque.
  Nunc age quod superest cognosce et clarius audi.
nec me animi fallit quam sint obscura; sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
musarum, quo nunc instinctus mente vigenti

909 contineantur *Naugerius*: contingantur *OQ* 918 hac *Q corr.*: haec *OQ* 919 tremulo *L*: taemulo *OQ*

avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam
unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
sed veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas improvida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
vulgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle,
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
naturam rerum qua constet compta figura.

Sed quoniam docui solidissima materiai
corpora perpetuo volitare invicta per aevum,
nunc age, summai quaedam sit finis eorum
necne sit, evolvamus; item quod inane repertumst
seu locus ac spatium, res in quo quaeque gerantur,
pervideamus utrum finitum funditus omne
constet an immensum pateat vasteque profundum.

Omne quod est igitur nulla regione viarum

954 necne *Pontanus*: nec *OQ*

finitumst; namque extremum debebat habere.
extremum porro nullius posse videtur
esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur
quo non longius haec sensus natura sequatur.
nunc extra summam quoniam nil esse fatendum,
non habet extremum, caret ergo fine modoque.
nec refert quibus adsistas regionibus eius;
usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
tantundem partis infinitum omne relinquit.
praeterea si iam finitum constituatur
omne quod est spatium, siquis procurrat ad oras
ultimus extremas iaciatque volatile telum,
id validis utrum contortum viribus ire
quo fuerit missum mavis longeque volare,
an prohibere aliquid censes obstareque posse?
alterutrum fatearis enim sumasque necessest.
quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne
cogit ut exempta concedas fine patere.
nam sive est aliquid quod probeat efficiatque
quominu' quo missum est veniat finique locet se,
sive foras fertur, non est a fine profectum.
hoc pacto sequar atque, oras ubicumque locaris
extremas, quaeram quid telo denique fiat.
fiet uti nusquam possit consistere finis
effugiumque fugae prolatet copia semper.
postremo ante oculos res rem finire videtur;
aer dissaepit collis atque aera montes,
terra mare et contra mare terras terminat omnis;
omne quidem vero nil est quod finiat extra.
  Praeterea spatium summai totius omne
undique si inclusum certis consisteret oris
finitumque foret, iam copia materiai

971 id validis *Lambinus*: invalidis *OQ* 984–1001 *hunc versuum ordinem restituit Munro* 988 spatium *O corr.*: scatium *O*: catium *Q*

undique ponderibus solidis confluxet ad imum
nec res ulla geri sub caeli tegmine posset
nec foret omnino caelum neque lumina solis,
quippe ubi materies omnis cumulata iaceret
ex infinito iam tempore subsidendo.
at nunc nimirum requies data principiorum
corporibus nullast, quia nil est funditus imum
quo quasi confluere et sedis ubi ponere possint.
semper in assiduo motu res quaeque geruntur
partibus e cunctis infernaque suppeditantur
ex infinito cita corpora materiai.
est igitur natura loci spatiumque profundi,
quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
perpetuo possint aevi labentia tractu
nec prorsum facere ut restet minus ire meando;
usque adeo passim patet ingens copia rebus
finibus exemptis in cunctas undique partis.
  Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
ne possit, natura tenet, quae corpus inani
et quod inane autem est finiri corpore cogit,
ut sic alternis infinita omnia reddat,
aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
simplice natura pateat tamen immoderatum.

*

nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
nec mortale genus nec divum corpora sancta
exiguum possent horai sistere tempus.
nam dispulsa suo de coetu materiai
copia ferretur magnum per inane soluta,
sive adeo potius numquam concreta creasset
ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.
nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt

991 confluxet *l 31*: confluxit *OQ* 1000 e *add. Mon.*
1013 * 1014 *lacunam indicavit Marullus*

nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis mutata per omne
ex infinito vexantur percita plagis,
omne genus motus et coetus experiundo
tandem deveniunt in talis disposituras,
qualibus haec rerum consistit summa creata,
et multos etiam magnos servata per annos
ut semel in motus coniectast convenientis,
efficit ut largis avidum mare fluminis undis
integrent amnes et solis terra vapore
fota novet fetus summissaque gens animantum
floreat et vivant labentes aetheris ignes;
quod nullo facérent pacto, nisi materiai
ex infinito suboriri copia posset,
unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
nam veluti privata cibo natura animantum
diffluit amittens corpus, sic omnia debent
dissolui simul ac defecit suppeditare
materies aliqua ratione aversa viai.
nec plagae possunt extrinsecus undique summam
conservare omnem quaecumque est conciliata.
cudere enim crebro possunt partemque morari,
dum veniant aliae ac suppleri summa queatur.
interdum resilire tamen coguntur et una
principiis rerum spatium tempusque fugai
largiri, ut possint a coetu libera ferri.
quare etiam atque etiam suboriri multa necessest,
et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae,
infinita opus est vis undique materiai.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
in medium summae quod dicunt omnia niti,

1023 darent motus pepigere profecto *Marullus* (= v. 421): sagaci mente locarunt *OQ* 1028 rerum *Faber*: rebus *OQ* 1033 summissa *Pontanus*: summa *OQ* 1037 amissa *O corr.*: ammissa *O*: admissa *Q* 1041 viai *Q corr.*: via *OQ* 1047 principiis *Marullus*: principium *OQ*

atque ideo mundi naturam stare sine ullis
ictibus externis neque quoquam posse resolvi
summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa
(ipsum si quicquam posse in se sistere credis):
et quae pondera sunt sub terris omnia sursum
nitier in terraque retro requiescere posta,
ut per aquas quae nunc rerum simulacra videmus.
et simili ratione animalia suppa vagari
contendunt neque posse e terris in loca caeli
recidere inferiora magis quam corpora nostra
sponte sua possint in caeli templa volare:
illi cum videant solem, nos sidera noctis
cernere, et alternis nobiscum tempora caeli
dividere et noctes parilis agitare diebus.
sed vanus stolidis haec
amplexi quod habent perv
nam medium nil esse potest
infinita. neque omnino, si iam
possit ibi quicquam consistere
quam quavis alia longe ratione
omnis enim locus ac spatium, quod in
per medium, per non medium, concedere
aeque ponderibus, motus quacumque feruntur.
nec quisquam locus est, quo corpora cum venerunt,
ponderis amissa vi possint stare ⟨in⟩ inani;
nec quod inane autem est ulli subsistere debet,

1068-1075 *hos versus quos omittunt QG, mutilos habet O, sic restituit Munro:*

sed vanus stolidis haec error falsa probavit,
amplexi quod habent perversa rem ratione;
nam medium nil esse potest, quando omnia constant
infinita. neque omnino, si iam medium sit,
possit ibi quicquam consistere eam magis ob rem,
quam quavis alia longe ratione repelli:
omnis enim locus ac spatium, quod inane vocamus,
per medium, per non medium concedere debet

1076 aeque *editio Juntina*: aequis *OQ* 1078 in *add. Marullus*

quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
haud igitur possunt tali ratione teneri
res in concilium medii cuppedine victae.
  Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
in medium niti, sed terrarum atque liquoris,

*

et quasi terreno quae corpore contineantur,
umorem ponti magnasque e montibus undas,
at contra tenuis exponunt aeris auras
et calidos simul a medio differrier ignis,
atque ideo totum circum tremere aethera signis
et solis flammam per caeli caerula pasci,
quod calor a medio fugiens se ibi colligat omnis,
nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum

*

ne volucri ritu flammarum moenia mundi
diffugiant subito magnum per inane soluta
et ne cetera consimili ratione sequantur
neve ruant caeli tonitralia templa superne
terraque se pedibus raptim subducat et omnis
inter permixtas rerum caelique ruinas
corpora solventis abeat per inane profundum,
temporis ut puncto nil exstet reliquiarum
desertum praeter spatium et primordia caeca.
nam quacumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti,
hac se turba foras dabit omnis materiai.
  Haec sic pernosces parva perductus opella;
namque alid ex alio clarescet nec tibi caeca
nox iter eripiet quin ultima naturai
pervideas: ita res accendent lumina rebus.

1084 * 1085 *lacunam indicavit Ussing* 1091 se ibi *Wakefield*: sibi *OQ* 1093 * 1102 *octo versus intercidisse indicat O* 1105 tonitralia *Lambinus*: tonetralia *OQ*

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

LIBER SECVNDVS

SVAVE, mari magno turbantibus aequora ventis,
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suave est.
suave etiam belli certamina magna tueri [6]
per campos instructa tua sine parte pericli. [5]
sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque videre
errare atque viam palantis quaerere vitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.
o miseras hominum mentis, o pectora caeca!
qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
degitur hoc aevi quodcumquest! nonne videre
nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, menti' fruatur
iucundo sensu cura semota metuque?
ergo corpoream ad naturam pauca videmus
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.

5, 6 *hunc versuum ordinem restituit Avancius* 18 menti' *Lachmann*: mente *OQ*

delicias quoque uti multas substernere possint
gratius interdum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulget auroque renidet
nec citharae reboant laqueata aurataque tecta.
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas arridet et anni
tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
nec calidae citius decedunt corpore febres,
textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia veste cubandum est.
quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod superest, animo quoque nil prodesse putandum;
si non forte tuas legiones per loca campi
fervere cum videas belli simulacra cientis,
subsidiis magnis †epicuri† constabilitas,
ornatas armis †itastuas† pariterque animatas,
his tibi tum rebus timefactae religiones
effugiunt animo pavidae; mortisque timores
tum vacuum pectus linquunt curaque solutum,
fervere cum videas classem lateque vagari. 46[a]
quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
re veraque metus hominum curaeque sequaces

28 tecta *Macrobius*: templa *OQ* 41 fervere *l 31*: fruere *O*: eruere *Q* 42 magnis epicuri *OQ*: magnisque elephantis *Lachmann*: magnis hastatis *Bernays*: magnis et ecum vi *Munro* 43 ornatas armis itastuas *O* (itasiuas *QG*): ornatas armis validas *Lachmann*: ornatas armis pariter *Bernays*: ornatasque armis statuas *Munro* 45 pavidae *O*: pavide *Q* 46 pectus *Lambinus*: tempus *OQ* 46[a] *hunc versum a Nonio citatum huc rettulit Munro*

nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
audacterque inter reges rerumque potentis
versantur neque fulgorem reverentur ab auro
nec clarum vestis splendorem purpureai,
quid dubitas quin omni' sit haec rationi' potestas?
omnis cum in tenebris praesertim vita laboret.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
  Nunc age, quo motu genitalia materiai
corpora res varias gignant genitasque resolvant
et qua vi facere id cogantur quaeque sit ollis
reddita mobilitas magnum per inane meandi,
expediam: tu te dictis praebere memento.
nam certe non inter se stipata cohaeret
materies, quoniam minui rem quamque videmus
et quasi longinquo fluere omnia cernimus aevo
ex oculisque vetustatem subducere nostris,
cum tamen incolumis videatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo venere augmine donant,
illa senescere at haec contra florescere cogunt,
nec remorantur ibi. sic rerum summa novatur
semper, et inter se mortales mutua vivunt.
augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque brevi spatio mutantur saecla animantum
et quasi cursores vitai lampada tradunt.
  Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque novos rerum progignere motus,

73 augmine *Q corr.* : agmine *OQ*

avius a vera longe ratione vagaris.
nam quoniam per inane vagantur, cuncta necessest
aut gravitate sua ferri primordia rerum
aut ictu forte alterius. nam ⟨cum⟩ cita saepe
obvia conflixere, fit ut diversa repente
dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint
ponderibus solidis neque quicquam a tergo ibus obstet.
et quo iactari magis omnia materiai
corpora pervideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistant, quoniam spatium sine fine modoquest
immensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.
quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,
sed magis assiduo varioque exercita motu
partim intervallis magnis confulta resultant,
pars etiam brevibus spatiis vexantur ab ictu.
et quaecumque magis condenso conciliatu
exiguis intervallis convecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec validas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera de genere horum.
paucula quae porro magnum per inane vagantur
corpora dissiliunt longe longeque recursant
in magnis intervallis; haec aera rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
multaque praeterea magnum per inane vagantur,
conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam
consociare etiam motus potuere recepta.

84 ferri *Q corr.* : terri *OQ*   85 quom *add. Wakefield*   86 conflixere *Lambinus* : conflexere *OQ*   88 tergo ibus *Vossius* : tergibus *OQ*   95 nulla *L* : multa *OQ*   99 brevibus *L* : brevius *OQ*   104 de *add. l 31*   106 corpora *Hoerschelmann* : cetera *OQ*

cuius, uti memoro, rei simulacrum et imago
ante oculos semper nobis versatur et instat.
contemplator enim, cum solis lumina cumque
inserti fundunt radii per opaca domorum:
multa minuta modis multis per inane videbis
corpora misceri radiorum lumine in ipso
et velut aeterno certamine proelia pugnas
edere turmatim certantia nec dare pausam,
conciliis et discidiis exercita crebris;
conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
quale sit in magno iactari semper inani.
dumtaxat rerum magnarum parva potest res
exemplare dare et vestigia notitiai.
hoc etiam magis haec animum te advertere par est
corpora quae in solis radiis turbare videntur,
quod tales turbae motus quoque materiai
significant clandestinos caecosque subesse.
multa videbis enim plagis ibi percita caecis
commutare viam retroque repulsa reverti
nunc huc nunc illuc in cunctas undique partis.
scilicet hic a principiis est omnibus error.
prima moventur enim per se primordia rerum;
inde ea quae parvo sunt corpora conciliatu
et quasi proxima sunt ad viris principiorum,
ictibus illorum caecis impulsa cientur,
ipsaque proporro paulo maiora lacessunt.
sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moveantur
illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.
  Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.

112 memoro *Vat. 1706*: memoror *OQ* 137 proporro *Turnebus*: porro *OQ*

primum aurora novo cum spargit lumine terras
et variae volucres nemora avia pervolitantes
aera per tenerum liquidis loca vocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
convestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
at vapor is quem sol mittit lumenque serenum
non per inane meat vacuum; quo tardius ire
cogitur, aerias quasi dum diverberat undas.
nec singillatim corpuscula quaeque vaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
quapropter simul inter se retrahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.
at quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant vacuum nec res remoratur
ulla foris atque ipsa suis e partibus unum,
unum in quem coepere locum conixa feruntur,
debent nimirum praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervulgant fulgura caelum.

*

[nec persectari primordia singula quaeque,
ut videant qua quidque geratur cum ratione.
  At quidam contra haec, ignari materiai,
naturam non posse deum sine numine credunt
tanto opere humanis rationibus admoderate
tempora mutare annorum frugesque creare,
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux vitae dia voluptas

152 diverberat *O*: diververat *Q* 155 retrahuntur *Priscianus*: trahuntur *OQ* 158 remoratur *Pontanus*: remoravit *OQ* 160 connixa *editio Veronensis*: conexa *OQ* 164 * 165 *lacunam suspicatus est Pontanus* 165-183 *hos versus ut ab hoc loco alienos uncinis inclusit Lachmann* 168 credunt *Pontanus*: reddi *OQ*

et res per Veneris blanditur saecla propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
nam quamvis rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse creatam
naturam mundi: tanta stat praedita culpa.
quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta.
nunc id quod superest de motibus expediemus.]
  Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
corpoream sursum ferri sursumque meare;
ne tibi dent in eo flammarum corpora fraudem.
sursus enim versus gignuntur et augmina sumunt
et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt,
pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur.
nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum
et celeri flamma degustant tigna trabesque,
sponte sua facere id sine vi subigente putandum est.
quod genus e nostro cum missus corpore sanguis
emicat exsultans alte spargitque cruorem.
nonne vides etiam quanta vi tigna trabesque
respuat umor aquae? nam quo magis ursimus alte
derecta et magna vi multi pressimus aegre,
tam cupide sursum revomit magis atque remittit,
plus ut parte foras emergant exsiliantque.
nec tamen haec, quantum est in se, dubitamus, opinor,
quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
sic igitur debent flammae quoque posse per auras

181 tanta stat *Lachmann*: quamquam *OQ* 193 subigente *Lambinus*: subiecta *OQ* 199 revomit *Pontanus*: removet *OQ* 203 debent flammae quoque *editio Aldina prima*: quoque debent flammae *OQ*

aeris expressae sursum succedere, quamquam
pondera, quantum in sest, deorsum deducere pugnent.
nocturnasque faces caeli sublime volantis
nonne vides longos flammarum ducere tractus
in quascumque dedit partis natura meatum?
non cadere in terram stellas et sidera cernis?
sol etiam ⟨caeli⟩ de vertice dissipat omnis
ardorem in partis et lumine conserit arva;
in terras igitur quoque solis vergitur ardor.
transversosque volare per imbris fulmina cernis;
nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
concursant; cadit in terras vis flammea vulgo.
  Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
corpora cum deorsum rectum per inane feruntur,
ponderibus propriis incerto tempore ferme
incertisque locis spatio depellere paulum,
tantum quod momen mutatum dicere possis.
quod nisi declinare solerent, omnia deorsum,
imbris uti guttae, caderent per inane profundum,
nec foret offensus natus nec plaga creata
principiis: ita nil umquam natura creasset.
  Quod si forte aliquis credit graviora potesse
corpora, quo citius rectum per inane ferantur,
incidere ex supero levioribus atque ita plagas
gignere quae possint genitalis reddere motus,
avius a vera longe ratione recedit.
nam per aquas quaecumque cadunt atque aera rarum,
haec pro ponderibus casus celerare necessest
propterea quia corpus aquae naturaque tenvis
aeris haud possunt aeque rem quamque morari,

205 in sest . . . deducere *Marullus*: inest . . . ducere *OQ* 209 cadere in terram *L*: caderem in terra *OQ* 210 caeli *add. Bernays* 218 ferme *l 31*: firme *OQ* 227 plagas *Q corr.*: plag *OQ* 233 aeris haud *L*: haeraut *O*: haeraud *QG*

sed citius cedunt gravioribus exsuperata.
at contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest vacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia quapropter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero graviora neque ictus gignere per se
qui varient motus per quos natura gerat res.
quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
obliquos videamur et id res vera refutet.
namque hoc in promptu manifestumque esse videmus,
pondera, quantum in sest, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis.
sed nil omnino recta regione viai
declinare quis est qui †possit cernere sese† ?
  Denique si semper motus conectitur omnis
et vetere exoritur semper novus ordine certo
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam quod fati foedera rumpat,
ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
unde est haec, inquam, fatis avulsa potestas
per quam progredimur quo ducit quemque voluntas,
declinamus item motus nec tempore certo
nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
principium dat et hinc motus per membra rigantur.
nonne vides etiam patefactis tempore puncto

234 exsuperata *Marullus*: exsuperate *OQ* 247 sest *l 31*: est *OQ* 249 recta *add. L* 250 possit cernere sese *OQ*: praestet cernere sese *Lachmann*: possit cernere sensus *Bernays*: poscat cernere sese *Winckelmann* 252 semper *add. L* 257 potestas *Lachmann*: voluptas *OQ*

carceribus non posse tamen prorumpere equorum
vim cupidam tam de subito quam mens avet ipsa?
omnis enim totum per corpus materiai
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis conexa sequatur;
ut videas initum motus a corde creari
ex animique voluntate id procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
nec similest ut cum impulsi procedimus ictu
viribus alterius magnis magnoque coactu.
nam tum materiem totius corporis omnem
perspicuumst nobis invitis ire rapique,
donec eam refrenavit per membra voluntas.
iamne vides igitur, quamquam vis extera multos
pellat et invitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro
quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
cuius ad arbitrium quoque copia materiai
cogitur interdum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
quare in seminibus quoque idem fateare necessest,
esse aliam praeter plagas et pondera causam
motibus, unde haec est nobis innata potestas,
de nilo quoniam fieri nil posse videmus.
pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant
externa quasi vi. sed ne mens ipsa necessum
intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et devicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.
   Nec stipata magis fuit umquam materiai

264 equorum *editio Brixiensis*: quorum *OQ* 275 perspicuumst nobis *Lachmann*: perspicuum nobisst *OQ* 279 rapi *Avancius*: rapit *OQ* 281 copia *l 31*: cona *OQ* 291 quasi *L*: quaei *OQ*

copia nec porro maioribus intervallis.
nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde.
quapropter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et post haec semper simili ratione ferentur,
et quae consuerint gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent vique valebunt,
quantum cuique datum est per foedera naturai.
nec rerum summam commutare ulla potest vis;
nam neque, quo possit genus ullum materiai
effugere ex omni, quicquam est ⟨extra⟩, neque in omne
unde coorta queat nova vis irrumpere et omnem
naturam rerum mutare et vertere motus.

Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
summa tamen summa videatur stare quiete,
praeterquam siquid proprio dat corpore motus.
omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; quapropter, ubi ipsa
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent;
praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus spatio diducta locorum.
nam saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes quo quamque vocantes
invitant herbae gemmantes rore recenti,
et satiati agni ludunt blandeque coruscant;
omnia quae nobis longe confusa videntur
et velut in viridi candor consistere colli.
praeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
fulgor ibi ad caelum se tollit totaque circum
aere renidescit tellus subterque virum vi

305 extra *add. Munro* 313 ipsa *Gifanius*: ipsum *OQ*
322 velut *Lachmann*: veluti *OQ* 325 ibi *Marullus*: ubi *OQ*

excitur pedibus sonitus clamoreque montes
icti reiectant voces ad sidera mundi
et circumvolitant equites mediosque repente
transmittunt valido quatientes impete campos.
et tamen est quidam locus altis montibus unde
stare videntur et in campis consistere fulgor.
Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis
percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non vulgo paria omnibus omnia constant.
nec mirum; nam cum sit eorum copia tanta
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
debent nimirum non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.
praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervulgant nemora avia pervolitantes;
quorum unum quidvis generatim sumere perge,
invenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem
nec mater posset prolem; quod posse videmus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras
sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.
at mater viridis saltus orbata peragrans
†non quit† humi pedibus vestigia pressa bisulcis,

331 unde *add. L* 337 constant *L*: constat *OQ* 342 praeterea *Nonius*: praetere *OQ* 343 armenta *Bentley*: arbusta *OQ* 347 quidvis *Lachmann*: quodvis *OQ* 356 non quit *O*: oinquit *Q*: oinquid *G*: linquit *Q corr.*: noscit *Lachmann*: novit *Brieger*

omnia convisens oculis loca si queat usquam
conspicere amissum fetum, completque querelis
frondiferum nemus †adsittens† et crebra revisit
ad stabulum desiderio perfixa iuvenci,
nec tenerae salices atque herbae rore vigentes
fluminaque illa queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitamque avertere curam,
nec vitulorum aliae species per pabula laeta
derivare queunt animum curaque levare:
usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
cornigeras norunt matres agnique petulci
balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
postremo quodvis frumentum non tamen omne
quique suo genere inter se simile esse videbis,
quin intercurrat quaedam distantia formis.
concharumque genus parili ratione videmus
pingere telluris gremium, qua mollibus undis
litoris incurvi bibulam pavit aequor harenam.
quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
dissimili inter se quaedam volitare figura.
  Perfacile est animi ratione exsolvere nobis
quare fulmineus multo penetralior ignis
quam noster fuat e taedis terrestribus ortus.
dicere enim possis caelestem fulminis ignem
subtilem magis e parvis constare figuris
atque ideo transire foramina quae nequit ignis
noster hic e lignis ortus taedaque creatus.

359 adsittens *OQ*: adsistens *Q corr.*: adsidueis *Lachmann*: absistens *Munro*: subsistens *Brieger*: adsitiens *Everett* 372 quique *Lachmann*: quidque *OQ* 383 fuat *Faber*: fluat *OQ*

praeterea lumen per cornum transit, at imber
respuitur. quare? nisi luminis illa minora
corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum.
et quamvis subito per colum vina videmus
perfluere; at contra tardum cunctatur olivum,
aut quia nimirum maioribus est elementis
aut magis hamatis inter se perque plicatis,
atque ideo fit uti non tam diducta repente
inter se possint primordia singula quaeque
singula per cuiusque foramina permanare.
  Huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore;
at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e levibus atque rotundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt,
at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
haec magis hamatis inter se nexa teneri
proptereaque solere vias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.
  Omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura;
ne tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis levibus aeque
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefacta figurant;
neu simili penetrare putes primordia forma
in naris hominum, cum taetra cadavera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exhalat propter odores;
neve bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,

390 almus *Q corr.*: alimus *OQ* 403 iucunde tangere *L*: iucundet tacere *OQ* 413 mobilibus *Politianus*: nobilibus *OQ*

et qui compungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie diri turpesque videntur.
omnis enim, sensus quae mulcet cumque, figura
haud sine principiali aliquo levore creatast;
at contra quaecumque molesta atque aspera constat,
non aliquo sine materiae squalore repertast.
sunt etiam quae iam nec levia iure putantur
esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus ⟨utqui⟩
titillare magis sensus quam laedere possint;
fecula iam quo de genere est inulaeque sapores.
denique iam calidos ignis gelidamque pruinam
dissimili dentata modo compungere sensus
corporis, indicio nobis est tactus uterque.
tactus enim, tactus, pro divum numina sancta,
corporis est sensus, vel cum res extera sese
insinuat, vel cum laedit quae in corpore natast
aut iuvat egrediens genitalis per Veneris res,
aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
semina confunduntque inter se concita sensum;
ut si forte manu quamvis iam corporis ipse
tute tibi partem ferias atque experiare.
quapropter longe formas distare necessest
principiis, varios quae possint edere sensus.
  Denique quae nobis durata ac spissa videntur,
haec magis hamatis inter sese esse necessest
et quasi ramosis alte compacta teneri.
in quo iam genere in primis adamantina saxa
prima acie constant ictus contemnere sueta
et validi silices ac duri robora ferri
aeraque quae claustris restantia vociferantur.

421 diri *Lachmann*: di *OQ* 422 figura *Schneidewin*: videntur *OQ* 428 utqui *add. Howard* 437 egrediens *l 31*: grediens *OQ* 439 que *add. Marullus*

illa quidem debent e levibus atque rotundis
esse magis, fluvido quae corpore liquida constant;
namque papaveris haustus itemst facilis quasi aquarum;
nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque
et procursus item proclive volubilis exstat.
omnia postremo quae puncto tempore cernis
diffugere, ut fumum nebulas flammasque, necessest,
si minus omnibu' sunt e levibus atque rotundis,
at non esse tamen perplexis indupedita,
pungere uti possint corpus penetrareque †saxa†
nec tamen haerere inter se; quodcumque videmus
†sensibu' sedatum†, facile ut cognoscere possis
non e perplexis sed acutis esse elementis.
sed quod amara vides eadem quae fluvida constant,
sudor uti maris est, minime mirabile habeto.
nam quod fluvidus est, e levibus atque rotundis
est, et squalida multa creant admixta dolores
corpora; nec tamen haec retineri hamata necessumst;
scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,
provolvi simul ut possint et laedere sensus.
et quo mixta putes magis aspera levibus esse
principiis, unde est Neptuni corpus acerbum,
est ratio secernendi sorsumque videndi,
umor dulcis, ubi per terras crebrius idem
percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat;
linquit enim supera taetri primordia viri,
aspera cum magis in terris haerescere possint.
  Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae

453 quasi *Haupt*: quod *OQ*   455 procursus *editio Juntina prima*: perculsus *OQ*   458 omnibu' *Muretus*: omnia *OQ*   460 saxa *OQ*: sese *Lachmann*: vesca *Munro*: laxa *antea Munro*   462 sensibu' sedatum *OQ*: sensibu' sed rarum *Lachmann*: sensibu' sic latum *Munro* (*in editione minore*): ventis esse datum *Bernays*: * sensibus esse datum *Brieger*   465 habeto *Munro*: debet *OQ*   467 et squalida multa creant *Munro*: e levibus atque rutundi *OQ*   dolores *scripsi*: doloris *OQ*   477 quom *Munro*: quo *OQ*

ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
finita variare figurarum ratione.
quod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.
namque in eadem una cuiusvis iam brevitate
corporis inter se multum variare figurae
non possunt: fac enim minimis e partibus esse
corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge;
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laevis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
formai speciem totius corporis eius,
quod superest, si forte voles variare figuras,
addendum partis alias erit; inde sequetur,
assimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte voles etiam variare figuras:
ergo formarum novitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,
ne quaedam cogas immani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.
iam tibi barbaricae vestes Meliboeaque fulgens
purpura Thessalico concharum infecta colore,
aurea pavonum ridenti imbuta lepore
saecla, novo rerum superata colore iacerent
et contemptus odor smyrnae mellisque sapores,
et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent.
namque aliis aliud praestantius exoreretur.
cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in meliores.
namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque sapori.

483 iam *Brieger*: in *OQ* 501 infecta *Winckelmann*: tecta *OQ*

quae quoniam non sunt, ⟨sed⟩ rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessest
materiem quoque finitis differre figuris.
denique ab ignibus ad gelidas hiemum usque pruinas
finitumst retroque pari ratione remensumst.
omnis enim calor ac frigus, mediique tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam.
ergo finita distant ratione creata,
ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.
  Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,
infinita cluere. etenim distantia cum sit
formarum finita, necesse est quae similes sint
esse infinitas aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probavi
versibus ostendens corpuscula materiai
ex infinito summam rerum usque tenere,
undique protelo plagarum continuato.
nam quod rara vides magis esse animalia quaedam
fecundamque minus naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
multa licet genere esse in eo numerumque repleri;
sicut quadrupedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.
sed tamen id quoque uti concedam, quamlibet esto

512 sed *add. Lachmann* 514 finitis *Pontanus*: infinitis *OQ* 515 hiemum usque *Munro* (*in notis*): hiemisque *OQ* 521 infesta *Lachmann*: infessa *OQ* 529 ostendens *Munro*: ostendam *OQ* 533 minus *Lambinus*: magis *OQ* 541 quamlubet *Q corr.*: quam iubet *OQ*

unica res quaedam nativo corpore sola,
cui similis toto terrarum non sit in orbe;
infinita tamen nisi erit vis materiai
unde ea progigni possit concepta, creari
non poterit, neque, quod superest, procrescere alique.
quippe etenim sumam hoc quoque uti finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua vi et quo pacto congressa coibunt
materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiectare solet magnum mare transtra cavernas
antemnas proram malos tonsasque natantis,
per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias virisque dolumque
ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aevum debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diversi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;
quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procrescere posse.
esse igitur genere in quovis primordia rerum
infinita palam est unde omnia suppeditantur.
  Nec superare queunt motus itaque exitiales
perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt servare creata.

543 non sit in orbe *L*: sit orbi *OQ*   547 sumam hoc quoque uti *Munro*: sumant oculi *OQ*   553 cavernas *Q corr. prob. Ellis*: caverna *OQ*   555 aplustra *Politianus*: plaustra *OQ*   560 finita *Q corr.*: infinita *OQ*

sic aequo geritur certamine principiorum
ex infinito contractum tempore bellum.
nunc hic nunc illic superant vitalia rerum
et superantur item. miscetur funere vagor
quem pueri tollunt visentes luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast
quae non audierit mixtos vagitibus aegris
ploratus mortis comites et funeris atri.
  Illud in his obsignatum quoque rebus habere
convenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura videtur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
nec quicquam quod non permixto semine constet;
et quodcumque magis vis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac varias docet esse figuras.
principio tellus habet in se corpora prima
unde mare immensum volventes frigora fontes
assidue renovent, habet ignes unde oriantur.
nam multis succensa locis ardent sola terrae,
eximiis vero furit ignibus impetus Aetnae.
tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluvios frondis et pabula laeta
montivago generi possit praebere ferarum.
quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dicta est corporis una.
  Hanc veteres Graium docti cecinere poetae

*

sedibus in curru biiugos agitare leones,
aeris in spatio magnam pendere docentes
tellurem neque posse in terra sistere terram.

586 quodcumque *Lachmann*: quaecumque *OQ* 593, 607 eximiis *Avancius*: ex imis *OQ* 600 * 601 *lacunam indicavit Lachmann*

adiunxere feras, quia quamvis effera proles
officiis debet molliri victa parentum.
muralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quia sustinet urbis;
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur divinae matris imago.
hanc variae gentes antiquo more sacrorum
Idaeam vocitant matrem Phrygiasque catervas
dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
per terrarum orbem fruges coepisse creari.
gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
matris et ingrati genitoribus inventi sint,
significare volunt indignos esse putandos,
vivam progeniem qui in oras luminis edant.
tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
telaque praeportant violenti signa furoris,
ingratos animos atque impia pectora vulgi
conterrere metu quae possint numini' divae.
ergo cum primum magnas invecta per urbis
munificat tacita mortalis muta salute,
aere atque argento sternunt iter omne viarum
largifica stipe ditantes ninguntque rosarum
floribus umbrantes matrem comitumque catervas.
hic armata manus, Curetas nomine Grai
quos memorant Phrygios, inter se forte quod armis
ludunt in numerumque exsultant sanguine laeti
terrificas capitum quatientes numine cristas,
Dictaeos referunt Curetas qui Iovis illum

605 molliri *L*: moliri *OQ* 615 sint *Lambinus*: sunt *OQ* 623 numini' *coniecit amicus quidam Havercampi*: numine *OQ* 626 iter omne viarum *Turnebus*: ite omnia virum *OQ* 630 quod armis *Lachmann*: catervas *O*: catenas *Q* 631 laeti *Pontanus*: fleti *OQ*

vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
cum pueri circum puerum pernice chorea
armati in numerum pulsarent aeribus aera,
ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
aeternumque daret matri sub pectore vulnus.
propterea magnam armati matrem comitantur,
aut quia significant divam praedicere ut armis
ac virtute velint patriam defendere terram
praesidioque parent decorique parentibus esse.
quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
omnis enim per se divum natura necessest
immortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe.
nam privata dolore omni, privata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare [655]
constituit fruges et Bacchi nomine abuti [656]
mavult quam laticis proprium proferre vocamen, [657]
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem [658]
esse deum matrem, dum vera re tamen ipse [659]
religione animum turpi contingere parcat. [680]
terra quidem vero caret omni tempore sensu, [652]
et quia multarum potitur primordia rerum, [653]
multa modis multis effert in lumina solis. [654]
  Saepe itaque ex uno tondentes gramina campo [660]
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges eodem sub tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai

636 armat et in numerum pernice chorea *secl. Pontanus* 652–680 *hunc versuum ordinem restituit Munro* 657 [680] *post* 656 [659] *locavit Lachmann* 657 parcat *Lachmann*: parato *OQ* 664 sedantes *Q corr.*: sedentes *OQ*

dissimili vivunt specie retinentque parentum
naturam et mores generatim quaeque imitantur.
tanta est in quovis genere herbae materiai
dissimilis ratio, tanta est in flumine quoque.
hinc porro quamvis animantem ex omnibus unam
ossa cruor venae calor umor viscera nervi
constituunt; quae sunt porro distantia longe,
dissimili perfecta figura principiorum.
tum porro quaecumque igni flammata cremantur,
si nil praeterea, tamen haec in corpore condunt
unde ignem iacere et lumen summittere possint
scintillasque agere ac late differre favillam.
cetera consimili mentis ratione peragrans
invenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et varias cohibere figuras.
denique multa vides quibus et color et sapor una
reddita sunt cum odore. · in primis pleraque dona

*

haec igitur variis debent constare figuris;
nidor enim penetrat qua fucus non it in artus,
fucus item sorsum, ⟨sorsum⟩ sapor insinuatur
sensibus; ut noscas primis differre figuris.
dissimiles igitur formae glomeramen in unum
conveniunt et res permixto semine constant.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
cum tamen inter se versus ac verba necesse est
confiteare alia ex aliis constare elementis;
non quo multa parum communis littera currat
aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,

665 retinentque parentum *l 31*: retinente parente *OQ* 669 unam *Lambinus*: una *OQ* 674 condunt *Munro*: traduntur *OQ* 681 * 682 *lacunam indicavit Bernays* 683, 684 fucus *Lachmann*: sucus *OQ* 684 sorsum *add. G. Vossius* 693 isdem *Lambinus*: idem *OQ*

sed quia non vulgo paria omnibus omnia constant.
sic aliis in rebus item communia multa
multarum rerum cum sint primordia, verum
dissimili tamen inter se consistere summa
possunt; ut merito ex aliis constare feratur
humanum genus et fruges arbustaque laeta.
  Nec tamen omnimodis conecti posse putandum est
omnia. nam vulgo fieri portenta videres,
semiferas hominum species exsistere et altos
interdum ramos egigni corpore vivo,
multaque conecti terrestria membra marinis,
tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras
pascere naturam per terras omniparentis.
quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
seminibus certis certa genetrice creata
conservare genus crescentia posse videmus.
scilicet id certa fieri ratione necessust.
nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
corpora discedunt conexaque convenientis
efficiunt motus. at contra aliena videmus
reicere in terras naturam, multaque caecis
corporibus fugiunt e corpore percita plagis,
quae neque conecti quoquam potuere neque inde
vitalis motus consentire atque imitari.
sed ne forte putes animalia sola teneri
legibus hisce, eadem ratio res terminat omnis.
nam veluti tota natura dissimiles sunt
inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
dissimili constare figura principiorum;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non vulgo paria omnibus omnia constant.

696 verum *Pontanus*: rerum *OQ* 716 inde *Brieger*: inte *OQ* 719 hisce *Bernays*: his *OQ* eadem ratio res terminat *Lambinus*: quaedam ratio disterminat *O*: quidam ratio disterminat *Q*

semina cum porro distent, differre necessust
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus, quae non animalia solum
corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.
  Nunc age dicta meo dulci quaesita labore
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
nive alium quemvis quae sunt imbuta colorem,
propterea gerere hunc credas, quod materiai
corpora consimili sint eius tincta colore.
nullus enim color est omnino materiai
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
in quae corpora si nullus tibi forte videtur
posse animi iniectus fieri, procul avius erras.
nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
dispexere, tamen cognoscant corpora tactu
ex ineunte aevo nullo coniuncta colore,
scire licet nostrae quoque menti corpora posse
verti in notitiam nullo circumlita fuco.
denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo

*

omnis enim color omnino mutatur in omnis;
quod facere haud ullo debent primordia pacto.
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nilum redigantur funditus omnes.
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.

734 colorem *L*: colore *OQ* 741 lumina *l 31*: numina *OQ* 742 dispexere *L corr.*: despexere *OQ* 748 * 749 *lacunam indicavit Munro* 749 in *l 31*: et *OQ*

proinde colore cave contingas semina rerum,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
  Praeterea si nulla coloris principiis est
reddita natura et variis sunt praedita formis,
e quibus omne genus gignunt variantque colores
propterea, magni quod refert semina quaeque
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
perfacile extemplo rationem reddere possis
cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
marmoreo fieri possint candore repente;
ut mare, cum magni commorunt aequora venti,
vertitur in canos candenti marmore fluctus.
dicere enim possis, nigrum quod saepe videmus,
materies ubi permixta est illius et ordo
principiis mutatus et addita demptaque quaedam,
continuo id fieri ut candens videatur et album.
quod si caeruleis constarent aequora ponti
seminibus, nullo possent albescere pacto.
nam quocumque modo perturbes caerula quae sint,
numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
sin alio atque alio sunt semina tincta colore
quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
ut saepe ex aliis formis variisque figuris
efficitur quiddam quadratum unaque figura,
conveniebat, ut in quadrato cernimus esse
dissimilis formas, ita cernere in aequore ponti
aut alio in quovis uno puroque nitore
dissimilis longe inter se variosque colores.
praeterea nil officiunt obstantque figurae
dissimiles quo quadratum minus omne sit extra;

759 omne genus *Lachmann*: omnigenus *OQ*   760 propterea *L corr.*: praeterea *OQ*   763 extemplo *editio Brixiensis*: exemplo *OQ*   779 figura *L*: figuras *OQ*   783 colores *L*: calores *OQ*

at varii rerum impediunt prohibentque colores
quominus esse uno possit res tota nitore.
Tum porro quae ducit et inlicit ut tribuamus
principiis rerum nonnumquam causa colores,
occidit, ex albis quoniam non alba creantur,
nec quae nigra cluent de nigris sed variis ex.
quippe etenim multo proclivius exorientur
candida de nullo quam nigro nata colore
aut alio quovis qui contra pugnet et obstet.
Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores
esse neque in lucem exsistunt primordia rerum,
scire licet quam sint nullo velata colore.
qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
lumine quin ipso mutatur propterea quod
recta aut obliqua percussus luce refulget;
pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
quae sita cervices circum collumque coronat;
namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
interdum quodam sensu fit uti videatur
inter curalium viridis miscere zmaragdos.
caudaque pavonis, larga cum luce repleta est,
consimili mutat ratione obversa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandum est.
et quoniam plagae quoddam genus excipit in se
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
praedita sint, verum quali magis apta figura,
scire licet nil principiis opus esse colores,

788 inlicit ut *Lambinus*: inlicitu *OQ* 791 nec quae *l 31*: neque *OQ* ex *Wakefield*: ea *OQ* 805 curalium *Wakefield*: caeruleum *OQ* 806 larga *Q corr.*: largo *OQ* 815 colores *Nonius*: colore *OQ*

sed variis formis variantis edere tactus.
  Praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quovis esse nitore,
cur ea quae constant ex illis non pariter sunt
omne genus perfusa coloribus in genere omni?
conveniebat enim corvos quoque saepe volantis
ex albis album pinnis iactare colorem
et nigros fieri nigro de semine cycnos
aut alio quovis uno varioque colore.
  Quin etiam quanto in partis res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
evanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in parvas partis discerpitur austrum:
purpura poeniceusque color clarissimu' multo,
filatim cum distractum est, dispergitur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas quam discedant ad semina rerum.
  Postremo quoniam non omnia corpora vocem
mittere concedis neque odorem, propterea fit
ut non omnibus attribuas sonitus et odores.
sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,
nec minus haec animum cognoscere posse sagacem
quam quae sunt aliis rebus privata notare.
  Sed ne forte putes solo spoliata colore
corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique vaporis,
et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur,
nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.

829 ostrum *Wakefield*: aurum *OQ* 831 dispergitur *Lachmann*: disperditur *OQ* 841 notare *Lachmann*: notaque *OQ* 845 ieiuna *l 31*: et una *OQ*

sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
et nardi florem, nectar qui naribus halat,
cum facere instituas, cum primis quaerere par est,
quoad licet ac possis reperire, inolentis olivi
naturam, nullam quae mittat naribus auram,
quam minime ut possit mixtos in corpore odores
concoctosque suo contractans perdere viro,
propter eandem ⟨rem⟩ debent primordia rerum
non adhibere suum gignundis rebus odorem
nec sonitum, quoniam nil ab se mittere possunt,
nec simili ratione saporem denique quemquam
nec frigus neque item calidum tepidumque vaporem,
cetera; quae cum ita sunt tamen ut mortalia constent,
molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
omnia sint a principiis seiuncta necessest,
immortalia si volumus subiungere rebus
fundamenta quibus nitatur summa salutis;
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

Nunc ea quae sentire videmus cumque necessest
ex insensilibus tamen omnia confiteare
principiis constare. neque id manifesta refutant
nec contra pugnant, in promptu cognita quae sunt,
sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
quippe videre licet vivos exsistere vermis
stercore de taetro, putorem cum sibi nacta est
intempestivis ex imbribus umida tellus;
praeterea cunctas itidem res vertere sese.
vertunt se fluvii frondes et pabula laeta
in pecudes, vertunt pecudes in corpora nostra
naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
augescunt viris et corpora pennipotentum.

853 contractans *Priscianus*: contractas *OQ* 854 rem *add. Lachmann* 875 fluvii frondes *Lambinus*: fluvii in frondes *OQ*

ergo omnis natura cibos in corpora viva
vertit et hinc sensus animantum procreat omnis,
non alia longe ratione atque arida ligna
explicat in flammas et in ignis omnia versat.
iamne vides igitur magni primordia rerum
referre in quali sint ordine quaeque locata
et commixta quibus dent motus accipiantque?
Tum porro quid id est, animum quod percutit, ipsum
quod movet et varios sensus expromere cogit,
ex insensilibus ne credas sensile gigni?
nimirum lapides et ligna et terra quod una
mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
illud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma,
motibus ordinibus posituris denique quae sint.
quarum nil rerum in lignis glaebisque videmus;
et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbris,
vermiculos pariunt, quia corpora materiai
antiquis ex ordinibus permota nova re
conciliantur ita ut debent animalia gigni.
deinde ex sensilibus qui sensile posse creari
constituunt porro ex aliis sentire suetis,

*

mollia cum faciunt. nam sensus iungitur omnis
visceribus nervis venis, quae cuncta videmus
mollia mortali consistere corpore creta.
sed tamen esto iam posse haec aeterna manere:
nempe tamen debent aut sensum partis habere

882 in *add. l 31* 891 rebus *Avancius*: fedus *OQ* 903 suetis *Lambinus*: sueti *OQ* 903 * 904 *lacunam indicavit Christ* 905 cuncta *Lachmann*: cumque *OQ*

aut simili totis animalibus esse putari.
at nequeant per se partes sentire necesse est;
nam ratio sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
corporis omnino sensum pars sola tenere.
linquitur ut totis animantibus assimulentur.
sic itidem quae sentimus sentire necessest, [923]
vitali ut possint consentire undique sensu. [915]
qui poterunt igitur rerum primordia dici [916]
et leti vitare vias, animalia cum sint, [917]
atque animalia sint mortalibus una eademque? [918]
quod tamen ut possint, at coetu concilioque [919]
nil facient praeter vulgum turbamque animantum, [920]
scilicet ut nequeant homines armenta feraeque [921]
inter sese ullam rem gignere conveniundo. [922]
quod si forte suum dimittunt corpore sensum
atque alium capiunt, quid opus fuit attribui id quod
detrahitur? tum praeterea, quod vidimus ante,
quatenus in pullos animalis vertier ova
cernimus alituum vermisque effervere, terram
intempestivos cum putor cepit ob imbris,
scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.
Quod si forte aliquis dicet dumtaxat oriri
posse ex non sensu sensum mutabilitate,
aut aliquo tamquam partu quo proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare
non fieri partum nisi concilio ante coacto
nec quicquam commutari sine conciliatu.
principio nequeunt ullius corporis esse

911 nam ratio *Bernays*: namque alios *OQ* 915-923 *hunc versuum ordinem restituit Bernays* 919 animalia sint *Lachmann*: animalibus *OQ* 920 at coetu *Mon.*: ab eoretu *OQ* 926 vidimus *Purmann*: fugimus *OQ* 932 ex *Lambinus*: ea *OQ* sensum *Lambinus*: sensus *OQ* 933 quo *Brieger*: quod *OQ* proditur *Pontanus*: proditum *OQ*

sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
nimirum quia materies disiecta tenetur
aere fluminibus terris terraque creatis,
nec congressa modo vitali convenientis
contulit inter se motus, quibus omnituentes
accensi sensus animantem quamque tuentur.
Praeterea quamvis animantem grandior ictus,
quam patitur natura, repente adfligit et omnis
corporis atque animi pergit confundere sensus.
dissoluuntur enim positurae principiorum
et penitus motus vitales impediuntur,
donec materies, omnis concussa per artus,
vitalis animae nodos a corpore solvit
dispersamque foras per caulas eicit omnis.
nam quid praeterea facere ictum posse reamur
oblatum, nisi discutere ac dissolvere quaeque?
fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
reliqui motus vitales vincere saepe,
vincere, et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus revocare meatus
et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus.
nam quare potius leti iam limine ab ipso
ad vitam possint collecta mente reverti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?
Praeterea quoniam dolor est ubi materiai
corpora vi quadam per viscera viva per artus
sollicitata suis trepidant in sedibus intus,
inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas,
scire licet nullo primordia posse dolore
temptari nullamque voluptatem capere ex se;
quandoquidem non sunt ex ullis principiorum

941 vitali *Goebel*: vitalis *OQ* 961 conlecta *Lambinus*: coniecta *OQ*

corporibus, quorum motus novitate laborent
aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.
haud igitur debent esse ullo praedita sensu.
Denique uti possint sentire animalia quaeque,
principiis si iam est sensus tribuendus eorum,
quid, genus humanum propritim de quibus auctumst?
scilicet et risu tremulo concussa cachinnant
et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque
multaque de rerum mixtura dicere callent
et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
quandoquidem totis mortalibus assimulata
ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis:
quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices
et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
quod si delira haec furiosaque cernimus esse
et ridere potest non ex ridentibus auctus
et sapere et doctis rationem reddere dictis
non ex seminibus sapientibus atque disertis,
qui minus esse queant ea quae sentire videmus
seminibus permixta carentibus undique sensu?
Denique caelesti sumus omnes semine oriundi;
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
umoris guttas mater cum terra recepit,
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta
et genus humanum, parit omnia saecla ferarum,
pabula cum praebet quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt vitam prolemque propagant;
quapropter merito maternum nomen adepta est.
cedit item retro, de terra quod fuit ante,
in terras et quod missumst ex aetheris oris,
id rursum caeli rellatum templa receptant.

985 delira *l 31*: det ira *OQ* 998 adepta *Q corr.*: adempta *OQ*
1000 missumst *Lactantius*: missus *OQ*

nec sic interimit mors res ut materiai
corpora conficiat, sed coetum dissipat ollis.
inde aliis aliud coniungit et efficit omnes
res ut convertant formas mutentque colores
et capiant sensus et puncto tempore reddant,
ut noscas referre eadem primordia rerum
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
neve putes aeterna penes residere potesse
corpora prima quod in summis fluitare videmus
rebus et interdum nasci subitoque perire.
quin etiam refert nostris in versibus ipsis
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata.
si non omnia sunt, at multo maxima pars est
consimilis; verum positura discrepitant res.
sic ipsis in rebus item iam materiai
concursus motus ordo positura figurae
cum permutantur, mutari res quoque debent.
  Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
nam tibi vementer nova res molitur ad auris
accidere et nova se species ostendere rerum.
sed neque tam facilis res ulla est quin ea primum
difficilis magis ad credendum constet, itemque
nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam
quod non paulatim minuant mirarier omnes.
principio caeli clarum purumque colorem,
quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
lunamque et solis praeclara luce nitorem;
omnia quae nunc si primum mortalibus exstent,
ex improviso si sint obiecta repente,

1002 res ut *Marullus*: ut res *OQ* 1005 ut *Marullus*: ita *OQ* 1007 eadem *Avancius*: earum *OQ* 1015–1016 = i. 820, 821 *secl. Lachmann* 1020 = 726 *secl. Lachmann* 1024 vementer *Avancius*: vehementes *OQ* 1025 accidere *Marullus*: accedere *OQ* 1033 extent *Orelli*: essent *OQ*

quid magis his rebus poterat mirabile dici
aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
nil, ut opinor: ita haec species miranda fuisset.
quam tibi iam nemo, fessus satiate videndi,
suspicere in caeli dignatur lucida templa!
desine quapropter novitate exterritus ipsa
exspuere ex animo rationem, sed magis acri
iudicio perpende et, si tibi vera videntur,
dede manus, aut, si falsum est, accingere contra.
quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
infinita foris haec extra moenia mundi,
quid sit ibi porro quo prospicere usque velit mens
atque animi iactus liber quo pervolet ipse.
  Principio nobis in cunctas undique partis
et latere ex utroque ⟨supra⟩ subterque per omne
nulla est finis; uti docui, res ipsaque per se
vociferatur, et elucet natura profundi.
nullo iam pacto veri simile esse putandumst,
undique cum versum spatium vacet infinitum
seminaque innumero numero summaque profunda
multimodis volitent aeterno percita motu,
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai;
cum praesertim hic sit natura factus, ut ipsa
sponte sua forte offensando semina rerum
multimodis temere incassum frustraque coacta
tandem coluerunt ea quae coniecta repente
magnarum rerum fierent exordia semper,
terrai maris et caeli generisque animantum.
quare etiam atque etiam talis fateare necesse est
esse alios alibi congressus materiai,

1047 iactus *Gronovius*: tactus *OQ* 1049 supra supterque *Lachmann*: superque *OQ* 1061 coluerunt *Lachmann*: colerunt *OQ* 1062 exordia *Marullus*: ex ordine *OQ*

qualis hic est, avido complexu quem tenet aether.
  Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto nec res nec causa moratur
ulla, geri debent nimirum et confieri res.
nunc et seminibus si tanta est copia quantam
enumerare aetas animantum non queat omnis,
sique eadem natura manet quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necesse est confiteare
esse alios aliis terrarum in partibus orbis
et varias hominum gentis et saecla ferarum.
  Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin alicuiu' siet saecli permultaque eodem
sint genere. in primis animalibus inice mentem;
invenies sic montivagum genus esse ferarum,
sic hominum genitam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum.
quapropter caelum simili ratione fatendumst
terramque et solem lunam mare, cetera quae sunt,
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quandoquidem vitae depactus terminus alte
tam manet haec et tam nativo corpore constant,
quam genus omne quod hic generatimst rebus abundans.
  Quae bene cognita si teneas, natura videtur
libera continuo dominis privata superbis
ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
nam pro sancta deum tranquilla pectora pace
quae placidum degunt aevum vitamque serenam,
quis regere immensi summam, quis habere profundi

1072 sique *Brieger*: vis *OQ* 1079 aliquoiu' siet *Gronovius*: aliquoiuis siet *Q*: alioquoiuis *O* 1080 inice mentem *Winckelmann*: indice mente *OQ* 1081 invenies *Pontanus*: invenisse *OQ* 1082 genitam *Marullus*: geminam *OQ* 1089 hic generatimst *Munro*: his generatim *OQ*

indu manu validas potis est moderanter habenas,
quis pariter caelos omnis convertere et omnis
ignibus aetheriis terras suffire feraces,
omnibus inve locis esse omni tempore praesto,
nubibus ut tenebras faciat caelique serena
concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedes
saepe suas disturbet et in deserta recedens
saeviat exercens telum quod saepe nocentis
praeterit exanimatque indignos inque merentis?
Multaque post mundi tempus genitale diemque
primigenum maris et terrae solisque coortum
addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
semina quae magnum iaculando contulit omne;
unde mare et terrae possent augescere et unde
appareret spatium caeli domus altaque tecta
tolleret a terris procul et consurgeret aer.
nam sua cuique locis ex omnibus omnia plagis
corpora distribuuntur et ad sua saecla recedunt,
umor ad umorem, terreno corpore terra
crescit et ignem ignes procudunt aetheraque aether,
donec ad extremam crescendi perfica finem
omnia perduxit rerum natura creatrix;
ut fit ubi nilo iam plus est quod datur intra
vitalis venas quam quod fluit atque recedit.
omnibus hic aetas debet consistere rebus,
hic natura suis refrenat viribus auctum.
nam quaecumque vides hilaro grandescere adauctu
paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
plura sibi assumunt quam de se corpora mittunt,
dum facile in venas cibus omnis inditur et dum
non ita sunt late dispessa ut multa remittant

1102 in *add. l 31* 1115 aether *add. l 31* 1116 extremam *Lachmann*: extremum *OQ* 1120 hic *Munro*: his *OQ* 1124 corpora *Q corr.*: cora *OQ* 1126 dispessa *Munro*: dispersa *OQ*

et plus dispendi faciant quam vescitur aetas.
nam certe fluere atque recedere corpora rebus
multa manus dandum est; sed plura accedere debent,
donec alescendi summum tetigere cacumen.
inde minutatim viris et robur adultum
frangit et in partem peiorem liquitur aetas.
quippe etenim quanto est res amplior, augmine adempto,
et quo latior est, in cunctas undique partis
plura modo dispergit et ab se corpora mittit,
nec facile in venas cibus omnis diditur ei
nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
unde queat tantum suboriri ac suppeditare.
omnia debet enim cibus integrare novando [1146]
et fulcire cibus, ⟨cibus⟩ omnia sustentare, [1147]
nequiquam, quoniam nec venae perpetiuntur [1148]
quod satis est neque quantum opus est natura ministrat. [1149]
iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo [1139]
sunt et cum externis succumbunt omnia plagis, [1140]
quandoquidem grandi cibus aevo denique defit, [1141]
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam [1142]
corpora conficere et plagis infesta domare. [1143]
sic igitur magni quoque circum moenia mundi [1144]
expugnata dabunt labem putrisque ruinas. [1145]
iamque adeo fracta est aetas effetaque tellus
vix animalia parva creat quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arva
nec mare nec fluctus plangentes saxa crearunt,
sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
praeterea nitidas fruges vinetaque laeta

1136 diditur *Marullus*: deditur *OQ* 1139–1149 *hunc versuum ordinem restituit Goebel* 1140 cibus *add. Vossius* 1150 fracta *Q corr.*: facta *OQ*

sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
conterimusque boves et viris agricolarum,
conficimus ferrum vix arvis †suppeditati†:
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
iamque caput quassans grandis suspirat arator
crebrius, incassum manuum cecidisse labores,
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis
et crepat, antiquum genus ut pietate repletum [1170]
perfacile angustis tolerarit finibus aevum, [1171]
cum minor esset agri multo modus ante viritim. [1172]
tristis item vetulae vitis sator atque vietae [1168]
temporis incusat momen caelumque fatigat [1169]
nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
ad capulum spatio aetatis defessa vetusto.

1162 suppeditati *OQ*: suppetiati *Ellis*: suppeditat iam *Brieger qui post* conficimus *interpunxit* 1163 laborem *Brieger*: labore *OQ* 1165 manuum *Vossius*: magnum *OQ* 1168–1172 *hunc versuum ordinem restituit Bergk* 1171 vietae *Heinsius*: fatigat *OQ* 1172 momen *Pius*: nomen *OQ* caelum *Wakefield*: saeclum *OQ* 1174 capulum *Vossius*: scopulum *O*: copulum *Q*

T LVCRETI CARI
DE RERVM NATVRA

LIBER TERTIVS

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda vitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis vestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aveo; quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi vis?
tu, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima vita.
nam simul ac ratio tua coepit vociferari
naturam rerum, divina mente coorta,
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum video per inane geri res.
apparet divum numen sedesque quietae
quas neque concutiunt venti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens violat semperque innubilus aether

1 E *Mon.*: O *O*: *om. Q* 11 libant *Avancius*: limant *OQ*
15 coorta *Orelli*: coortam *O*: coartam *Q* 21 semperque *L corr.*: semper *OQ*

rumpere et in summa pietatem evertere †suadet†.
nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt, vitare Acherusia templa petentes.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Primum animum dico, mentem quam saepe vocamus,
in quo consilium vitae regimenque locatum est,
esse hominis partem nilo minus ac manus et pes
atque oculi partes animantis totius exstant.

*

sensum animi certa non esse in parte locatum,
verum habitum quendam vitalem corporis esse,
harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos
vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
ut bona saepe valetudo cum dicitur esse
corporis, et non est tamen haec pars ulla valentis.
sic animi sensum non certa parte reponunt;
magno opere in quo mi diversi errare videntur.
saepe itaque in promptu corpus quod cernitur aegret,
cum tamen ex alia laetamur parte latenti;
et retro fit uti contra sit saepe vicissim,
cum miser ex animo laetatur corpore toto;
non alio pacto quam si, pes cum dolet aegri,
in nullo caput interea sit forte dolore.

84 suadet *OQ*, *retinent Munro post* 82 *versum intercidisse indicans et Heinze plenam post* timorem (v. 82) *distinctionem notans*: fraude *Lachmann*: clade *Bernays*: suavem *Everett* 94 quam *Charisius*: quem *OQ* 95 locatum *Marullus*: vocatum *OQ* 97 * 98 *lacunam indicaverunt editores* 106 aegret *Lachmann* (*auctore grammatico Vindobonensi Eichenfeldii*): aegrum *OQ* 108 uti *Lambinus*: ubi *OQ*

inferias mittunt multoque in rebus acerbis
acrius advertunt animos ad religionem.
quo magis in dubiis hominem spectare periclis
convenit adversisque in rebus noscere qui sit;
nam verae voces tum demum pectore ab imo
eliciuntur et eripitur persona †manare†.
denique avarities et honorum caeca cupido
quae miseros homines cogunt transcendere finis
iuris et interdum socios scelerum atque ministros
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec vulnera vitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.
turpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci vita stabilique videtur
et quasi iam leti portas cunctarier ante;
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse volunt longe longeque remosse,
sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes;
crudeles gaudent in tristi funere fratris
et consanguineum mensas odere timentque.
consimili ratione ab eodem saepe timore
macerat invidia ante oculos illum esse potentem,
illum aspectari, claro qui incedit honore,
ipsi se in tenebris volvi caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, vitae
percipit humanos odium lucisque videndae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum
obliti fontem curarum hunc esse timorem,
hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai

58 manare *OQ*: manet res *l 31*: mala re *coniecit Heinze* 72 fratris *Macrobius*: fratres *OQ* 78 statuarum *l 31*: statum *OQ* 81 consciscant *L*: coniciscant *OQ*

integit, et large diffuso lumine rident.
omnia suppeditat porro natura neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.
at contra nusquam apparent Acherusia templa
nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur.
his ibi me rebus quaedam divina voluptas
percipit atque horror, quod sic natura tua vi
tam manifesta patens ex omni parte retecta est.
  Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu
quove modo possint res ex his quaeque creari,
hasce secundum res animi natura videtur
atque animae claranda meis iam versibus esse
et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui vitam turbat ab imo
omnia suffundens mortis nigrore neque ullam
esse voluptatem liquidam puramque relinquit.
nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt vitam quam Tartara leti
et se scire animae naturam sanguinis esse
aut etiam venti, si fert ita forte voluntas, [46]
nec prorsum quicquam nostrae rationis egere, [44]
hinc licet advertas animum magis omnia laudis [45]
iactari causa quam quod res ipsa probetur.
extorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
omnibus aerumnis adfecti denique vivunt,
et quocumque tamen miseri venere parentant
et nigras mactant pecudes et manibu' divis

28 ibi *Pontanus*: ubi *OQ* 29 sic natura *Avancius*: signatura *OQ* 33 aeterno *Bentley*: alterno *O*: alterna *Q* 44–46 *hunc verum esse versuum ordinem coniecit Bentley*

praeterea molli cum somno dedita membra
effusumque iacet sine sensu corpus onustum,
est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
multimodis agitatur et omnis accipit in se
laetitiae motus et curas cordis inanis.
nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
esse neque harmonia corpus sentire solere,
principio fit uti detracto corpore multo
saepe tamen nobis in membris vita moretur;
atque eadem rursum, cum corpora pauca caloris
diffugere forasque per os est editus aer,
deserit extemplo venas atque ossa relinquit:
noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
corpora habere neque ex aequo fulcire salutem,
sed magis haec, venti quae sunt calidique vaporis
semina, curare in membris ut vita moretur.
est igitur calor ac ventus vitalis in ipso
corpore qui nobis moribundos deserit artus.
quapropter quoniam est animi natura reperta
atque animae quasi pars hominis, redde harmoniai
nomen, ad organicos alto delatum Heliconi;
sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
transtulerunt, proprio quae tum res nomine egebat.
quidquid id est, habeant: tu cetera percipe dicta.
  Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
inter se atque unam naturam conficere ex se,
sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
consilium quod nos animum mentemque vocamus.
idque situm media regione in pectoris haeret.
hic exsultat enim pavor ac metus, haec loca circum
laetitiae mulcent; hic ergo mens animusquest.
cetera pars animae per totum dissita corpus

118 sentire *Wakefield*: interire *OQ*   132 alto *Vossius*: altu *O*: saltu *Q*   135 id *add. l 31*

paret et ad numen mentis momenque movetur.
idque sibi solum per se sapit, ⟨id⟩ sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commovet una.
et quasi, cum caput aut oculus temptante dolore
laeditur in nobis, non omni concruciamur
corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
laetitiaque viget, cum cetera pars animai
per membra atque artus nulla novitate cietur.
verum ubi vementi magis est commota metu mens,
consentire animam totam per membra videmus
sudoresque ita palloremque exsistere toto
corpore et infringi linguam vocemque aboriri,
caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
denique concidere ex animi terrore videmus
saepe homines; facile ut quivis hinc noscere possit
esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi ⟨vi⟩
percussast, exim corpus propellit et icit.

Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse. ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus mutareque vultum
atque hominem totum regere ac versare videtur,
quorum nil fieri sine tactu posse videmus
nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?
praeterea pariter fungi cum corpore et una
consentire animum nobis in corpore cernis.
si minus offendit vitam vis horrida teli
ossibus ac nervis disclusis intus adacta,
at tamen insequitur languor terraeque petitus
†suavis et in terra† mentis qui gignitur aestus,

145 id *add. Wakefield* 154 ita palloremque *L*: itaque pallorem *OQ* 159 vi *add. editio Veneta* 170 teli *Marullus*: leti *OQ* 173 suavis et in terra *OQ prob. Heinze*: suppus, et in terra *Lachmann*: segnis, et in terra *Munro*: segni' fit, interea *Brieger qui in v.* 172 et *pro* at *scribit et in v.* 174 *post* voluntas *signum interrogationis ponit*

interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas.
ergo corpoream naturam animi esse necessest,
corporeis quoniam telis ictuque laborat.
Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde
constiterit pergam rationem reddere dictis.
principio esse aio persubtilem atque minutis
perquam corporibus factum constare. id ita esse
hinc licet advertas animum ut pernoscere possis.
nil adeo fieri celeri ratione videtur,
quam sibi mens fieri proponit et incohat ipsa.
ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
ante oculos quorum in promptu natura videtur.
at quod mobile tanto operest, constare rotundis
perquam seminibus debet perquamque minutis,
momine uti parvo possint impulsa moveri.
namque movetur aqua et tantillo momine flutat
quippe volubilibus parvisque creata figuris.
at contra mellis constantior est natura
et pigri latices magis et cunctantior actus;
haeret enim inter se magis omnis materiai
copia, nimirum quia non tam levibus exstat
corporibus neque tam subtilibus atque rotundis.
namque papaveris aura potest suspensa levisque
cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus:
at contra lapidum collectum †spicarumque†
noenu potest. igitur parvissima corpora proquam
et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur.
at contra quaecumque magis cum pondere magno
asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
nunc igitur quoniam ⟨est⟩ animi natura reperta
mobilis egregie, perquam constare necessest

183 sibi *Wakefield*: si *OQ* 198 spicarumque *OQ prob. Brieger*: spiclorumque *Lambinus*: cauru' movere *Bernays*: ipse euru' movere *Munro* 203 est *add. Pontanus*

corporibus parvis et levibus atque rotundis.
quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus
utilis invenietur et opportuna cluebit.
haec quoque res etiam naturam dedicat eius,
quam tenui constet textura quamque loco se
contineat parvo, si possit conglomerari,
quod simul atque hominem leti secura quies est
indepta atque animi natura animaeque recessit,
nil ibi libatum de toto corpore cernas
ad speciem, nil ad pondus: mors omnia praestat
vitalem praeter sensum calidumque vaporem.
ergo animam totam perparvis esse necessest
seminibus, nexam per venas viscera nervos;
quatenus, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
extima membrorum circumcaesura tamen se
incolumem praestat nec defit ponderis hilum.
quod genus est Bacchi cum flos evanuit aut cum
spiritus unguenti suavis diffugit in auras
aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit;
nilo oculis tamen esse minor res ipsa videtur
propterea neque detractum de pondere quicquam,
nimirum quia multa minutaque semina sucos
efficiunt et odorem in toto corpore rerum.
quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
scire licet perquam pauxillis esse creatam
seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.
  Nec tamen haec simplex nobis natura putanda est.
tenvis enim quaedam moribundos deserit aura
mixta vapore, vapor porro trahit aera secum.
nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aer.
rara quod eius enim constat natura, necessest
aeris inter eum primordia multa moveri.

210 si *L*: se *OQ*   224 nilo *Heinsius*: nil *OQ*   236 multa moveri *O corr.*: multam queri *OQ*

iam triplex animi est igitur natura reperta;
nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
nil horum quoniam recipit mens posse creare
sensiferos motus †quaedamque mente volutat†.
quarta quoque his igitur quaedam natura necessest
attribuatur. east omnino nominis expers;
qua neque mobilius quicquam neque tenvius exstat,
nec magis e parvis et levibus est elementis;
sensiferos motus quae didit prima per artus.
prima cietur enim, parvis perfecta figuris;
inde calor motus et venti caeca potestas
accipit, inde aer; inde omnia mobilitantur,
concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt
omnia, postremis datur ossibus atque medullis
sive voluptas est sive est contrarius ardor.
nec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
permanare malum, quin omnia perturbentur
usque adeo ⟨ut⟩ vitae desit locus atque animai
diffugiant partes per caulas corporis omnis.
sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
  Nunc ea quo pacto inter sese mixta quibusque
compta modis vigeant rationem reddere aventem
abstrahit invitum patrii sermonis egestas;
sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.
inter enim cursant primordia principiorum
motibus inter se, nil ut secernier unum
possit nec spatio fieri divisa potestas,
sed quasi multae vis unius corporis exstant.
quod genus in quovis animantum viscere vulgo

240 quaedamque mente volutat *OQ*: qui dant quae mente volutes *Vossius*: quaedam vis menti' volutat *Lachmann*: et homo quae mente volutat *Munro* 244 est *Wakefield* (*in commentario*): ex *OQ* 249 sanguis, tum *Pontanus*: tum sanguis *OQ* 254 ut *add. Lambinus* 257 retinere *O corr.*: retinemus *OQ*

est odor et quidam color et sapor, et tamen ex his
omnibus est unum perfectum corporis augmen.
sic calor atque aer et venti caeca potestas
mixta creant unam naturam et mobilis illa
vis, initum motus ab se quae dividit ollis,
sensifer unde oritur primum per viscera motus.
nam penitus prorsum latet haec natura subestque
nec magis hac infra quicquam est in corpore nostro
atque anima est animae proporro totius ipsa.
quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi vis est animaeque potestas,
corporibus quia de parvis paucisque creatast.
sic tibi nominis haec expers vis facta minutis
corporibus latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto.
consimili ratione necessest ventus et aer
et calor inter se vigeant commixta per artus
atque aliis aliud subsit magis emineatque
ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum,
ni calor ac ventus sorsum sorsumque potestas
aeris interimant sensum diductaque solvant.
est etenim calor ille animo, quem sumit, in ira
cum fervescit et ex oculis micat acrius ardor.
est et frigida multa comes formidinis aura
quae ciet horrorem membris et concitat artus.
est etiam quoque pacati status aeris ille,
pectore tranquillo qui fit vultuque sereno.
sed calidi plus est illis quibus acria corda
iracundaque mens facile effervescit in ira.
quo genere in primis vis est violenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes

267 color *Lambinus*: calor OQ 288 etenim *Faber*: etiam OQ
293 qui fit *Marullus*: fit qui OQ

nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
at ventosa magis cervorum frigida mens est
et gelidas citius per viscera concitat auras
quae tremulum faciunt membris exsistere motum.
at natura boum placido magis aere vivit,
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbram,
nec gelidis torpet telis perfixa pavoris:
interutrasque sitast, cervos saevosque leones.
sic hominum genus est. quamvis doctrina politos
constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi vestigia prima.
nec radicitus evelli mala posse putandumst,
quin proclivius hic iras decurrat ad acris,
ille metu citius paulo temptetur, at ille
tertius accipiat quaedam clementius aequo.
inque aliis rebus multis differre necessest
naturas hominum varias moresque sequaces;
quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas
nec reperire figurarum tot nomina quot sunt
principiis, unde haec oritur variantia rerum.
illud in his rebus video firmare potesse,
usque adeo naturarum vestigia linqui
parvula quae nequeat ratio depellere nobis,
ut nil impediat dignam dis degere vitam.
  Haec igitur natura tenetur corpore ab omni
ipsaque corporis est custos et causa salutis;
nam communibus inter se radicibus haerent
nec sine pernicie divelli posse videntur.
quod genus e thuris glaebis evellere odorem

303 nimis *l 31*: minus *OQ* 304 umbram *O*: umbra *Q* 305 pavoris *Marullus*: vaporis *OQ* 306 interutrasque sitast *Brieger*: inter utrasque sitas *OQ* 317 quot *O corr.*: quod *OQ* 319 firmare *editio Veronensis*: formare *OQ* 321 nobis *Lachmann*: noctis *OQ*

haud facile est quin intereat natura quoque eius.
sic animi atque animae naturam corpore toto
extrahere haud facile est quin omnia dissoluantur.
implexis ita principiis ab origine prima
inter se fiunt consorti praedita vita
nec sibi quaeque sine alterius vi posse videtur
corporis atque animi sorsum sentire potestas,
sed communibus inter eas conflatur utrimque
motibus accensus nobis per viscera sensus.
praeterea corpus per se nec gignitur umquam
nec crescit neque post mortem durare videtur.
non enim, ut umor aquae dimittit saepe vaporem
qui datus est, neque ea causa convellitur ipse,
sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
discidium possunt artus perferre relicti,
sed penitus pereunt convulsi conque putrescunt.
ex ineunte aevo sic corporis atque animai
mutua vitalis discunt contagia motus
maternis etiam membris alvoque reposta,
discidium ⟨ut⟩ nequeat fieri sine peste maloque;
ut videas, quoniam coniunctast causa salutis,
coniunctam quoque naturam consistere eorum.
  Quod superest, siquis corpus sentire refutat
atque animam credit permixtam corpore toto
suscipere hunc motum quem sensum nominitamus,
vel manifestas res contra verasque repugnat.
quid sit enim corpus sentire quis adferet umquam,
si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos?
at dimissa anima corpus caret undique sensu;
perdit enim quod non proprium fuit eius in aevo,
multaque praeterea perdit cum expellitur aevo.

332 fiunt consorti *Marullus*: consorti fiunt *OQ* 335 eas *Lachmann*: eos *OQ* 347 ut *add. Marullus* 358 perdit cum expellitur aevo *l 31*: perditum expellitur aevo quam *OQ*

Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
desiperest, contra cum sensus dicat eorum;
sensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas;
fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
quod foribus non fit; neque enim, qua cernimus ipsi,
ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
praeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
iam magis exemptis oculis debere videtur
cernere res animus sublatis postibus ipsis.

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
corporis atque animi primordia singula privis
apposita alternis variare, ac nectere membra.
nam cum multo sunt animae elementa minora
quam quibus e corpus nobis et viscera constant,
tum numero quoque concedunt et rara per artus
dissita sunt dumtaxat; ut hoc promittere possis,
quantula prima queant nobis iniecta ciere
corpora sensiferos motus in corpore, tanta
intervalla tenere exordia prima animai.
nam neque pulveris interdum sentimus adhaesum
corpore nec membris incussam sidere cretam,
nec nebulam noctu neque aranei tenvia fila
obvia sentimus, quando obretimur euntes,
nec supera caput eiusdem cecidisse vietam
vestem nec plumas avium papposque volantis
qui nimia levitate cadunt plerumque gravatim,
nec repentis itum cuiusviscumque animantis
sentimus nec priva pedum vestigia quaeque,

361 desiperest *Lambinus*: difficilest *OQ* dicat *Lambinus*: ducat *OQ* 372 privis *Bentley*: primis *OQ*

corpore quae in nostro culices et cetera ponunt.
usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
quam primordia sentiscant concussa animai
semina corporibus nostris immixta per artus,
et quam sis intervallis tuditantia possint
concursare coire et dissultare vicissim.
Et magis est animus vitai claustra coercens
et dominantior ad vitam quam vis animai.
nam sine mente animoque nequit residere per artus
temporis exiguam partem pars ulla animai,
sed comes insequitur facile et discedit in auras
et gelidos artus in leti frigore linquit.
at manet in vita cui mens animusque remansit.
quamvis est circum caesis lacer undique membris
truncus, adempta anima circum membrisque remota
vivit et aetherias vitalis suscipit auras.
si non omnimodis, at magna parte animai
privatus, tamen in vita cunctatur et haeret;
ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
incolumis, stat cernendi vivata potestas,
dummodo ne totum corrumpas luminis orbem
et circum caedas aciem solamque relinquas;
id quoque enim sine pernicie non fiet eorum.
at si tantula pars oculi media illa peresa est,
occidit extemplo lumen tenebraeque sequuntur,
incolumis quamvis alioquist splendidus orbis.
hoc anima atque animus vincti sunt foedere semper.
Nunc age, nativos animantibus et mortalis
esse animos animasque levis ut noscere possis,
conquisita diu dulcique reperta labore
digna tua pergam disponere carmina vita.

394 quam sis *Heinze*: quantis *OQ* 403 circum *l 31*: cretum *OQ* 404 remota *Q corr.*: remot *Q*: remotus *O* 415 alioquist *Kannengiesser*: alioqui *OQ*

tu fac utrumque uno sub iungas nomine eorum,
atque animam verbi causa cum dicere pergam,
mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
quatenus est unum inter se coniunctaque res est.
principio quoniam tenuem constare minutis
corporibus docui multoque minoribus esse
principiis factam quam liquidus umor aquai
aut nebula aut fumus—nam longe mobilitate
praestat et a tenui causa magis icta movetur;
quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur.
quod genus in somnis sopiti ubi cernimus alte
exhalare vaporem altaria ferreque fumum;
nam procul haec dubio nobis simulacra feruntur—
nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
diffluere umorem et laticem discedere cernis
et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
crede animam quoque diffundi multoque perire
ocius et citius dissolvi in corpora prima,
cum semel ex hominis membris ablata recessit.
quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
cum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
ac rarefactum detracto sanguine venis,
aere qui credas posse hanc cohiberier ullo,
corpore qui nostro rarus magis †incohibescit†?
  Praeterea gigni pariter cum corpore et una
crescere sentimus pariterque senescere mentem.
nam velut infirmo pueri teneroque vagantur
corpore, sic animi sequitur sententia tenvis.
inde ubi robustis adolevit viribus aetas,
consilium quoque maius et auctior est animi vis.
post ubi iam validis quassatum est viribus aevi

421 nomine *Q corr.*: nome *OQ* 433 feruntur *Heinze*: geruntur *OQ* 438 in *add. Q corr.* 444 incohibescit *OQ*: is cohibessit? *Lachmann*: sit, cohibessit? *Winckelmann qui* mage *pro* magis *scripsit*: *ita Brieger post v.* 443 *versum intercidisse indicans*: incohibensquest *Nencini* 450 auctior *Q corr.*: auctor *OQ*

corpus et obtusis ceciderunt viribus artus,
claudicat ingenium, delirat lingua, ⟨labat⟩ mens,
omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
ergo dissolui quoque convenit omnem animai
naturam, ceu fumus, in altas aeris auras;
quandoquidem gigni pariter pariterque videmus
crescere et, ut docui, simul aevo fessa fatisci.
   Huc accedit uti videamus, corpus ut ipsum
suscipere immanis morbos durumque dolorem,
sic animum curas acris luctumque metumque;
quare participem leti quoque convenit esse.
quin etiam morbis in corporis avius errat
saepe animus; dementit enim deliraque fatur
interdumque gravi lethargo fertur in altum
aeternumque soporem oculis nutuque cadenti,
unde neque exaudit voces nec noscere vultus
illorum potis est, ad vitam qui revocantes
circumstant lacrimis rorantes ora genasque.
quare animum quoque dissolui fateare necessest,
quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
nam dolor ac morbus leti fabricator uterquest,
multorum exitio perdocti quod sumus ante.
denique cur, hominem cum vini vis penetravit
acris et in venas discessit diditus ardor,
consequitur gravitas membrorum, praepediuntur
crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt,
et iam cetera de genere hoc quaecumque sequuntur,
cur ea sunt, nisi quod vemens violentia vini
conturbare animam consuevit corpore in ipso?
at quaecumque queunt conturbari inque pediri,

453 labat *add. Lachmann* 458 ut *add. Q corr.* fatisci *L*: faetis *OQ* 474 = 510, 475 et pariter mentem sanari corpus inani *secl. Lambinus* 476 cur *Q corr.*: cor *OQ*

significant, paulo si durior insinuarit
causa, fore ut pereant aevo privata futuro.
quin etiam subito vi morbi saepe coactus
ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat
inconstanter, et in iactando membra fatigat.
nimirum quia vis morbi distracta per artus
turbat agens †animam spumans† in aequore salso
ventorum validis fervescunt viribus undae.
exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
adficiuntur et omnino quod semina vocis
eiciuntur et ore foras glomerata feruntur
qua quasi consuerunt et sunt munita viai.
desipientia fit, quia vis animi atque animai
conturbatur et, ut docui, divisa seorsum
disiectatur eodem illo distracta veneno.
inde ubi iam morbi reflexit causa reditque
in latebras acer corrupti corporis umor,
tum quasi vaccillans primum consurgit et omnis
paulatim redit in sensus animamque receptat.
haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
iactentur miserisque modis distracta laborent,
cur eadem credis sine corpore in aere aperto
cum validis ventis aetatem degere posse?
et quoniam mentem sanari, corpus ut aegrum,
cernimus et flecti medicina posse videmus,
id quoque praesagit mortalem vivere mentem.
addere enim partis aut ordine traicere aequumst
aut aliquid prorsum de summa detrahere hilum,
commutare animum quicumque adoritur et infit

493 animam spumans *OQ*: animam spumat, quasi *Lachmann*: anima spumas, ut *Heinze*, *et Tohte qui* anima *nominativum esse interpretatus est et in v.* 492 vist *pro* vis *scripsit* 497 eiciuntur *Lambinus*: eliciuntur *OQ*

aut aliam quamvis naturam flectere quaerit.
at neque transferri sibi partis nec tribui vult
immortale quod est quicquam neque defluere hilum.
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
ergo animus sive aegrescit, mortalia signa
mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
usque adeo falsae rationi vera videtur
res occurrere et effugium praecludere eunti
ancipitique refutatu convincere falsum.
  Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
et membratim vitalem deperdere sensum;
in pedibus primum digitos livescere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi vestigia leti.
scinditur †atque animo haec† quoniam natura nec uno
tempore sincera exsistit, mortalis habendast.
quod si forte putas ipsam se posse per artus
introrsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum deducere membris,
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
cogitur, in sensu debet maiore videri;
qui quoniam nusquamst, nimirum ut diximus ante,
dilaniata foras dispergitur, interit ergo.
quin etiam si iam libeat concedere falsum
et dare posse animam glomerari in corpore eorum,
lumina qui linquunt moribundi particulatim,
mortalem tamen esse animam fateare necesse,
nec refert utrum pereat dispersa per auras
an contracta suis e partibus obbrutescat,
quando hominem totum magis ac magis undique sensus

525 refutatu *Marullus*: refutatur *OQ*   531 atque animo haec *OQ*: atqui animae *Lambinus*: usque adeo haec *Lachmann*: aeque animae haec *Bernays*: itque animae hoc *Munro*   535 deducere *C*: diducere *OQ*   538 ante *add. L*

deficit et vitae minus et minus undique restat.
  Et quoniam mens est hominis pars una, loco quae
fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt
atque alii sensus qui vitam cumque gubernant,
et veluti manus atque oculus naresve seorsum
secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
sed tamen in parvo liquuntur tempore tabe,
sic animus per se non quit sine corpore et ipso
esse homine, illius quasi quod vas esse videtur
sive aliud quid vis potius coniunctius ei
fingere, quandoquidem conexu corpus adhaeret.
  Denique corporis atque animi vivata potestas
inter se coniuncta valent vitaque fruuntur;
nec sine corpore enim vitalis edere motus
sola potest animi per se natura nec autem
cassum anima corpus durare et sensibus uti.
scilicet avulsus radicibus ut nequit ullam
dispicere ipse oculus rem sorsum corpore toto,
sic anima atque animus per se nil posse videtur.
nimirum quia per venas et viscera mixtim,
per nervos atque ossa, tenentur corpore ab omni
nec magnis intervallis primordia possunt
libera dissultare, ideo conclusa moventur
sensiferos motus quos extra corpus in auras
aeris haud possunt post mortem eiecta moveri
propterea quia non simili ratione tenentur.
corpus enim atque animans erit aer, si cohibere
in se animam atque in eos poterit concludere motus
quos ante in nervis et in ipso corpore agebat.
quare etiam atque etiam resoluto corporis omni

548 quae *Lachmann*: que *OQ*   553 licuntur . . . tabe *Creech*: linguntur . . . tali *OQ*   555 vas esse *L*: vasse *O*: vase *Q*   566 per *add. L*   mixtim *L*: mixti *OQ*   571 moveri *Lambinus*: movere *OQ*   574 in se animam *Wakefield*: sese anima *O*: esse anima *Q*   576 quare *Q corr.*: quae *O*: que *Q*

tegmine et eiectis extra vitalibus auris
dissolui sensus animi fateare necessest
atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.
  Denique cum corpus nequeat perferre animai
discidium quin in taetro tabescat odore,
quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
emanarit uti fumus diffusa animae vis,
atque ideo tanta mutatum putre ruina
conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt
fundamenta, foras manante anima usque per artus
perque viarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
atque foramina? multimodis ut noscere possis
dispertitam animae naturam exisse per artus
et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
quam prolapsa foras enaret in aeris auras.
quin etiam finis dum vitae vertitur intra,
saepe aliqua tamen e causa labefacta videtur
ire anima ac toto solui de corpore velle
et quasi supremo languescere tempore vultus
molliaque exsangui cadere omnia corpore membra.
quod genus est, animo male factum cum perhibetur
aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
extremum cupiunt vitae reprehendere vinclum.
conquassatur enim tum mens animaeque potestas
omnis et haec ipso cum corpore collabefiunt;
ut gravior paulo possit dissolvere causa.
quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
imbecilla foras in aperto, tegmine dempto,
non modo non omnem possit durare per aevum
sed minimum quodvis nequeat consistere tempus?
nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur

583 vis *l 31*: eius *OQ* 586 manante anima usque *Lachmann*: manant animaeque *OQ* 594 velle *Lachmann*: omnia membra *OQ* 596 corpore *add. l 31* 597 peribetur *Q corr.*: peribet *Q*: periberet *O*

ire foras animam incolumem de corpore toto
nec prius ad iugulum et supera succedere fauces,
verum deficere in certa regione locatam;
ut sensus alios in parti quemque sua scit
dissolui. quod si immortalis nostra foret mens,
non tam se moriens dissolvi conquereretur,
sed magis ire foras vestemque relinquere, ut anguis.
  Denique cur animi numquam mens consiliumque
gignitur in capite aut pedibus manibusve, sed unis
sedibus et certis regionibus omnibus haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum

*

atque ita multimodis partitis artubus esse,
membrorum ut numquam exsistat praeposterus ordo?
usque adeo sequitur res rem neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier algor.
  Praeterea si immortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro,
quinque, ut opinor, eam faciundum est sensibus auctam.
nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte vagari.
pictores itaque et scriptorum saecla priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas.
at neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
esse potest animae neque sorsum lingua, neque aures;
haud igitur per se possunt sentire neque esse.
  Et quoniam toto sentimus corpore inesse
vitalem sensum et totum esse animale videmus,
si subito medium celeri praeciderit ictu
vis aliqua ut sorsum partem secernat utramque,

619 * 620 *lacunam indicavit Munro* 620 partitis *Bernays*: pertotis *OQ* 623 in igni *Q corr.*: insigni *OQ* 624 inmortalis *Q corr.*: mortalis *OQ* 628 vagari *Lachmann*: vacare *OQ* 633 haud igitur *Lachmann*: auditum *OQ*

dispertita procul dubio quoque vis animai
et discissa simul cum corpore disicietur.
at quod scinditur et partis discedit in ullas,
scilicet aeternam sibi naturam abnuit esse.
falciferos memorant currus abscidere membra
saepe ita de subito permixta caede calentis,
ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis vis
mobilitate mali non quit sentire dolorem
et simul in pugnae studio quod dedita mens est:
corpore reliquo pugnam caedesque petessit,
nec tenet amissam laevam cum tegmine saepe
inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces,
nec cecidisse alius dextram, cum scandit et instat.
inde alius conatur adempto surgere crure,
cum digitos agitat propter moribundus humi pes.
et caput abscisum calido viventeque trunco
servat humi vultum vitalem oculosque patentis,
donec reliquias animai reddidit omnis.
quin etiam tibi si lingua vibrante micanti
serpentis cauda e procero corpore truncum
sit libitum in multas partis discidere ferro,
omnia iam sorsum cernes ancisa recenti
vulnere tortari et terram conspergere tabo,
ipsam seque retro partem petere ore priorem
vulneris ardenti ut morsu premat icta dolore.
omnibus esse igitur totas dicemus in illis
particulis animas? at ea ratione sequetur
unam animantem animas habuisse in corpore multas.
ergo divisast ea quae fuit una simul cum
corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,

647 *sic interpunxit Heinze* 657 micanti *Lachmann*: minanti *OQ* 658 cauda *O corr.*: caude *OQ* truncum *Giussani*: utrumque *OQ* 662 seque *L*: sequere *OQ*

in multas quoniam partis disciditur aeque.
  Praeterea si immortalis natura animai
constat et in corpus nascentibus insinuatur,
cur super anteactam aetatem meminisse nequimus
nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
nam si tanto operest animi mutata potestas,
omnis ut actarum exciderit retinentia rerum,
non, ut opinor, id a leto iam longius errat;
quapropter fateare necessest quae fuit ante
interiisse et quae nunc est nunc esse creatam.
  Praeterea si iam perfecto corpore nobis
inferri solitast animi vivata potestas
tum cum gignimur et vitae cum limen inimus,
haud ita conveniebat uti cum corpore et una
cum membris videatur in ipso sanguine cresse,
sed velut in cavea per se sibi vivere solam
convenit, ut sensu corpus tamen adfluat omne.
quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst
expertis animas nec leti lege solutas.
nam neque tanto opere adnecti potuisse putandumst
corporibus nostris extrinsecus insinuatas—
quod fieri totum contra manifesta docet res.
namque ita conexa est per venas viscera nervos
ossaque, uti dentes quoque sensu participentur;
morbus ut indicat et gelidai stringor aquai
et lapis oppressus †subitis† e frugibus asper—
nec, tam contextae cum sint, exire videntur
incolumes posse et salvas exsolvere sese
omnibus e nervis atque ossibus articulisque.
quod si forte putas extrinsecus insinuatam
permanare animam nobis per membra solere,

674 operest animi *Marullus*: opere animist *OQ* 684, 685 *sic interpunxit Heinze* 694 subitis *OQ*, *prob. Heinze*: subiens *Lachmann* expressus *pro* oppressus *scribens*: subiit si *Bernays*: subito his *Brieger*

tanto quique magis cum corpore fusa peribit.
quod permanat enim dissolvitur, interit ergo.
dispertitus enim per caulas corporis omnis
ut cibus, in membra atque artus cum diditur omnis,
disperit atque aliam naturam sufficit ex se,
sic anima atque animus quamvis integra recens ⟨in⟩
corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
dum quasi per caulas omnis diduntur in artus
particulae quibus haec animi natura creatur,
quae nunc in nostro dominatur corpore nata
ex illa quae tum periit partita per artus.
quapropter neque natali privata videtur
esse die natura animae nec funeris expers.
  Semina praeterea linquuntur necne animai
corpore in exanimo? quod si linquuntur et insunt,
haud erit ut merito immortalis possit haberi,
partibus amissis quoniam libata recessit.
sin ita sincera ex membris ablata profugit
ut nullas partis in corpore liquerit ex se,
unde cadavera rancenti iam viscere vermis
exspirant atque unde animantum copia tanta
exos et exsanguis tumidos perfluctuat artus?
quod si forte animas extrinsecus insinuari
vermibus et privas in corpora posse venire
credis nec reputas cur milia multa animarum
conveniant unde una recesserit, hoc tamen est ut
quaerendum videatur et in discrimen agendum,
utrum tandem animae venentur semina quaeque
vermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
an quasi corporibus perfectis insinuentur.
at neque cur faciant ipsae quareve laborent

702 dispertitus *Lachmann*: dispertitur *OQ* enim *Pontanus*: ergo *OQ* 705 in *add. Marullus* 717 sincera ex *Faber*: sinceris *OQ*

dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cum sunt,
sollicitae volitant morbis alguque fameque.
corpus enim magis his vitiis adfine laborat
et mala multa animus contage fungitur eius.
sed tamen his esto quamvis facere utile corpus
cui subeant; at qua possint via nulla videtur.
haud igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
nec tamen est utqui perfectis insinuentur
corporibus; neque enim poterunt subtiliter esse
conexae neque consensus contagia fient.
  Denique cur acris violentia triste leonum
seminium sequitur, vulpes dolus, et fuga cervis
a patribus datur et patrius pavor incitat artus,
et iam cetera de genere hoc cur omnia membris
ex ineunte aevo generascunt ingenioque,
si non, certa suo quia semine seminioque
vis animi pariter crescit cum corpore quoque?
quod si immortalis foret et mutare soleret
corpora, permixtis animantes moribus essent,
effugeret canis Hyrcano de semine saepe
cornigeri incursum cervi tremeretque per auras
aeris accipiter fugiens veniente columba,
desiperent homines, saperent fera saecla ferarum.
illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
immortalem animam mutato corpore flecti.
quod mutatur enim dissolvitur, interit ergo.
traiciuntur enim partes atque ordine migrant;
quare dissolui quoque debent posse per artus,
denique ut intereant una cum corpore cunctae.
sin animas hominum dicent in corpora semper
ire humana, tamen quaeram cur e sapienti

732 algu *Nonius*: algo *OQ* 736 cui *Bernays*: cum *OQ* 738 utqui *Munro*: ut quicum *OQ* 742 cervis *editio Veneta*: cervos *OQ* 747 quoque *O*: toto *Q* 760 sin *Pontanus*: sic *OQ*

stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,
nec tam doctus equae pullus quam fortis equi vis.
scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
confugient. quod si iam fit, fateare necessest
mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
tanto opere amittit vitam sensumque priorem.
quove modo poterit pariter cum corpore quoque
confirmata cupitum aetatis tangere florem
vis animi, nisi erit consors in origine prima?
quidve foras sibi vult membris exire senectis?
an metuit conclusa manere in corpore putri
et domus aetatis spatio ne fessa vetusto
obruat? at non sunt immortali ulla pericla.
  Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
esse animas praesto deridiculum esse videtur,
exspectare immortalis mortalia membra
innumero numero certareque praeproperanter
inter se quae prima potissimaque insinuetur;
si non forte ita sunt animarum foedera pacta
ut quae prima volans advenerit insinuetur
prima neque inter se contendant viribus hilum.
  Denique in aethere non arbor, non aequore in alto
nubes esse queunt nec pisces vivere in arvis
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longius esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit

763 = 746 *secl. editores*   764 pullus *L*: paulus *OQ*

sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus durare genique.
quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
quippe etenim mortale aeterno iungere et una
consentire putare et fungi mutua posse
desiperest. quid enim diversius esse putandumst
aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est immortali atque perenni
iunctum in concilio saevas tolerare procellas?
praeterea quaecumque manent aeterna necessest
aut quia sunt solido cum corpore respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inanest
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicut summarum summast aeterna, neque extra
quis locus est quo diffugiant neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.
quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod vitalibus ab rebus munita tenetur,
aut quia non veniunt omnino aliena salutis
aut quia quae veniunt aliqua ratione recedunt
pulsa prius quam quid noceant sentire queamus,

*

praeter enim quam quod morbis cum corporis aegret,
advenit id quod eam de rebus saepe futuris

805 saevas *Marullus*: salvas *OQ* 814 fit *Lachmann*: sit *OQ* 823 * 824 *lacunam indicavit Lachmann* 824 aegret *Gifanius*: aegrit *OQ*

macerat inque metu male habet curisque fatigat
praeteritisque male admissis peccata remordent.
adde furorem animi proprium atque oblivia rerum,
adde quod in nigras lethargi mergitur undas.
  Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,
quandoquidem natura animi mortalis habetur.
et velut anteacto nil tempore sensimus aegri,
ad confligendum venientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris oris,
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
omnibus humanis esset terraque marique,
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit quibus e sumus uniter apti,
scilicet haud nobis quicquam, qui non erimus tum,
accidere omnino poterit sensumque movere,
non si terra mari miscebitur et mare caelo.
et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,
nil tamen est ad nos qui comptu coniugioque
corporis atque animae consistimus uniter apti.
nec, si materiem nostram collegerit aetas
post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est
atque iterum nobis fuerint data lumina vitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
qui fuimus, ⟨neque⟩ iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias immensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai
multimodis quam sint, facile hoc accredere possis,
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta

835 oris *Gifanius*: auris *O*: auras *Q* 851 repetentia *Q*: repentia *O* nostri *Pius*: nostris *OQ* 853 neque *add. Lachmann*

haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse. [865]
nec memori tamen id quimus reprehendere mente; [858]
inter enim iectast vitai pausa vageque [859]
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes. [860]
debet enim, misere si forte aegreque futurumst, [861]
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit [862]
accidere. id quoniam mors eximit, esseque probet [863]
illum cui possint incommoda conciliari, [864]
scire licet nobis nil esse in morte timendum
nec miserum fieri qui non est posse neque hilum
differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem vitam mors cum immortalis ademit.

Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum,
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
aut flammis interfiat malisve ferarum,
scire licet non sincerum sonere atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
non, ut opinor, enim dat quod promittit et unde,
nec radicitus e vita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
vivus enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti volucres lacerent in morte feraeque,
ipse sui miseret; neque enim se dividit illim
nec removet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat adstans.
hinc indignatur se mortalem esse creatum
nec videt in vera nullum fore morte alium se
qui possit vivus sibi se lugere peremptum
stansque iacentem se lacerari urive dolere.

858–865 *hunc versuum ordinem restituit Lachmann* 864 mors *Q corr.*: mos *Q*: mox *O* probet *Lachmann*: prohibe *OQ* 868 an nullo *Pontanus*: annullo anullo *O*: anullo anullo *Q* 871 putescat *Avancius*: putes *OQ* 880 lacerent *L*: iacerent *OQ* 881 illim *O*: illum *Q* 886 qui *l 31*: cui *OQ* 887 se *add. l 31* dolere *Mon.*: dolore *O*: dolorem *Q*

nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non invenio qui non sit acerbum
ignibus impositum calidis torrescere flammis
aut in melle situm suffocari atque rigere
frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
urgerive superne obtritum pondere terrae.
'Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
optima nec dulces occurrent oscula nati
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
non poteris factis florentibus esse, tuisque
praesidium. mirero misere' aiunt 'omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia vitae.'
illud in his rebus non addunt 'nec tibi earum
iam desiderium rerum super insidet una.'
quod bene si videant animo dictisque sequantur,
dissoluant animi magno se angore metuque.
'tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aevi
quod superest cunctis privatu' doloribus aegris.
at nos horrifico cinefactum te prope busto
insatiabiliter deflevimus, aeternumque
nulla dies nobis maerorem e pectore demet.'
illud ab hoc igitur quaerendum est, quid sit amari
tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.
Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
ex animo ut dicant 'brevis hic est fructus homullis;
iam fuerit neque post umquam revocare licebit.'
tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
quod sitis exurat miseros atque arida torrat,
aut aliae cuius desiderium insideat rei.

893 obtritum *Pontanus*: obrutum *OQ* 894 iam iam *l 31*: amiam *O*: vimiam *Q* 902 quod *L*: quo *OQ* 914 fructus *l 31*: fluctus *OQ* 917 torrat *O corr. Q*: torret *O*

nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit,
cum pariter mens et corpus sopita quiescunt.
nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
nec desiderium nostri nos adficit ullum.
et tamen haudquaquam nostros tunc illa per artus
longe ab sensiferis primordia motibus errant,
cum correptus homo ex somno se colligat ipse.
multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst,
si minus esse potest quam quod nil esse videmus;
maior enim turba et disiectus materiai
consequitur leto nec quisquam expergitus exstat,
frigida quem semel est vitai pausa secuta.
Denique si vocem rerum natura repente
mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa
'quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam si grata fuit tibi vita anteacta priorque
et non omnia pertusum congesta quasi in vas
commoda perfluxere atque ingrata interiere:
cur non ut plenus vitae conviva recedis
aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
sin ea quae fructus cumque es periere profusa
vitaque in offensast, cur amplius addere quaeris,
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
non potius vitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inveniamque,
quod placeat, nil est: eadem sunt omnia semper.
si tibi non annis corpus iam marcet et artus
confecti languent, eadem tamen omnia restant,
omnia si pergas vivendo vincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus,'

921 soporem *O*: praemo *Q* 922 adficit *Lambinus*: adigit *OQ* 925 colligat *Winckelmann*: colligit *OQ* 928 turba et *Goebel*: turbae *OQ* 935 si grata *Naugerius*: gratis *OQ* 941 offensast *Postgate*: offensost *OQ* 945 placeat *L*: placet *OQ*

quid respondemus, nisi iustam intendere litem
naturam et veram verbis exponere causam?
grandior hic vero si iam seniorque queratur [955]
atque obitum lamentetur miser amplius aequo, [952]
non merito inclamet magis et voce increpet acri? [953]
'aufer abhinc lacrimas, balatro, et compesce querelas. [954]
omnia perfunctus vitai praemia marces.
sed quia semper aves quod abest, praesentia temnis,
imperfecta tibi elapsast ingrataque vita
et nec opinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum.
nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte
aequo animoque agedum †magnis† concede: necessest.'
iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque.
cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessest:
nec quisquam in barathrum nec Tartara deditur atra.
materies opus est ut crescant postera saecla;
quae tamen omnia te vita perfuncta sequentur;
nec minus ergo ante haec quam tu cecidere, cadentque.
sic alid ex alio numquam desistet oriri
vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
respice item quam nil ad nos anteacta vetustas
temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
hoc igitur speculum nobis natura futuri
temporis exponit post mortem denique nostram.
numquid ibi horribile apparet, num triste videtur
quicquam, non omni somno securius exstat?
  Atque ea nimirum quaecumque Acherunte profundo
prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.

950 nisi *Marullus*: si *OQ* 952–955 *hunc versuum ordinem restituit Lachmann* 955 balatro *Heinsius*: baratre *OQ* 960 discedere *L*: discere *OQ* 962 magnis *OQ*: iam aliis *Marullus*: magnus *censor Orellii Ienensis*: dignis *Lachmann*: ad manis *Bockemüller*: gnatis *Bernays*: manus *Everett*

nec miser impendens magnum timet aere saxum
Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens;
sed magis in vita divum metus urget inanis
mortalis casumque timent quem cuique ferat fors.
nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem
nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam
perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
quamlibet immani proiectu corporis exstet,
qui non sola novem dispessis iugera membris
obtineat, sed qui terrai totius orbem,
non tamen aeternum poterit perferre dolorem
nec praebere cibum proprio de corpore semper.
sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
quem volucres lacerant atque exest anxius angor
aut alia quavis scindunt cuppedine curae.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est
qui petere a populo fascis saevasque securis
imbibit et semper victus tristisque recedit.
nam petere imperium quod inanest nec datur umquam,
atque in eo semper durum sufferre laborem,
hoc est adverso nixantem trudere monte
saxum quod tamen ⟨e⟩ summo iam vertice rursum
volvitur et plani raptim petit aequora campi.
deinde animi ingratam naturam pascere semper
atque explere bonis rebus satiareque numquam,
quod faciunt nobis annorum tempora, circum
cum redeunt fetusque ferunt variosque lepores,
nec tamen explemur vitai fructibus umquam,
hoc, ut opinor, id est, aevo florente puellas
quod memorant laticem pertusum congerere in vas,
quod tamen expleri nulla ratione potestur.

983 cuique *O*: cumque *Q* 985 quod *C*: quid *OQ* 988 dispessis *Turnebus*: dispersis *OQ* 994 cuppedine *Pontanus*: curpedine *OQ* 1001 e *add. Pontanus* 1009 congerere *Q corr.*: cogere *OQ* 1010 nulla *L*: ulla *OQ*

Cerberus et furiae iam vero et lucis egestas

*

Tartarus horriferos eructans faucibus aestus,
qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto.
sed metus in vita poenarum pro male factis
est insignibus insignis, scelerisque luella,
carcer et horribilis de saxo iactu' deorsum,
verbera carnifices robur pix lammina taedae;
quae tamen etsi absunt, at mens sibi conscia factis
praemetuens adhibet stimulos terretque flagellis
nec videt interea qui terminus esse malorum
possit nec quae sit poenarum denique finis
atque eadem metuit magis haec ne in morte gravescant.
hic Acherusia fit stultorum denique vita.
  Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis
'lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
stravit iterque dedit legionibus ire per altum
ac pedibus salsas docuit super ire lacunas
et contempsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset.
adde repertores doctrinarum atque leporum,
adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitu' quietest.
denique Democritum postquam matura vetustas
admonuit memores motus languescere mentis,

1011 * 1012 *lacunam indicavit Munro* 1016 iactu' deorsum *Lambinus*: iactus eorum *OQ* 1017 lammina *Lachmann*: iam mina *OQ* 1019 terret *Lachmann*: torret *OQ* 1033 fudit *Pontanus*: fugit *OQ* 1038 potitus *l 31*: potius *OQ*

sponte sua leto caput obvius obtulit ipse.
ipse Epicurus obit decurso lumine vitae,
qui genus humanum ingenio superavit et omnis
restinxit, stellas exortus ut aetherius sol.
tu vero dubitabis et indignabere obire?
mortua cui vita est prope iam vivo atque videnti,
qui somno partem maiorem conteris aevi
et vigilans stertis nec somnia cernere cessas
sollicitamque geris cassa formidine mentem
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum
ebrius urgeris multis miser undique curis
atque animi incerto fluitans errore vagaris.'
Si possent homines, proinde ac sentire videntur
pondus inesse animo quod se gravitate fatiget,
e quibus id fiat causis quoque noscere et unde
tanta mali tamquam moles in pectore constet,
haud ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus
quid sibi quisque velit nescire et quaerere semper
commutare locum quasi onus deponere possit.
exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
esse domi quem pertaesumst, subitoque ⟨revertit⟩,
quippe foris nilo melius qui sentiat esse.
currit agens mannos ad villam praecipitanter,
auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans;
oscitat extemplo, tetigit cum limina villae,
aut abit in somnum gravis atque oblivia quaerit,
aut etiam properans urbem petit atque revisit.
hoc se quisque modo fugitat, quem scilicet, ut fit,
effugere haud potis est; ingratis haeret et odit
propterea, morbi quia causam non tenet aeger;

1042 obit *l 31*: obiit *OQ* 1044 aetherius *Lactantius*: aerius *OQ* 1050 potes tibi quid *Lachmann*: potest ibi quod *OQ* 1061 revertit *add. Politianus* 1063 praecipitanter *L*: praecipiter *OQ* 1068 fugitat *Madvig*: fugit at *OQ* 1069 ingratis *Lambinus*: ingratius *OQ*

quam bene si videat, iam rebus quisque relictis
naturam primum studeat cognoscere rerum,
temporis aeterni quoniam, non unius horae,
ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
aetas, post mortem quae restat cumque, manenda.

Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
quae mala nos subigit vitai tanta cupido?
certa quidem finis vitae mortalibus adstat
nec devitari letum pote quin obeamus.
praeterea versamur ibidem atque insumus usque
nec nova vivendo proceditur ulla voluptas.
sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur
cetera; post aliud, cum contigit illud, avemus
et sitis aequa tenet vitai semper hiantis.
posteraque in dubiost fortunam quam vehat aetas,
quidve ferat nobis casus quive exitus instet.
nec prorsum vitam ducendo demimus hilum
tempore de mortis nec delibare valemus,
quo minus esse diu possimus forte perempti.
proinde licet quot vis vivendo condere saecla;
mors aeterna tamen nilo minus illa manebit,
nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem vitai fecit, et ille,
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

1073 temporis aeterni *Pontanus*: aeterni temporis *OQ* 1078 certa quidem *Avancius*: certe equidem *OQ* 1088 delibare *Pontanus*: deliberare *OQ*

T. LVCRETI CARI
DE RERVM NATVRA

LIBER QVARTVS

[Avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam
unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
id quoque enim non ab nulla ratione videtur.
nam veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas improvida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
vulgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram

1–25 = i. 926–950 *uncinis incl. editores* 8 pango *l 31* : pando *OQ* 17 pacto *Lachmann* : atacto *OQ*

et quasi musaeo dulci contingere melle,
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum percipis omnem
naturam rerum ac persentis utilitatem.]
  Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum [45]
qualia sint et quam variis distantia formis [46]
sponte sua volitent aeterno percita motu, [47]
quoque modo possit res ex his quaeque creari, [48]
atque animi quoniam docui natura quid esset [26]
et quibus e rebus cum corpore compta vigeret
quove modo distracta rediret in ordia prima,
nunc agere incipiam tibi, quod vementer ad has res
attinet, esse ea quae rerum simulacra vocamus;
quae, quasi membranae summo de corpore rerum [31]
dereptae, volitant ultroque citroque per auras,
atque eadem nobis vigilantibus obvia mentis
terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
contuimur miras simulacraque luce carentum,
quae nos horrifice languentis saepe sopore [36]
excierunt, ne forte animas Acherunte reamur
effugere aut umbras inter vivos volitare
neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
cum corpus simul atque animi natura perempta
in sua discessum dederint primordia quaeque. [41]
  Dico igitur rerum effigias tenuisque figuras [42]
mittier ab rebus summo de corpore rerum, [43]
quae quasi membranae vel cortex nominitandast, [51]
quod speciem ac formam similem gerit eius imago [52]
cuiuscumque cluet de corpore fusa vagari. [53]
id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde. [44]
principio quoniam mittunt in rebus apertis

26–53 *hunc versuum ordinem restituit Marullus* 36 dereptae *Q*: direptae *O* 46 effigias *Lambinus*: effugias *OQ* 48, 49 [49] [50] = 33, 34 [29] [30] *secl. Marullus* 50 quae *l 31*: qui *OQ* 52 cluet *editio Brixiensis*: ciuet *OQ* 54 mittunt *L*: mittuntur *OQ*

corpora res multae, partim diffusa solute,
robora ceu fumum mittunt ignesque vaporem,
et partim contexta magis condensaque, ut olim
cum teretes ponunt tunicas aestate cicadae,
et vituli cum membranas de corpore summo
nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens
exuit in spinis vestem; nam saepe videmus
illorum spoliis vepris volitantibus auctas.
quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
ab rebus mitti summo de corpore rerum.
nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenvia sunt, hiscendist nulla potestas;
praesertim cum sint in summis corpora rebus
multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
quo fuerint et formai servare figuram,
et multo citius, quanto minus indupediri
pauca queunt et ⟨quae⟩ sunt prima fronte locata.
nam certe iacere ac largiri multa videmus,
non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
verum de summis ipsum quoque saepe colorem.
et vulgo faciunt id lutea russaque vela
et ferrugina, cum magnis intenta theatris
per malos vulgata trabesque trementia flutant.
namque ibi consessum caveai subter et omnem
scaenai speciem, †patrum matrumque deorum†
inficiunt coguntque suo fluitare colore.
et quanto circum mage sunt inclusa theatri
moenia, tam magis haec intus perfusa lepore
omnia corrident correpta luce diei.

68 eodem *Pontanus*: eorum *OQ* 69 formai *Vossius*: forma *OQ* 71 quae *add. Lachmann* 77 flutant *Turnebus*: fluctus *Q*: *om. O* 79 scaenai *Lambinus*: scaenal *O*: scaenali *Q* patrum matrumque deorum *OQ*: pulcram variumque decorem *Lachmann*: patrum coetumque decorum *Munro*: Parium marmorque deorum *Brieger* 81 inclusa *Q*: inclaustra *O*

ergo lintea de summo cum corpore fucum
mittunt, effigias quoque debent mittere tenvis
res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
sunt igitur iam formarum vestigia certa
quae vulgo volitant subtili praedita filo
nec singillatim possunt secreta videri.
praeterea omnis odor fumus vapor atque aliae res
consimiles ideo diffusae ⟨e⟩ rebus abundant,
ex alto quia dum veniunt intrinsecus ortae,
scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
ostia sunt qua contendant exire coortae.
at contra tenuis summi membrana coloris
cum iacitur, nil est quod eam discerpere possit,
in promptu quoniam est in prima fronte locata.
postremo speculis in aqua splendoreque in omni
quaecumque apparent nobis simulacra, necessest,
quandoquidem simili specie sunt praedita rerum,
ex ⟨ea⟩ imaginibus missis consistere rerum.
sunt igitur tenues formae rerum similesque
effigiae, singillatim quas cernere nemo
cum possit, tamen assiduo crebroque repulsu
reiectae reddunt speculorum ex aequore visum,
nec ratione alia servari posse videntur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae.
   Nunc age quam tenui natura constet imago
percipe. et in primis, quoniam primordia tantum
sunt infra nostros sensus tantoque minora
quam quae primum oculi coeptant non posse tueri,
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint subtilia percipe paucis.
primum animalia sunt iam partim tantula, quorum

91 e *add. Lambinus* 92 intrinsecus *Lambinus*: extrinsecus *OQ* 101 ea *add. Lotze* 102, 103 = 65, 66 *secl. editores* 104 formae rerum similesque *Purmann*: formarum dissimilesque *OQ* 116 quorum *Purmann*: eorum *OQ*

tertia pars nulla possit ratione videri.
horum intestinum quodvis quale esse putandumst?
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt? quid praeterea primordia quaeque
unde anima atque animi constet natura necessumst?
nonne vides quam sint subtilia quamque minuta?
praeterea quaecumque suo de corpore odorem
exspirant acrem, panaces absinthia taetra
habrotonique graves et tristia centaurea,
quorum unum quidvis leviter si forte duobus

*

quin potius noscas rerum simulacra vagari
multa modis multis nulla vi cassaque sensu?
[Sed ne forte putes ea demum sola vagari,
quaecumque ab rebus rerum simulacra recedunt,
sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
constituuntur in hoc caelo qui dicitur aer,
quae multis formata modis sublime feruntur [135]
nec speciem mutare suam liquentia cessant [141]
et cuiusque modi formarum vertere in oras; [142]
ut nubis facile interdum concrescere in alto [133]
cernimus et mundi speciem violare serenam [134]
aera mulcentis motu. nam saepe Gigantum [136]
ora volare videntur et umbram ducere late, [137]
interdum magni montes avulsaque saxa [138]
montibus anteire et solem succedere praeter, [139]
inde alios trahere atque inducere belua nimbos.] [140]
Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant

*

semper enim summum quicquid de rebus abundat

126 * 127 *lacunam indicavit Heinsius* 129–142 *uncinis incl. edd.* 133–142 *hunc versuum ordinem restituit Lambinus* 143 genantur *Lambinus*: gerantur *OQ* 144 * 145 *lacunam indicavit Lachmann*

quod iaculentur. et hoc alias cum pervenit in res,
transit, ut in primis vitrum. sed ubi aspera saxa
aut in materiam ligni pervenit, ibi iam
scinditur ut nullum simulacrum reddere possit.
at cum splendida quae constant opposta fuerunt
densaque, ut in primis speculum est, nil accidit horum.
nam neque, uti vitrum, possunt transire, neque autem
scindi; quam meminit levor praestare salutem.
quapropter fit ut hinc nobis simulacra redundent.
et quamvis subito quovis in tempore quamque
rem contra speculum ponas, apparet imago;
perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
ergo multa brevi spatio simulacra genuntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo.
et quasi multa brevi spatio summittere debet
lumina sol ut perpetuo sint omnia plena,
sic ab rebus item simili ratione necessest
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis;
quandoquidem speculum quocumque obvertimus oris,
res ibi respondent simili forma atque colore.
praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli
tempestas, perquam subito fit turbida foede,
undique uti tenebras omnis Acherunta rearis
liquisse et magnas caeli complesse cavernas,
usque adeo taetra nimborum nocte coorta
impendent atrae formidinis ora superne;
quorum quantula pars sit imago dicere nemost
qui possit neque eam rationem reddere dictis.
  Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur
et quae mobilitas ollis tranantibus auras

147, 152 vitrum *Oppenrieder*: vestem *OQ* 167 ibi *O*: sibi *Q*

reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
in quem quaeque locum diverso numine tendunt,
suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
principio persaepe levis res atque minutis
corporibus factas celeris licet esse videre.
in quo iam genere est solis lux et vapor eius
propterea quia sunt e primis facta minutis
quae quasi cuduntur perque aeris intervallum
non dubitant transire sequenti concita plaga.
suppeditatur enim confestim lumine lumen
et quasi protelo stimulatur fulgere fulgur.
quapropter simulacra pari ratione necesse est
immemorabile per spatium transcurrere posse
temporis in puncto, primum quod parvula causa
est procul a tergo quae provehat atque propellat,
quod superest, ubi tam volucri levitate ferantur;
deinde quod usque adeo textura praedita rara
mittuntur, facile ut quasvis penetrare queant res
et quasi permanare per aeris intervallum.
praeterea siquae penitus corpuscula rerum
ex altoque foras mittuntur, solis uti lux
ac vapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
per totum caeli spatium diffundere sese,
perque volare mare ac terras caelumque rigare.
quid quae sunt igitur iam prima fronte parata?
cum iaciuntur et emissum res nulla moratur,
nonne vides citius debere et longius ire
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervulgant lumina caelum?
hoc etiam in primis specimen verum esse videtur

178 teratur *Pontanus*: feratur *OQ* 179 tendunt *Lambinus*: tendit *OQ* 206 nonne *Q corr.*: quone *OQ*

quam celeri motu rerum simulacra ferantur,
quod simul ac primum sub diu splendor aquai
ponitur, extemplo caelo stellante serena
sidera respondent in aqua radiantia mundi.
iamne vides igitur quam puncto tempore imago
aetheris ex oris in terrarum accidat oras?
quare etiam atque etiam mira fateare necessest

*

corpora quae feriant oculos visumque lacessant.
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
frigus ut a fluviis, calor ab sole, aestus ab undis
aequoris exesor moerorum litora circum.
nec variae cessant voces volitare per auras.
denique in os salsi venit umor saepe saporis,
cum mare versamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partis
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
cernere odorari licet et sentire sonare.

Praeterea quoniam manibus tractata figura
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
cernitur in luce et claro candore, necessest
consimili causa tactum visumque moveri.
nunc igitur si quadratum temptamus et id nos
commovet in tenebris, in luci quae poterit res
accidere ad speciem quadrata, nisi eius imago?
esse in imaginibus quapropter causa videtur
cernendi neque posse sine his res ulla videri.
nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur
undique et in cunctas iaciuntur didita partis.

216 * 217 *lacunam indicavit Purmann* 240 didita *Pontanus*: dedita *OQ*

verum nos oculis quia solis cernere quimus,
propterea fit uti, speciem quo vertimus, omnes
res ibi eam contra feriant forma atque colore.
et quantum quaeque ab nobis res absit, imago
efficit ut videamus et internoscere curat.
nam cum mittitur, extemplo protrudit agitque
aera qui inter se cumque est oculosque locatus,
isque ita per nostras acies perlabitur omnis
et quasi perterget pupillas atque ita transit.
propterea fit uti videamus quam procul absit
res quaeque. et quanto plus aeris ante agitatur
et nostros oculos perterget longior aura,
tam procul esse magis res quaeque remota videtur.
scilicet haec summe celeri ratione geruntur,
quale sit ut videamus et una quam procul absit.
illud in his rebus minime mirabile habendumst,
cur, ea quae feriant oculos simulacra videri
singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum
acre fluit frigus, non privam quamque solemus
particulam venti sentire et frigoris eius,
sed magis unorsum, fierique perinde videmus
corpore tum plagas in nostro tamquam aliquae res
verberet atque sui det sensum corporis extra.
praeterea lapidem digito cum tundimus, ipsum
tangimus extremum saxi summumque colorem,
nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
duritiem penitus saxi sentimus in alto.
Nunc age, cur ultra speculum videatur imago
percipe; nam certe penitus semota videtur.
quod genus illa foris quae vere transpiciuntur,

250. 251 *hos versus transposuit Marullus* 260, 261 *hos versus transposuit Marullus* 260 privam *Gifanius*: primam *OQ* 270 semota *Marullus*: remota *O*: remmota *Q*

ianua cum per se transpectum praebet apertum,
multa facitque foris ex aedibus ut videantur.
is quoque enim duplici geminoque fit aere visus.
primus enim citra postis tum cernitur aer,
inde fores ipsae dextra laevaque sequuntur,
post extraria lux oculos perterget et aer
alter et illa foris quae vere transpiciuntur.
sic ubi se primum speculi proiecit imago,
dum venit ad nostras acies, protrudit agitque
aera qui inter se cumquest oculosque locatus,
et facit ut prius hunc omnem sentire queamus
quam speculum. sed ubi speculum quoque sensimus ipsum,
continuo a nobis in idem quae fertur imago
pervenit et nostros oculos reiecta revisit
atque alium prae se propellens aera volvit
et facit ut prius hunc quam se videamus, eoque
distare ab speculo tantum semota videtur.
quare etiam atque etiam minime mirarier est par,
illic cur reddant speculorum ex aequore visum,
aeribus binis quoniam res confit utraque.
nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
in speculis fit ut in laeva videatur eo quod
planitiem ad speculi veniens cum offendit imago,
non convertitur incolumis, sed recta retrorsum
sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
cretea persona, allidat pilaeve trabive,
atque ea continuo rectam si fronte figuram
servet et elisam retro sese exprimat ipsa.
fiet ita, ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
nunc sit laevus, et e laevo sit mutua dexter.
fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,

277 perterget *Lambinus*: perteget *OQ* 284 idem *Munro*: eum *OQ* 290 illic quor reddant *Munro*: illis quae reddunt *OQ* 299–347 *hunc versuum ordinem restituit Q corr.* 300 ita *Lachmann*: ut *OQ*

quinque etiam sexve ut fieri simulacra suerint.
nam quaecumque retro parte interiore latebunt,
inde tamen, quamvis torte penitusque remota,
omnia per flexos aditus educta licebit
pluribus haec speculis videantur in aedibus esse.
usque adeo ⟨e⟩ speculo in speculum translucet imago,
et cum laeva data est, fit rursum ut dextera fiat,
inde retro rursum redit et convertit eodem.
quin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum
assimili lateris flexura praedita nostri,
dextera ea propter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis advolat, aut etiam quod
circum agitur, cum venit, imago propterea quod
flexa figura docet speculi convertier ad nos.
indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeunt illinc simulacra reverti;
omnia quandoquidem cogit natura referri
ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus.
  Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri.
sol etiam caecat, contra si tendere pergas,
propterea quia vis magnast ipsius et alte
aera per purum graviter simulacra feruntur
et feriunt oculos turbantia compose ituras.
praeterea splendor quicumque est acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
lurida praeterea fiunt quaecumque tuentur
arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obvia rerum,

303 sexve *Marullus*: sex *OQ*   308 e *add. Brieger*   321 nequeunt *Q*: nequeant *O*

multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
quae contage sua palloribus omnia pingunt.
e tenebris autem quae sunt in luce tuemur
propterea quia, cum propior caliginis aer
ater init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aer
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
aeris illius. nam multis partibus hic est
mobilior multisque minutior et mage pollens.
qui simul atque vias oculorum luce replevit
atque patefecit quas ante obsederat aer
⟨ater⟩, continuo rerum simulacra sequuntur
quae sita sunt in luce, lacessuntque ut videamus.
quod contra facere in tenebris e luce nequimus
propterea quia posterior caliginis aer
crassior insequitur qui cuncta foramina complet
obsiditque vias oculorum, ne simulacra
possint ullarum rerum coniecta movere.
quadratasque procul turris cum cernimus urbis,
propterea fit uti videantur saepe rotundae,
angulus obtusus quia longe cernitur omnis
sive etiam potius non cernitur ac perit eius
plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,
aera per multum quia dum simulacra feruntur,
cogit hebescere eum crebris offensibus aer.
hoc ubi suffugit sensum simul angulus omnis,
fit quasi ut ad tornum saxorum structa tuamur,
non tamen ut coram quae sunt vereque rotunda,
sed quasi adumbratim paulum simulata videntur.
umbra videtur item nobis in sole moveri
et vestigia nostra sequi gestumque imitari;

342 illius *l 31*: ullius *OQ* 345 aer *Bernays*: ater *OQ* 346 ater *add. Bernays* 352 movere *Bentley*: moveri *OQ* 357 perlabitur *Lambinus*: deriabitur *OQ* 361 tuamur *Lachmann*: tuantur *OQ*

aera si credis privatum lumine posse
indugredi, motus hominum gestumque sequentem.
nam nil esse potest aliud nisi lumine cassus
aer id quod nos umbram perhibere suemus.
nimirum quia terra locis ex ordine certis
lumine privatur solis quacumque meantes
officimus, repletur item quod liquimus eius,
propterea fit uti videatur, quae fuit umbra
corporis, e regione eadem nos usque secuta.
semper enim nova se radiorum lumina fundunt
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
propterea facile et spoliatur lumine terra
et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.
  Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
nam quocumque loco sit lux atque umbra tueri
illorum est. eadem vero sint lumina necne,
umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc,
an potius fiat paulo quod diximus ante,
hoc animi demum ratio discernere debet,
nec possunt oculi naturam noscere rerum.
proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.
qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur;
quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
et fugere ad puppim colles campique videntur
quos agimus praeter navem velisque volamus.
sidera cessare aetheriis adfixa cavernis
cuncta videntur, et assiduo sunt omnia motu,
quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
cum permensa suo sunt caelum corpore claro.
solque pari ratione manere et luna videntur
in statione, ea quae ferri res indicat ipsa.
exstantesque procul medio de gurgite montes
classibus inter quos liber patet exitus ingens,

378 abluit *editio Veronensis*: adluit *OQ*

insula coniunctis tamen ex his una videtur.
atria versari et circumcursare columnae
usque adeo fit uti pueris videantur, ubi ipsi
desierunt verti, vix ut iam credere possint
non supra sese ruere omnia tecta minari.
iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
cum coeptat natura supraque extollere montis,
quos tibi tum supra sol montis esse videtur
comminus ipse suo contingens fervidus igni,
vix absunt nobis missus bis mille sagittae,
vix etiam cursus quingentos saepe veruti.
inter eos solemque iacent immania ponti
aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
interiectaque sunt terrarum milia multa
quae variae retinent gentes et saecla ferarum.
at collectus aquae digitum non altior unum,
qui lapides inter sistit per strata viarum,
despectum praebet sub terras impete tanto,
a terris quantum caeli patet altus hiatus;
nubila dispicere et †caelum ut videare videre
corpora mirande† sub terras abdita caelo.
denique ubi in medio nobis equus acer obhaesit
flumine et in rapidas amnis despeximus undas,
stantis equi corpus transversum ferre videtur
vis et in adversum flumen contrudere raptim,
et quocumque oculos traiecimus omnia ferri
et fluere assimili nobis ratione videntur.
porticus aequali quamvis est denique ductu
stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,

406 tibi *Naugerius*: ubi *OQ* 418, 419 caelum ut videare videre corpora mirande *O*: et *pro* ut *Q*: miranda *L*, mirando *l 31 pro* mirande: caelum ut videare videre et corpora miraclo *Bernays* caeli *pro* caelo *scribens*: volucrum ut. . . mirando *Munro* (*in commentario*): solem ut videare videre * corpora mirande *Brieger*: rerum ut . . . mirande *Nettleship*: viva ut . . . mirande *Palmer* addita *pro* abdita *scribens*

longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
paulatim trahit angusti fastigia coni,
tecta solo iungens atque omnia dextera laevis
donec in obscurum coni conduxit acumen.
in pelago nautis ex undis ortus in undis
sol fit uti videatur obire et condere lumen;
quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
ne leviter credas labefactari undique sensus.—
at maris ignaris in portu clauda videntur
navigia aplustris fractis obnitier undae.
nam quaecumque supra rorem salis edita pars est
remorum, recta est, et recta superne guberna.
quae demersa liquorem obeunt, refracta videntur
omnia converti sursumque supina reverti
et reflexa prope in summo fluitare liquore.
raraque per caelum cum venti nubila portant
tempore nocturno, tum splendida signa videntur
labier adversum nimbos atque ire superne
longe aliam in partem ac vera ratione feruntur.
at si forte oculo manus uni subdita subter
pressit eum, quodam sensu fit uti videantur
omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo,
bina lucernarum florentia lumina flammis
binaque per totas aedes geminare supellex
et duplices hominum facies et corpora bina.
denique cum suavi devinxit membra sopore
somnus et in summa corpus iacet omne quiete,
tum vigilare tamen nobis et membra movere
nostra videmur, et in noctis caligine caeca
cernere censemus solem lumenque diurnum,
conclusoque loco caelum mare flumina montis
mutare et campos pedibus transire videmur,

436 at *Q corr.*: a *OQ* 437 undae *Lachmann*: undas *OQ*
446 ac vera *Vossius*: aque *OQ*

et sonitus audire, severa silentia noctis
undique cum constent, et reddere dicta tacentes.
cetera de genere hoc mirande multa videmus,
quae violare fidem quasi sensibus omnia quaerunt,
nequiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi quos addimus ipsi,
pro visis ut sint quae non sunt sensibu' visa.
nam nil aegrius est quam res secernere apertas
ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.
  Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.
hunc igitur contra mittam contendere causam,
qui capite ipse sua in statuit vestigia sese.
et tamen hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus veri nil viderit ante,
unde sciat quid sit scire et nescire vicissim,
notitiam veri quae res falsique crearit
et dubium certo quae res differre probarit.
invenies primis ab sensibus esse creatam
notitiem veri neque sensus posse refelli.
nam maiore fide debet reperirier illud,
sponte sua veris quod possit vincere falsa.
quid maiore fide porro quam sensus haberi
debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
dicere eos contra, quae tota ab sensibus orta est?
qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa fit omnis.
an poterunt oculos aures reprehendere, an auris
tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris,
an confutabunt nares oculive revincent?
non, ut opinor, ita est. nam sorsum cuique potestas
divisast, sua vis cuiquest, ideoque necesse est
et quod molle sit et gelidum fervensve seorsum

460 noctis *Q corr.*: montis *OQ* 468 addit *O*: abdit *Q*
472 sua *Lachmann*: suo *OQ* 486 poterunt *l 31*: poterit *OQ*
491 seorsum *Bentley*: videri *OQ*

et sorsum varios rerum sentire colores
et quaecumque coloribu' sint coniuncta videre.
sorsus item sapor oris habet vim, sorsus odores
nascuntur, sorsum sonitus. ideoque necesse est
non possint alios alii convincere sensus.
nec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
aequa fides quoniam debebit semper haberi.
proinde quod in quoquest his visum tempore, verumst.
et si non poterit ratio dissolvere causam,
cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
visa rotunda, tamen praestat rationis egentem
reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et violare fidem primam et convellere tota
fundamenta quibus nixatur vita salusque.
non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa
concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
praecipitesque locos vitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint.
illa tibi est igitur verborum copia cassa
omnis quae contra sensus instructa paratast.
denique ut in fabrica, si pravast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
omnia mendose fieri atque obstipa necesse est
prava cubantia prona supina atque absona tecta,
iam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis,
sic igitur ratio tibi rerum prava necessest
falsaque sit, falsis quaecumque ab sensibus ortast.
  Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
sentiat, haudquaquam ratio scruposa relicta est.

493 videre *Lachmann* : necessest *OQ* 514 si *Q corr.* : sibi *OQ* 517 prava *Marullus* : parva *OQ*

Principio auditur sonus et vox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
corpoream ⟨vocem⟩ quoque enim constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt impellere sensus.
praeterea radit vox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe per angustum turba maiore coorta
ire foras ubi coeperunt primordia vocum.
scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
haud igitur dubiumst quin voces verbaque constent
corporeis e principiis, ut laedere possint.
nec te fallit item quid corporis auferat et quid
detrahat ex hominum nervis ac viribus ipsis
perpetuus sermo nigrai noctis ad umbram
aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
ergo corpoream vocem constare necessest,
multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
asperitas autem vocis fit ab asperitate [551]
principiorum et item levor levore creatur. [552]
nec simili penetrant auris primordia forma, [542]
cum tuba depresso graviter sub murmure mugit [543]
et †revorat raucum retro cita† barbara bombum,
et †validis necti tortis† ex Heliconis
cum liquidam tollunt lugubri voce querelam.
Hasce igitur penitus voces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore, [548]
mobilis articulat verborum daedala lingua [549]
formaturaque labrorum pro parte figurat. [550]

526 vocem *add. Lachmann* 528 praeterea *O*: propterea *Q* 532 raditur *Q*: reditur *O* 542-552 *hunc versuum ordinem restituit Lambinus* 546 revorat raucum retro cita *OQ*: reboat raucum regio cita *Lachmann*: reboant raucum retro loca *Brieger* 547 validis necti tortis *O*: nete *pro* necti *O corr. Q*: validis cycni torrentibus *Vossius*: cycni tortis convallibus *Lachmann*: gelidis cycni nocte oris *Bernays* 551 verborum *Lambinus*: nervorum *OQ*

hoc ubi non longum spatiumst unde una profecta
perveniat vox quaeque, necessest verba quoque ipsa
plane exaudiri discernique articulatim.
servat enim formaturam servatque figuram.
at si interpositum spatium sit longius aequo,
aera per multum confundi verba necessest
et conturbari vocem, dum transvolat auras.
ergo fit, sonitum ut possis sentire neque illam
internoscere, verborum sententia quae sit:
usque adeo confusa venit vox inque pedita.
praeterea verbum saepe unum perciet auris
omnibus in populo, missum praeconis ab ore.
in multas igitur voces vox una repente
diffugit, in privas quoniam se dividit auris
obsignans formam verbi clarumque sonorem.
at quae pars vocum non auris incidit ipsas,
praeterlata perit frustra diffusa per auras.
pars solidis allisa locis reiecta sonorem
reddit et interdum frustratur imagine verbi.
quae bene cum videas, rationem reddere possis
tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas verborum ex ordine reddant,
palantis comites cum montis inter opacos
quaerimus et magna dispersos voce ciemus.
sex etiam aut septem loca vidi reddere voces,
unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
verba repulsantes iterabant docta referri.
haec loca capripedes satyros nymphasque tenere
finitimi fingunt et faunos esse loquuntur
quorum noctivago strepitu ludoque iocanti
adfirmant vulgo taciturna silentia rumpi
chordarumque sonos fieri dulcisque querelas,

553 una *Bentley*: illa *OQ* 567 verbi *Lachmann*: verbis *OQ*
579 docta *Lachmann*: dicta *OQ*

tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
et genus agricolum late sentiscere, cum Pan
pinea semiferi capitis velamina quassans
unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
fistula silvestrem ne cesset fundere musam.
cetera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
ne loca deserta ab divis quoque forte putentur
sola tenere. ideo iactant miracula dictis
aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
humanum genus est avidum nimis †auricularum†.
Quod superest, non est mirandum qua ratione,
per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
haec loca per voces veniant aurisque lacessant.
colloquium clausis foribus quoque saepe videmus,
nimirum quia vox per flexa foramina rerum
incolumis transire potest, simulacra renutant.
perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
qualia sunt vitrei, species qua transvolat omnis.
praeterea partis in cunctas dividitur vox,
ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
dissiluit semel in multas exorta, quasi ignis
saepe solet scintilla suos se spargere in ignis.
ergo replentur loca vocibus abdita retro,
omnia quae circum fervunt sonituque cientur.
at simulacra viis derectis omnia tendunt
ut sunt missa semel; quapropter cernere nemo
saepe supra potis est, at voces accipere extra.
et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa ⟨domorum⟩
vox obtunditur atque auris confusa penetrat
et sonitum potius quam verba audire videmur.
Nec, qui sentimus sucum, lingua atque palatum

587 velamina *L*: ullamina *OQ* 590 cetera *l 31*: petere *OQ* 594 auricularum *OQ*: miraclorum *Bentley* 608 fervunt *Munro*: fuerunt *OQ* 612 domorum *add. Lachmann* 615 nec *Marullus*: hoc *OQ*

plusculum habent in se rationis plus operaeve.
principio sucum sentimus in ore, cibum cum
mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
siquis forte manu premere ac siccare coepit.
inde quod exprimimus per caulas omne palati
diditur et rarae per flexa foramina linguae.
hoc ubi levia sunt manantis corpora suci,
suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
umida linguai circum sudantia templa.
at contra pungunt sensum lacerantque coorta,
quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
deinde voluptas est e suco fine palati;
cum vero deorsum per fauces praecipitavit,
nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus.
nec refert quicquam quo victu corpus alatur,
dummodo quod capias concoctum didere possis
artubus et stomachi umectum servare tenorem.
  Nunc aliis alius qui sit cibus ut videamus

*

expediam, quareve, aliis quod triste et amarumst,
hoc tamen esse aliis possit perdulce videri,
tantaque ⟨in⟩ his rebus distantia differitasque,
ut quod ali cibus est aliis fuat acre venenum.
†est itaque ut† serpens, hominis quae tacta salivis
disperit ac sese mandendo conficit ipsa.
praeterea nobis veratrum est acre venenum,
at capris adipes et coturnicibus auget.
ut quibus id fiat rebus cognoscere possis,
principio meminisse decet quae diximus ante,

616 operaeve *Lachmann*: opere *OQ* 621 per flexa *Mon.*: perplexa *OQ* 632 humectum *Pontanus*: umidum *OQ* 633 * 634 *lacunam indicavit Brieger* 636 in *Nonius*: *om. OQ* 637 ali *Lachmann*: aliis *OQ* 638 est itaque ut *OQ*: est aliquae ut *Lachmann*: extetque ut *Munro*: est ut quae *Brieger*: excetra ut est *Ellis* 641 coturnicibus *O corr.*: cocturnicibus *O*: quod turnicibus *Q* 642 ut quibus id *Lambinus*: id quibus ut *OQ*

semina multimodis in rebus mixta teneri.
porro omnes quaecumque cibum capiunt animantes,
ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
extima membrorum circumcaesura coercet,
proinde et seminibus constant variante figura.
semina cum porro distent, differre necessest
intervalla viasque, foramina quae perhibemus,
omnibus in membris et in ore ipsoque palato.
esse minora igitur quaedam maioraque debent,
esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
multa rotunda, modis multis multangula quaedam.
namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
proinde foraminibus debent differre figurae,
et variare viae proinde ac textura coercet.
hoc ubi quod suave est aliis aliis fit amarum,
illi, cui suave est, levissima corpora debent
contractabiliter caulas intrare palati,
at contra quibus est eadem res intus acerba,
aspera nimirum penetrant hamataque fauces.
nunc facile est ex his rebus cognoscere quaeque.
quippe ubi cui febris bili superante coorta est
aut alia ratione aliquast vis excita morbi,
perturbatur ibi iam totum corpus et omnes
commutantur ibi positurae principiorum;
fit prius ad sensum ut quae corpora conveniebant
nunc non conveniant, et cetera sint magis apta,
quae penetrata queunt sensum progignere acerbum.
utraque enim sunt in mellis commixta sapore;
id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante.
  Nunc age quo pacto naris adiectus odoris
tangat agam. primum res multas esse necessest
unde fluens volvat varius se fluctus odorum,
et fluere et mitti vulgo spargique putandumst;

648 variante *Lachmann*: variantque *OQ* 668 ut *add. l 31*

verum aliis alius magis est animantibus aptus
dissimilis propter formas. ideoque per auras
mellis apes quamvis longe ducuntur odore,
vulturiique cadaveribus. tum fissa ferarum
ungula quo tulerit gressum promissa canum vis
ducit, et humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis servator candidus anser.
sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
pabula ducit et a taetro resilire veneno
cogit, eoque modo servantur saecla ferarum.
  Hic odor ipse igitur, naris quicumque lacessit,
est alio ut possit permitti longius alter.
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam vox, mitto iam dicere quam res
quae feriunt oculorum acies visumque lacessunt.
errabundus enim tarde venit ac perit ante
paulatim facilis distractus in aeris auras;
ex alto primum quia vix emittitur ex re:
nam penitus fluere atque recedere rebus odores
significat quod fracta magis redolere videntur
omnia, quod contrita, quod igni collabefacta:
deinde videre licet maioribus esse creatum
principiis quam vox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua vox vulgo sonitusque feruntur.
quare etiam quod olet non tam facile esse videbis
investigare in qua sit regione locatum.
refrigescit enim cunctando plaga per auras
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
errant saepe canes itaque et vestigia quaerunt.
  [Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
in generest, sed item species rerum atque colores
non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria visu.

680 volturiique *Pontanus*: volturique *OQ*   706-721 *uncis incl. edd.*

quin etiam gallum, noctem explaudentibus alis
auroram clara consuetum voce vocare,
noenu queunt rabidi contra constare leones
inque tueri: ita continuo meminere fugai,
nimirum quia sunt gallorum in corpore quaedam
semina, quae cum sunt oculis immissa leonum,
pupillas interfodiunt acremque dolorem
praebent, ut nequeant contra durare feroces;
cum tamen haec nostras acies nil laedere possint,
aut quia non penetrant aut quod penetrantibus illis
exitus ex oculis liber datur, in remorando
laedere ne possint ex ulla lumina parte.]
Nunc age quae moveant animum res accipe, et unde
quae veniunt veniant in mentem percipe paucis.
principio hoc dico, rerum simulacra vagari
multa modis multis in cunctas undique partis
tenvia, quae facile inter se iunguntur in auris,
obvia cum veniunt, ut aranea bratteaque auri.
quippe etenim multo magis haec sunt tenvia textu
quam quae percipiunt oculos visumque lacessunt,
corporis haec quoniam penetrant per rara cientque
tenvem animi naturam intus sensumque lacessunt.
Centauros itaque et Scyllarum membra videmus
Cerbereasque canum facies simulacraque eorum
quorum morte obita tellus amplectitur ossa;
omne genus quoniam passim simulacra feruntur,
partim sponte sua quae fiunt aere in ipso,
partim quae variis ab rebus cumque recedunt
et quae confiunt ex horum facta figuris.
nam certe ex vivo Centauri non fit imago,
nulla fuit quoniam talis natura animalis,
verum ubi equi atque hominis casu convenit imago,

712 rabidi *Wakefield*: rapidi *OQ* 719 illis *Q corr.*: ilus *OQ*
740 animalis *Lambinus*: anima *OQ*

haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
propter subtilem naturam et tenvia texta.
cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
quae cum mobiliter summa levitate feruntur,
ut prius ostendi, facile uno commovet ictu
quaelibet una animum nobis subtilis imago;
tenvis enim mens est et mire mobilis ipsa.

Haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis.
quatenus hoc simile est illi, quod mente videmus
atque oculis, simili fieri ratione necesse est.
nunc igitur quoniam docui me forte leonem
cernere per simulacra, oculos quaecumque lacessunt,
scire licet mentem simili ratione moveri,
per simulacra leonem et cetera quae videt aeque
nec minus atque oculi, nisi quod mage tenvia cernit.
nec ratione alia, cum somnus membra profudit,
mens animi vigilat, nisi quod simulacra lacessunt
haec eadem nostros animos quae cum vigilamus,
usque adeo, certe ut videamur cernere eum quem
relicta vita iam mors et terra potitast.
hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
corporis offecti sensus per membra quiescunt
nec possunt falsum veris convincere rebus.
praeterea meminisse iacet languetque sopore
nec dissentit eum mortis letique potitum
iam pridem, quem mens vivum se cernere credit.
quod superest, non est mirum simulacra moveri
bracchiaque in numerum iactare et cetera membra.
nam fit ut in somnis facere hoc videatur imago;
quippe ubi prima perit alioque est altera nata
inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
scilicet id fieri celeri ratione putandumst:

752 leonem *Lachmann*: leonum *OQ*   755 leonem et *Lachmann*: leonum *OQ*   761 rellicta *Vossius*: reddita *OQ*

tanta est mobilitas et rerum copia tanta
tantaque sensibili quovis est tempore in uno
copia particularum, ut possit suppeditare.
[Multaque in his rebus quaeruntur multaque nobis
clarandumst, plane si res exponere avemus.
quaeritur in primis quare, quod cuique libido
venerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum.
anne voluntatem nostram simulacra tuentur
et simul ac volumus nobis occurrit imago,
si mare, si terram cordist, si denique caelum?
conventus hominum pompam convivia pugnas,
omnia sub verbone creat natura paratque?
cum praesertim aliis eadem in regione locoque
longe dissimilis animus res cogitet omnis.
quid porro, in numerum procedere cum simulacra
cernimus in somnis et mollia membra movere,
mollia, mobiliter cum alternis bracchia mittunt
et repetunt ollis gestum pede convenienti?
scilicet arte madent simulacra et docta vagantur,
nocturno facere ut possint in tempore ludos.
an magis illud erit verum? quia tempore in uno,
cum sentimus, id est, cum vox emittitur una,
tempora multa latent, ratio quae comperit esse,
propterea fit uti quovis in tempore quaeque
praesto sint simulacra locis in quisque parata.
et quia tenvia sunt, nisi quae contendit, acute
cernere non potis est animus; proinde omnia quae sunt
praeterea pereunt, nisi si ad quae se ipse paravit.
ipse parat sese porro speratque futurum
ut videat quod consequitur rem quamque; fit ergo.
nonne vides oculos etiam, cum tenvia quae sunt

777–817 *uncinis incl. edd.* 791 ollis *Creech*: oculis *OQ* 795 cum sentimus *Munro*: consentimus *OQ* *versum sic interpunxit Susemihl* 798 sint *l 31*: sin *Q*: in *O* 799–801 = 774, 771, 772 *secl. Lachmann* 804 si ad quae *Brieger*: que ex *OQ*

cernere coeperunt, contendere se atque parare,
nec sine eo fieri posse ut cernamus acute?
et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
si non advertas animum, proinde esse quasi omni
tempore semotum fuerit longeque remotum.
cur igitur mirumst, animus si cetera perdit
praeterquam quibus est in rebus deditus ipse?
deinde adopinamur de signis maxima parvis
ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.]
  Fit quoque ut interdum non suppeditetur imago
eiusdem generis, sed femina quae fuit ante,
in manibus vir uti factus videatur adesse,
aut alia ex alia facies aetasque sequatur.
quod ne miremur sopor atque oblivia curant.
  [Illud in his rebus vitium vementer avessis
effugere, errorem vitareque praemetuenter,
lumina ne facias oculorum clara creata,
prospicere ut possemus, et ut proferre queamus
proceros passus, ideo fastigia posse
surarum ac feminum pedibus fundata plicari,
bracchia tum porro validis ex apta lacertis
esse manusque datas utraque ⟨ex⟩ parte ministras,
ut facere ad vitam possemus quae foret usus.
cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur
omnia perversa praepostera sunt ratione,
nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum.
nec fuit ante videre oculorum lumina nata
nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo

808 = 804 *secl. editores*   818 non *editio Brixiensis*: nos *OQ*   820 vir uti *Q corr.*: virtuti *OQ*   822-826 *hunc versuum ordinem restituit Q corr.*   823-857 *uncinis incl. edd.*   823 avessis *Munro*: inesse *OQ*   826 queamus *Lachmann*: via *OQ*   830 ex *add. Lachmann*

sermonem multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus.
haud igitur potuere utendi crescere causa.
at contra conferre manu certamina pugnae
et lacerare artus foedareque membra cruore
ante fuit multo quam lucida tela volarent,
et vulnus vitare prius natura coegit
quam daret obiectum parmai laeva per artem.
scilicet et fessum corpus mandare quieti
multo antiquius est quam lecti mollia strata,
et sedare sitim prius est quam pocula natum.
haec igitur possent utendi cognita causa
credier, ex usu quae sunt vitaque reperta.
illa quidem sorsum sunt omnia quae prius ipsa
nata dedere suae post notitiam utilitatis.
quo genere in primis sensus et membra videmus;
quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
utilitatis ob officium potuisse creari.]

[Illud item non est mirandum, corporis ipsa
quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.
quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus
multa modis multis docui, sed plurima debent
ex animalibu'. ⟨quae⟩ quia sunt exercita motu,
multaque per sudorem ex alto pressa feruntur,
multa per os exhalantur, cum languida anhelant,
his igitur rebus rarescit corpus et omnis
subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
propterea capitur cibus ut suffulciat artus
et recreet viris interdatus atque patentem
per membra ac venas ut amorem obturet edendi.
umor item discedit in omnia quae loca cumque
poscunt umorem; glomerataque multa vaporis

858–876 *uncinis incl. edd.* 862 quae *add. Lachmann*

corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
dissipat adveniens liquor ac restinguit ut ignem,
urere ne possit calor amplius aridus artus.
sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
abluitur, sic expletur ieiuna cupido.]

Nunc qui fiat uti passus proferre queamus,
cum volumus, varieque datum sit membra movere,
et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
dico animo nostro primum simulacra meandi
accidere atque animum pulsare, ut diximus ante.
inde voluntas fit; neque enim facere incipit ullam
rem quisquam, ⟨quam⟩ mens providit quid velit ante.
id quod providet, illius rei constat imago.
ergo animus cum sese ita commovet ut velit ire
inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto
per membra atque artus animai dissita vis est.
et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.
inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota
paulatim moles protruditur atque movetur.
praeterea tum rarescit quoque corpus et aer
(scilicet ut debet qui semper mobilis exstat)
per patefacta venit penetratque foramina largus
et dispergitur ad partis ita quasque minutas
corporis. hic igitur rebus fit utrimque duabus,
†corporis ut ac† navis velis ventoque feratur.
nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
contorquere et onus totum convertere nostrum.
quippe etenim ventus subtili corpore tenvis
trudit agens magnam magno molimine navem
et manus una regit quantovis impete euntem

884 quam *add. editio Brixiensis* 885 constat *l 31*: constare *OQ* 897 corporis ut ac *OQ*: corporis ut *C*: corpus uti, ut *Lambinus*: aeque id ut ac *Bernays*: conpare ut hac *Ellis*

atque gubernaculum contorquet quolibet unum,
multaque per trocleas et tympana pondere magno
commovet atque levi sustollit machina nisu.
  Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
irriget atque animi curas e pectore solvat,
suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
tu mihi da tenuis auris animumque sagacem,
ne fieri negites quae dicam posse retroque
vera repulsanti discedas pectore dicta,
tutemet in culpa cum sis neque cernere possis.
principio somnus fit ubi est distracta per artus
vis animae partimque foras eiecta recessit
et partim contrusa magis concessit in altum.
dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
nam dubium non est, animai quin opera sit
sensus hic in nobis, quem cum sopor impedit esse,
tum nobis animam perturbatam esse putandumst
eiectamque foras; non omnem; namque iaceret
aeterno corpus perfusum frigore leti.
quippe ubi nulla latens animai pars remaneret
in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
unde reconflari sensus per membra repente
posset, ut ex igni caeco consurgere flamma?
  Sed quibus haec rebus novitas confiat et unde
perturbari anima et corpus languescere possit,
expediam: tu fac ne ventis verba profundam.
principio externa corpus de parte necessum est,
aeriis quoniam vicinum tangitur auris,
tundier atque eius crebro pulsarier ictu,
proptereaque fere res omnes aut corio sunt
aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae.
interiorem etiam partem spirantibus aer

verberat hic idem, cum ducitur atque reflatur.
quare utrimque secus cum corpus vapulet et cum
perveniant plagae per parva foramina nobis
corporis ad primas partis elementaque prima,
fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
conturbantur enim positurae principiorum
corporis atque animi. fit uti pars inde animai
eiciatur et introrsum pars abdita cedat,
pars etiam distracta per artus non queat esse
coniuncta inter se neque motu mutua fungi;
inter enim saepit coetus natura viasque;
ergo sensus abit mutatis motibus alte.
et quoniam non est quasi quod suffulciat artus,
debile fit corpus languescuntque omnia membra,
bracchia palpebraeque cadunt poplitesque cubanti
saepe tamen summittuntur virisque resolvunt.
deinde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aer,
haec eadem cibus, in venas dum diditur omnis,
efficit. et multo sopor ille gravissimus exstat
quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se
corpora conturbant magno contusa labore.
fit ratione eadem coniectus partim animai
altior atque foras eiectus largior eius,
et divisior inter se ac distractior intust.

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret
aut quibus in rebus multum sumus ante morati
atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque videmur obire;
causidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire,
nautae contractum cum ventis degere bellum,
nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum

945 eiciatur *Lambinus*: eliciatur *OQ* 959 partim *Lachmann*: parte *OQ* 961 intust *scripsi*: intus *OQ*

semper et inventam patriis exponere chartis.
cetera sic studia atque artis plerumque videntur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
et quicumque dies multos ex ordine ludis
assiduas dederunt operas, plerumque videmus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,
reliquas tamen esse vias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra venire.
per multos itaque illa dies eadem obversantur
ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
cernere saltantis et mollia membra moventis
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis
auribus accipere et consessum cernere eundem
scaenaique simul varios splendere decores.
usque adeo magni refert studium atque voluptas,
et quibus in rebus consuerint esse operati
non homines solum sed vero animalia cuncta.
quippe videbis equos fortis, cum membra iacebunt,
in somnis sudare tamen spirareque semper
et quasi de palma summas contendere viris
aut quasi carceribus patefactis †saepe quiete†
venantumque canes in molli saepe quiete [999]
iactant crura tamen subito vocesque repente [991]
mittunt et crebro reducunt naribus auras,
ut vestigia si teneant inventa ferarum,
expergefactique sequuntur inania saepe [994]
cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant,
donec discussis redeant erroribus ad se.
at consueta domi catulorum blanda propago
discutere et corpus de terra corripere instant [998]

982 consessum *Marullus*: consensum *OQ* 984 voluptas *Lachmann*: voluntas *OQ* 990 saepe quiete *OQ*: colligere aestum *coniecit Lachmann*: velle volare *coniecit Munro* 991–999 *hunc versuum ordinem restituit editio Aldina* 1000–1003 = 992–995 *secl. editores*

proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur.
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum,
tam magis in somnis eadem saevire necessust.
at variae fugiunt volucres pinnisque repente
sollicitant divum nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas
edere sunt persectantes visaeque volantes.
porro hominum mentes, magnis quae motibus edunt
magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,
reges expugnant, capiuntur, proelia miscent,
tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem.
multi depugnant gemitusque doloribus edunt
et quasi pantherae morsu saevive leonis
mandantur magnis clamoribus omnia complent.
multi de magnis per somnum rebu' loquuntur
indicioque sui facti persaepe fuere.
multi mortem obeunt. multi, de montibus altis
ut qui praecipitent ad terram, corpore toto
externantur et ex somno quasi mentibu' capti
vix ad se redeunt permoti corporis aestu.
flumen item sitiens aut fontem propter amoenum
assidet et totum prope faucibus occupat amnem.
puri saepe lacum propter si ac dolia curta
somno devincti credunt se extollere vestem,
totius umorem saccatum corpori' fundunt,
cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
tum quibus aetatis freta primitus insinuatur
semen, ubi ipsa dies membris matura creavit,
conveniunt simulacra foris e corpore quoque
nuntia praeclari vultus pulchrique coloris,
qui ciet irritans loca turgida semine multo,

1011 motibus *Mon.*: montibus *OQ* 1021 qui *O*: quasi *Q* 1022 externantur *Lachmann*: exterruntur *OQ* 1026 sei *Lachmann*: se *OQ* 1034 qui *Lambinus*: quae *OQ*

ut quasi transactis saepe omnibu' rebu' profundant
fluminis ingentis fluctus vestemque cruentent.
  Sollicitatur id in nobis, quod diximus ante,
semen, adulta aetas cum primum roborat artus.
namque alias aliud res commovet atque lacessit;
ex homine humanum semen ciet una hominis vis.
quod simul atque suis eiectum sedibus exit,
per membra atque artus decedit corpore toto
in loca conveniens nervorum certa cietque
continuo partis genitalis corporis ipsas.
irritata tument loca semine fitque voluntas
eicere id quo se contendit dira libido,
idque petit corpus, mens unde est saucia amore.
namque omnes plerumque cadunt in vulnus et illam
emicat in partem sanguis unde icimur ictu,
et si comminus est, hostem ruber occupat umor.
sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
sive puer membris muliebribus hunc iaculatur
seu mulier toto iactans e corpore amorem,
unde feritur, eo tendit gestitque coire
et iacere umorem in corpus de corpore ductum.
namque voluptatem praesagit muta cupido.
  Haec Venus est nobis; hinc autemst nomen amoris,
hinc illaec primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta et successit frigida cura.
nam si abest quod ames, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris.
sed fugitare decet simulacra et pabula amoris
absterrere sibi atque alio convertere mentem
et iacere umorem collectum in corpora quaeque
nec retinere, semel conversum unius amore,
et servare sibi curam certumque dolorem.

1037 in *add. l 31* 1047 = 1034 *secl. editores* 1057 muta *O*: multa *Q* 1059 illaec *O corr.*: ille *O*: illa *Q*

ulcus enim vivescit et inveterascit alendo
inque dies gliscit furor atque aerumna gravescit,
si non prima novis conturbes vulnera plagis
vulgivagaque vagus Venere ante recentia cures
aut alio possis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is qui vitat amorem,
sed potius quae sunt sine poena commoda sumit.
nam certe purast sanis magis inde voluptas
quam miseris. etenim potiundi tempore in ipso
fluctuat incertis erroribus ardor amantum
nec constat quid primum oculis manibusque fruantur.
quod petiere, premunt arte faciuntque dolorem
corporis et dentis inlidunt saepe labellis
osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas
et stimuli subsunt qui instigant laedere id ipsum
quodcumque est, rabies unde illaec germina surgunt.
sed leviter poenas frangit Venus inter amorem
blandaque refrenat morsus admixta voluptas.
namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.
quod fieri contra totum natura repugnat;
unaque res haec est, cuius quam plurima habemus,
tam magis ardescit dira cuppedine pectus.
nam cibus atque umor membris assumitur intus;
quae quoniam certas possunt obsidere partis,
hoc facile expletur laticum frugumque cupido.
ex hominis vero facie pulchroque colore
nil datur in corpus praeter simulacra fruendum
tenvia; quae vento spes raptast saepe misella.
ut bibere in somnis sitiens cum quaerit et umor

1068 ulcus *O corr.*: vicus *OQ* 1081 adfligunt *O*: adfigunt *Q* 1083 illaec germina *amicus quidam Lambini*: illae cermina *O*: ille germina *Q* 1085 refrenat *L*: frenat *OQ* 1096 raptast *Munro*: raptat *OQ*

non datur, ardorem qui membris stinguere possit,
sed laticum simulacra petit frustraque laborat
in medioque sitit torrenti flumine potans,
sic in amore Venus simulacris ludit amantis
nec satiare queunt spectando corpora coram
nec manibus quicquam teneris abradere membris
possunt errantes incerti corpore toto.
denique cum membris collatis flore fruuntur
aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
atque in eost Venus ut muliebria conserat arva,
adfigunt avide corpus iunguntque salivas
oris et inspirant pressantes dentibus ora,
nequiquam, quoniam nil inde abradere possunt
nec penetrare et abire in corpus corpore toto;
nam facere interdum velle et certare videntur:
usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
tandem ubi se erupit nervis collecta cupido,
parva fit ardoris violenti pausa parumper.
inde redit rabies eadem et furor ille revisit,
cum sibi quid cupiant ipsi contingere quaerunt,
nec reperire malum id possunt quae machina vincat:
usque adeo incerti tabescunt vulnere caeco.
  Adde quod absumunt viris pereuntque labore,
adde quod alterius sub nutu degitur aetas.
labitur interea res et Babylonica fiunt,
languent officia atque aegrotat fama vacillans.
†unguenta† et pulchra in pedibus Sicyonia rident
scilicet et grandes viridi cum luce zmaragdi
auro includuntur teriturque thalassina vestis

1118 quid *Lachmann*: quod *OQ* 1121 vires *Pontanus*: utris *OQ* 1123 Babylonica *Pius*: Babylonia *OQ* 1124 vacillans *Marullus*: vigillans *OQ* 1125 unguenta *OQ*: argentum *Lachmann*: huic lenta *Munro*: segmenta *Bockemüller*

assidue et Veneris sudorem exercita potat.
et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,
interdum in pallam atque Alidensia Ciaque vertunt.
eximia veste et victu convivia, ludi,
pocula crebra, unguenta coronae serta parantur,
nequiquam, quoniam medio de fonte leporum
surgit amari aliquid quod in ipsis floribus angat,
aut cum conscius ipse animus se forte remordet
desidiose agere aetatem lustrisque perire,
aut quod in ambiguo verbum iaculata reliquit
quod cupido adfixum cordi vivescit ut ignis,
aut nimium iactare oculos aliumve tueri
quod putat in vultuque videt vestigia risus.
  Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
inveniuntur; in adverso vero atque inopi sunt,
prendere quae possis oculorum lumine operto,
innumerabilia; ut melius vigilare sit ante,
qua docui ratione, cavereque ne inliciaris.
nam vitare, plagas in amoris ne iaciamur,
non ita difficile est quam captum retibus ipsis
exire et validos Veneris perrumpere nodos.
et tamen implicitus quoque possis inque peditus
effugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes
et praetermittas animi vitia omnia primum
aut quae corpori' sunt eius, quam tu petis ac vis.
nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere.
multimodis igitur pravas turpisque videmus
esse in deliciis summoque in honore vigere.
atque alios alii irrident Veneremque suadent
ut placent, quoniam foedo adflictentur amore,

1131 ludi *O corr.*: luidi *OQ* 1145 inliciaris *Marullus*: inligniaris *OQ* 1152 aut *Lachmann*: ut *OQ* quam tu petis *Brieger*: quam p̄petis *O*: quam precis *Q*

nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe.
nigra melichrus est, immunda et fetida acosmos,
caesia Palladium, nervosa et lignea dorcas,
parvula, pumilio, chariton mia, tota merum sal,
magna atque immanis cataplexis plenaque honoris.
balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est;
at flagrans odiosa loquacula Lampadium fit.
ischnon eromenion tum fit, cum vivere non quit
prae macie; rhadine verost iam mortua tussi.
at tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho,
simula Silena ac saturast, labeosa philema.
cetera de genere hoc longum est si dicere coner.
sed tamen esto iam quantovis oris honore,
cui Veneris membris vis omnibus exoriatur:
nempe aliae quoque sunt; nempe hac sine viximus ante,
nempe eadem facit, et scimus facere, omnia turpi,
et miseram taetris se suffit odoribus ipsa
quam famulae longe fugitant furtimque cachinnant.
at lacrimans exclusus amator limina saepe
floribus et sertis operit postisque superbos
unguit amaracino et foribus miser oscula figit;
quem si, iam admissum, venientem offenderit aura
una modo, causas abeundi quaerat honestas,
et meditata diu cadat alte sumpta querela,
stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
plus videat quam mortali concedere par est.
nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae
omnia summo opere hos vitae postscaenia celant
quos retinere volunt adstrictosque esse in amore,
nequiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
protrahere in lucem atque omnis inquirere risus
et, si bello animost et non odiosa, vicissim

1168 tumida *Bernays*: iamina *OQ* 1176 longe *l 31*: longi *OQ*
1180 ammissum *Lambinus*: missum *OQ*

praetermittere ⟨et⟩ humanis concedere rebus.
  Nec mulier semper ficto suspirat amore
quae complexa viri corpus cum corpore iungit
et tenet assuctis umectans oscula labris.
nam facit ex animo saepe et communia quaerens
gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
nec ratione alia volucres armenta feraeque
et pecudes et equae maribus subsidere possent,
si non, ipsa quod illarum subat ardet abundans
natura et Venerem salientum laeta retractat.
nonne vides etiam quos mutua saepe voluptas
vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur?
in triviis quam saepe canes, discedere aventes
diversi cupide summis ex viribu' tendunt, [1210]
cum interea validis Veneris compagibus haerent! [1204]
quod facerent numquam nisi mutua gaudia nossent [1205]
quae iacere in fraudem possent vinctosque tenere. [1206]
quare etiam atque etiam, ut dico, est communi' voluptas. [1207]
  Et commiscendo cum semine forte virilem [1208]
femina vim vicit subita vi corripuitque, [1209]
tum similes matrum materno semine fiunt,
ut patribus patrio. sed quos utriusque figurae
esse vides, iuxtim miscentis vulta parentum,
corpore de patrio et materno sanguine crescunt,
semina cum Veneris stimulis excita per artus
obvia conflixit conspirans mutuus ardor,
et neque utrum superavit eorum nec superatumst.
fit quoque ut interdum similes exsistere avorum
possint et referant proavorum saepe figuras
propterea quia multa modis primordia multis

1191 et *add. Marullus* 1203 quam *Lachmann*: cum *OQ* 1204-1210 *hunc versuum ordinem restituit Naugerius* 1209 virilem *Bruno*: virili *OQ* 1220 multa modis *Lambinus*: multimodis *OQ*

mixta suo celant in corpore saepe parentes,
quae patribus patres tradunt ab stirpe profecta;
inde Venus varia producit sorte figuras
maiorumque refert vultus vocesque comasque;
quandoquidem nilo minus haec de semine certo
fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
et muliebre oritur patrio de semine saeclum
maternoque mares exsistunt corpore creti.
semper enim partus duplici de semine constat,
atque utri similest magis id quodcumque creatur,
eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
sive virum suboles sivest muliebris origo.

Nec divina satum genitalem numina cuiquam
absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigat aevum;
quod plerumque putant et multo sanguine maesti
conspergunt aras adolentque altaria donis,
ut gravidas reddant uxores semine largo.
nequiquam divum numen sortisque fatigant.
nam steriles nimium crasso sunt semine partim
et liquido praeter iustum tenuique vicissim.
tenve locis quia non potis est adfigere adhaesum,
liquitur extemplo et revocatum cedit abortu.
crassius his porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu
aut penetrare locos aeque nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
nam multum harmoniae Veneris differre videntur.
atque alias alii complent magis ex aliisque
succipiunt aliae pondus magis inque gravescunt.
et multae steriles Hymenaeis ante fuerunt

1225 minus *Lambinus*: magis *OQ* de *add. l 31* 1234 pater a gnatis *Pontanus*: praeter agnatis *OQ* 1243 cedit *Pontanus*: credit *OQ*. 1244 his *Lachmann*: hic *OQ*

pluribus et nactae post sunt tamen unde puellos
suscipere et partu possent ditescere dulci.
et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxores parere, inventast illis quoque compar
natura, ut possent gnatis munire senectam.
usque adeo magni refert, ut semina possint
seminibus commisceri genitaliter apta,
crassane conveniant liquidis et liquida crassis.
atque in eo refert quo victu vita colatur;
namque aliis rebus concrescunt semina membris
atque aliis extenvantur tabentque vicissim.
et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
id quoque permagni refert; nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
pectoribus positis, sublatis semina lumbis.
nec molles opu' sunt motus uxoribus hilum.
nam mulier prohibet se concipere atque repugnat,
clunibus ipsa viri Venerem si laeta retractat
atque exossato ciet omni pectore fluctus;
eicit enim sulcum recta regione viaque
vomeris atque locis avertit seminis ictum.
idque sua causa consuerunt scorta moveri,
ne complerentur crebro gravidaeque iacerent
et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset;
coniugibus quod nil nostris opus esse videtur.
  Nec divinitus interdum Venerisque sagittis
deteriore fit ut forma muliercula ametur.
nam facit ipsa suis interdum femina factis
morigerisque modis et munde corpore culto,
ut facile insuescat ⟨te⟩ secum degere vitam.

1252 post sunt *Lambinus*: possunt *OQ* 1259 crassane *Munro*: crassaque *OQ* 1268 nec *Pontanus*: ne *OQ* 1270 retractat *Q*: retractet *O* 1281 modis *Pontanus*: moris *OQ* 1282 te *add.* *Bernays*

quod superest, consuetudo concinnat amorem;
nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
nonne vides etiam guttas in saxa cadentis
umoris longo in spatio pertundere saxa?

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

LIBER QVINTVS

Qvis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
quisve valet verbis tantum qui fingere laudes
pro meritis eius possit qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendum est, deus ille fuit, deus, inclute Memmi,
qui princeps vitae rationem invenit eam quae
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locavit.
confer enim divina aliorum antiqua reperta.
namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
vitigeni laticem mortalibus instituisse;
cum tamen his posset sine rebus vita manere,
ut fama est aliquas etiam nunc vivere gentis.
at bene non poterat sine puro pectore vivi;
quo magis hic merito nobis deus esse videtur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcia permulcent animos solacia vitae.

2 maiestate hisque *Lambinus*: maiestatis atque *OQ* 12 locavit *L*: vocavit *OQ*

Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a vera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus
ille leonis obesset et horrens Arcadius sus?
denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis
hydra venenatis posset vallata colubris?
quidve tripectora tergemini vis Geryonai

*

tanto opere officerent nobis Stymphala colentes,
et Diomedis equi spirantes naribus ignem
Thraces Bistoniasque plagas atque Ismara propter?
aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,
asper, acerba tuens, immani corpore serpens
arboris amplexus stirpem quid denique obesset
propter Atlanteum litus pelagique severa,
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?
cetera de genere hoc quae sunt portenta perempta,
si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
nunc etiam scatit et trepido terrore repleta est
per nemora ac montis magnos silvasque profundas;
quae loca vitandi plerumque est nostra potestas.
at nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
atque pericula tumst ingratis insinuandum?
quantae tum scindunt hominem cuppedinis acres
sollicitum curae quantique perinde timores?
quidve superbia spurcitia ac petulantia? quantas
efficiunt clades? quid luxus desidiaeque?
haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
expulerit dictis, non armis, nonne decebit
hunc hominem numero divum dignarier esse?

28 * 29 *lacunam indicavit Munro* 29, 30 *hunc versuum ordinem restituit Munro* 31 Thracis *Munro*: Thracia *OQ* 35 Atlanteum *Gifanius*: Atianeum *OQ* 38 si *L*: sed *OQ* victa *l 31*: vincta *OQ* 44 tumst *Lachmann*: sunt *OQ*

cum bene praesertim multa ac divinitus ipsis
immortalibu' de divis dare dicta suerit
atque omnem rerum naturam pandere dictis.
Cuius ego ingressus vestigia dum rationes
persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata
foedere sint, in eo quam sit durare necessum
nec validas valeant aevi rescindere leges,
quo genere in primis animi natura reperta est
nativo primum consistere corpore creta
nec posse incolumis magnum durare per aevum,
sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
cernere cum videamur eum quem vita reliquit,
quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
ut mihi mortali consistere corpore mundum
nativumque simul ratio reddunda sit esse;
et quibus ille modis congressus materiai
fundarit terram caelum mare sidera solem
lunaique globum; tum quae tellure animantes
exstiterint, et quae nullo sint tempore natae;
quove modo genus humanum variante loquela
coeperit inter se vesci per nomina rerum;
et quibus ille modis divum metus insinuarit
pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
fana lacus lucos aras simulacraque divum.
praeterea solis cursus lunaeque meatus
expediam qua vi flectat natura gubernans;
ne forte haec inter caelum terramque reamur
libera sponte sua cursus lustrare perennis
morigera ad fruges augendas atque animantis,
neve aliqua divum volvi ratione putemus.
nam bene qui didicere deos securum agere aevum,
si tamen interea mirantur qua ratione

53 de *Lambinus*: e *OQ* 61 incolumis *Marullus*: incolumen *O*: vinculum est *Q*

quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
  Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
principio maria ac terras caelumque tuere;
quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
tris species tam dissimilis, tria talia texta,
una dies dabit exitio, multosque per annos
sustentata ruet moles et machina mundi.
nec me animi fallit quam res nova miraque menti
accidat exitium caeli terraeque futurum,
et quam difficile id mihi sit pervincere dictis;
ut fit ubi insolitam rem apportes auribus ante
nec tamen hanc possis oculorum subdere visu
nec iacere indu manus, via qua munita fidei
proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
sed tamen effabor. dictis dabit ipsa fidem res
forsitan et graviter terrarum motibus ortis
omnia conquassari in parvo tempore cernes.
quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
et ratio potius quam res persuadeat ipsa
succidere horrisono posse omnia victa fragore.
  Qua prius aggrediar quam de re fundere fata
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
multa tibi expediam doctis solacia dictis;
religione refrenatus ne forte rearis
terras et solem et caelum, mare sidera lunam,
corpore divino debere aeterna manere,

116 manere *editio Juntina*: meare *OQ*

propterea que putes ritu par esse Gigantum
pendere eos poenas immani pro scelere omnis
qui ratione sua disturbent moenia mundi
praeclarumque velint caeli restinguere solem
immortalia mortali sermone notantes;
quae procul usque adeo divino a numine distant,
inque deum numero quae sint indigna videntur,
notitiam potius praebere ut posse putentur
quid sit vitali motu sensuque remotum.
quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
posse animi natura putetur consiliumque;
sicut in aethere non arbor, non aequore salso
nubes esse queunt neque pisces vivere in arvis
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longius esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quavis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus formamque animalem
putribus in glebis terrarum aut solis in igni
aut in aqua durare aut altis aetheris oris.
haud igitur constant divino praedita sensu,
quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.
 Illud item non est ut possis credere, sedis
esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
tenvis enim natura deum longeque remota

117 par *Marullus*: pars *OQ* 122 a numine distant *Madvig*: animinbistent *OQ* 123 videntur *Madvig*: videri *OQ* 142 in *ante* igni *add. l 31*

sensibus ab nostris animi vix mente videtur;
quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum,
tactile nil nobis quod sit contingere debet.
tangere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
dissimiles debent, tenues de corpore eorum;
quae tibi posterius largo sermone probabo.
dicere porro hominum causa voluisse parare
praeclaram mundi naturam proptereaque
allaudabile opus divum laudare decere
aeternumque putare atque immortale futurum
nec fas esse, deum quod sit ratione vetusta
gentibus humanis fundatum perpetuo aevo,
sollicitare suis ulla vi ex sedibus umquam
nec verbis vexare et ab imo evertere summa,
cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
desiperest. quid enim immortalibus atque beatis
gratia nostra queat largirier emolumenti,
ut nostra quicquam causa gerere aggrediantur?
quidve novi potuit tanto post ante quietos
inlicere ut cuperent vitam mutare priorem?
nam gaudere novis rebus debere videtur
cui veteres obsunt; sed cui nil accidit aegri
tempore in anteacto, cum pulchre degeret aevum,
quid potuit novitatis amorem accendere tali?
at, credo, in tenebris vita ac maerore iacebat, [175]
donec diluxit rerum genitalis origo. [176]
quidve mali fuerat nobis non esse creatis? [174]
natus enim debet quicumque est velle manere
in vita, donec retinebit blanda voluptas.
qui numquam vero vitae gustavit amorem
nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?

152 quod *Marullus*: quod si *OQ* 174–176 *hunc versuum ordinem restituit Lambinus* 174 at *Lachmann*: an *OQ*

exemplum porro gignundis rebus et ipsa
notities divis hominum unde est insita primum,
quid vellent facere ut scirent animoque viderent,
quove modost umquam vis cognita principiorum
quidque inter sese permutato ordine possent,
si non ipsa dedit specimen natura creandi?
namque ita multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,
ut non sit mirum si in talis disposituras
deciderunt quoque et in talis venere meatus,
qualibus haec rerum geritur nunc summa novando.
  Quod ⟨si⟩ iam rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.
principio quantum caeli tegit impetus ingens,
inde avide partem montes silvaeque ferarum
possedere, tenent rupes vastaeque paludes
et mare quod late terrarum distinet oras.
inde duas porro prope partis fervidus ardor
assiduusque geli casus mortalibus aufert.
quod superest arvi, tamen id natura sua vi
sentibus obducat, ni vis humana resistat
vitai causa valido consueta bidenti
ingemere et terram pressis proscindere aratris.
si non fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus,

182 divis hominum *Munro*: hominum divis *OQ* 185 sese *editio Brixiensis*: se *OQ* 186 specimen *Pius*: speciem *OQ* 193 meatus *l 31*: maestus *OQ* 195 si *add. Marullus* 201 avide *Bernays*: avidam *OQ* 209 aratris *O corr.*: atris *O*: *versum om. Q*

sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras,
et tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
aut nimiis torret fervoribus aetherius sol
aut subiti perimunt imbres gelidaeque pruinae,
flabraque ventorum violento turbine vexant.
praeterea genus horriferum natura ferarum
humanae genti infestum terraque marique
cur alit atque auget? cur anni tempora morbos
apportant? quare mors immatura vagatur?
tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
navita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
vitali auxilio, cum primum in luminis oras
nixibus ex alvo matris natura profudit,
vagituque locum lugubri complet, ut aequumst
cui tantum in vita restet transire malorum.
at variae crescunt pecudes armenta feraeque
nec crepitacillis opus est nec cuiquam adhibendast
almae nutricis blanda atque infracta loquela
nec varias quaerunt vestis pro tempore caeli,
denique non armis opus est, non moenibus altis,
quis sua tutentur, quando omnibus omnia large
tellus ipsa parit naturaque daedala rerum.
Principio quoniam terrai corpus et umor
aurarumque leves animae calidique vapores,
e quibus haec rerum consistere summa videtur,
omnia nativo ac mortali corpore constant,
debet eodem omnis mundi natura putari.
quippe etenim quorum partis et membra videmus
corpore nativo ac mortalibus esse figuris,
haec eadem ferme mortalia cernimus esse

227 restet transire *L*: re et transirest *OQ* 233 quis *Christ*: qui *OQ* 239 eodem *Pius*: eadem *OQ* 241 nativo ac *Lachmann*: nativom *OQ*

et nativa simul. quapropter maxima mundi
cum videam membra ac partis consumpta regigni,
scire licet caeli quoque item terraeque fuisse
principiale aliquod tempus clademque futuram.
  Illud in his rebus ne corripuisse rearis
me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
esse neque umorem dubitavi aurasque perire
atque eadem gigni rursusque augescere dixi,
principio pars terrai nonnulla, perusta
solibus assiduis, multa pulsata pedum vi,
pulveris exhalat nebulam nubisque volantis
quas validi toto dispergunt aere venti.
pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
imbribus et ripas radentia flumina rodunt.
praeterea pro parte sua, quodcumque alid auget,
redditur; et quoniam dubio procul esse videtur
omniparens eadem rerum commune sepulcrum,
ergo terra tibi libatur et aucta recrescit.
  Quod superest, umore novo mare flumina fontis
semper abundare et latices manare perennis
nil opus est verbis: magnus decursus aquarum
undique declarat. sed primum quicquid aquai
tollitur in summaque fit ut nil umor abundet,
partim quod validi verrentes aequora venti
diminuunt radiisque retexens aetherius sol,
partim quod subter per terras diditur omnis.
percolatur enim virus retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
convenit, inde super terras fluit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.
  Aera nunc igitur dicam qui corpore toto
innumerabiliter privas mutatur in horas.

245 item *Bentley*: idem *OQ* 248 me mihi *Q*: memini *O*
257 alid *Lambinus*: alit *OQ*

semper enim, quodcumque fluit de rebus, id omne
aeris in magnum fertur mare; qui nisi contra
corpora retribuat rebus recreetque fluentis,
omnia iam resoluta forent et in aera versa.
haud igitur cessat gigni de rebus et in res
recidere, assidue quoniam fluere omnia constat.
Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
irrigat assidue caelum candore recenti
suppeditatque novo confestim lumine lumen.
nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
quocumque accidit. id licet hinc cognoscere possis,
quod simul ac primum nubes succedere soli
coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
extemplo inferior pars horum disperit omnis
terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
ut noscas splendore novo res semper egere
et primum iactum fulgoris quemque perire
nec ratione alia res posse in sole videri,
perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
quin etiam nocturna tibi, terrestria quae sunt,
lumina, pendentes lychni claraeque coruscis
fulguribus pingues multa caligine taedae
consimili properant ratione, ardore ministro,
suppeditare novum lumen, tremere ignibus instant,
instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit.
usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
exitium celeri celatur origine flammae.
sic igitur solem lunam stellasque putandumst
ex alio atque alio lucem iactare subortu
et primum quicquid flammarum perdere semper;
inviolabilia haec ne credas forte vigere.
Denique non lapides quoque vinci cernis ab aevo,

282 recenti *Q corr.*: regenti *OQ* 288 disperit *Q corr.*: disperis *OQ* 295 lychni *O corr.*: lyclini *OQ* 301 celatur *Marullus*: celeratur *OQ*

non altas turris ruere et putrescere saxa,
non delubra deum simulacraque fessa fatisci,
nec sanctum numen fati protollere finis
posse neque adversus naturae foedera niti?
denique non monumenta virum dilapsa videmus,
†quaerere proporro sibi cumque senescere credas†
non ruere avulsos silices a montibus altis
nec validas aevi viris perferre patique
finiti? neque enim caderent avulsa repente,
ex infinito quae tempore pertolerassent
omnia tormenta aetatis privata fragore.
  Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omnem
continet amplexu terram: si procreat ex se
omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta,
totum nativo ac mortali corpore constat.
nam quodcumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.
  Praeterea si nulla fuit genitalis origo
terrarum et caeli semperque aeterna fuere,
cur supera bellum Thebanum et funera Troiae
non alias alii quoque res cecinere poetae?
quo tot facta virum totiens cecidere neque usquam
aeternis famae monumentis insita florent?
verum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
naturast mundi neque pridem exordia cepit.
quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt; nunc addita navigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores.
denique natura haec rerum ratioque repertast

312 quaerere proporro sibi cumque senescere credas *OQ*: quae fore proporro vetitumque senescere credas *Lachmann*: quaerere proporro sibi sene senescere credas *Munro*: aeraque proporro solidumque senescere ferrum *Munro* (*in editione minore*): aeraque proporro silicumque senescere petras *Ellis*   321 nativo ac *Bernays*: nativum *OQ*

nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim vertere voces.
quod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
sed periise hominum torrenti saecla vapore,
aut cecidisse urbis magno vexamine mundi,
aut ex imbribus assiduis exisse rapaces
per terras amnis atque oppida coperuisse,
tanto quique magis victus fateare necessest
exitium quoque terrarum caelique futurum.
nam cum res tantis morbis tantisque periclis
temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
nec ratione alia mortales esse videmur
inter nos, nisi quod morbis aegrescimus isdem
atque illi quos a vita natura removit.
  Praeterea quaecumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inane est
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicut summarum summa est aeterna, neque extra
qui locus est quo dissiliant neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.
at neque, uti docui, solido cum corpore mundi
naturast, quoniam admixtumst in rebus inane,
nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
ex infinito quae possint forte coorta

342 atque *l 31*: at *OQ* 349 isdem *Pius*: idem *OQ* 359 fit *Lachmann*: sit *OQ* 367 coorta *Marullus*: coperta *OQ*

corruere hanc rerum violento turbine summam
aut aliam quamvis cladem importare per ictus,
nec porro natura loci spatiumque profundi
deficit, exspergi quo possint moenia mundi,
aut alia quavis possunt vi pulsa perire.
haud igitur leti praeclusa est ianua caelo
nec soli terraeque neque altis aequoris undis,
sed patet immane et vasto respectat hiatu.
quare etiam nativa necessumst confiteare
haec eadem; neque enim, mortali corpore quae sunt,
ex infinito iam tempore adhuc potuissent
immensi validas aevi contemnere viris.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi
pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
nonne vides aliquam longi certaminis ollis
posse dari finem? vel cum sol et vapor omnis
omnibus epotis umoribus exsuperarint:
quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur:
tantum suppeditant amnes ultraque minantur
omnia diluviare ex alto gurgite ponti,
nequiquam, quoniam verrentes aequora venti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
et siccare prius confidunt omnia posse
quam liquor incepti possit contingere finem.
tantum spirantes aequo certamine bellum
magnis ⟨inter se⟩ de rebus cernere certant,
cum semel interea fuerit superantior ignis
et semel, ut fama est, umor regnarit in arvis.
ignis enim superavit et ardens multa perussit,
avia cum Phaethonta rapax vis solis equorum
aethere raptavit toto terrasque per omnis.

369 per ictus *Bruno*: pericli *OQ* 375 immane *Bruno*: immani *OQ* 382 certaminis ollis *l 31*: certamini solis *OQ* 393 inter se *hic add. Lachmann*, *post* de rebus *L* 396 ardens *Brieger*: ambens *OQ*

at pater omnipotens ira tum percitus acri
magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu
deturbavit equis in terram, solque cadenti
obvius aeternam succepit lampada mundi
disiectosque redegit equos iunxitque trementis,
inde suum per iter recreavit cuncta gubernans,
scilicet ut veteres Graium cecinere poetae.
quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
ignis enim superare potest ubi materiai
ex infinito sunt corpora plura coorta;
inde cadunt vires aliqua ratione revictae,
aut pereunt res exustae torrentibus auris.
umor item quondam coepit superare coortus,
ut fama est, hominum multas quando obruit urbis.
inde ubi vis aliqua ratione aversa recessit,
ex infinito fuerat quaecumque coorta,
constiterunt imbres et flumina vim minuerunt.
Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.
nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,
propterea fit uti magnum vulgata per aevum
omne genus coetus et motus experiundo
tandem conveniant ea quae convecta repente
magnarum rerum fiunt exordia saepe,

405 Graium *l 31* : gratum *OQ* 412 urbis *Pontanus* : undis *OQ*
429 convecta *Lachmann* : conventa *OQ*

terrai maris et caeli generisque animantum.
  Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altivolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aer
nec similis nostris rebus res ulla videri,
sed nova tempestas quaedam molesque coorta
omne genus de principiis, discordia quorum
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus turbabat proelia miscens,
propter dissimilis formas variasque figuras
quod non omnia sic poterant coniuncta manere
nec motus inter sese dare convenientis.
diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque dividere et magnas disponere partis,
hoc est, a terris altum secernere caelum,
et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
sorsus item puri secretique aetheris ignes.
  Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
in medio atque imas capiebant omnia sedis;
quae quanto magis inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea quae mare sidera solem
lunamque efficerent et magni moenia mundi.
omnia enim magis haec e levibus atque rotundis
seminibus multoque minoribu' sunt elementis
quam tellus. ideo, per rara foramina, terrae
partibus erumpens primus se sustulit aether
ignifer et multos secum levis abstulit ignis,
non alia longe ratione ac saepe videmus,
aurea cum primum gemmantis rore per herbas

437-445 *hunc versuum ordinem restituit Lachmann auctore Reisacker*
437 omne genus de *Lachmann*: omnigenis e *O*: omnigenus e *Q*
447 umore *Q corr.*: umor *OQ*   458 se *L*: et *OQ*

matutina rubent radiati lumina solis
exhalantque lacus nebulam fluviique perennes,
ipsaque ut interdum tellus fumare videtur;
omnia quae sursum cum conciliantur, in alto
corpore concreto subtexunt nubila caelum.
sic igitur tum se levis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique flexit
et late diffusus in omnis undique partis
omnia sic avido complexu cetera saepsit.
hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum vertuntur in auris;
quae neque terra sibi adscivit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt gravia ut depressa sederent,
nec levia ut possent per summas labier oras,
et tamen interutrasque ita sunt ut corpora viva
versent et partes ut mundi totius exstent;
quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moveantur.
his igitur rebus retractis terra repente,
maxima qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram
verberibus crebris extrema ad limina in artum,
in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa volabant
corpora multa vaporis et aeris altaque caeli
densebant procul a terris fulgentia templa.
sidebant campi, crescebant montibus altis

468 flexit *Lachmann*: saepsit *OQ* 484 radii *Q*: radiis *O* 485 in artum *Munro*: partem *OQ* 491 densebant *Lambinus*: densabant *OQ*

ascensus; neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partes.
Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit gravis et subsedit funditus ut faex;
inde mare inde aer inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relicta,
et leviora aliis alia, et liquidissimus aether
atque levissimus aerias super influit auras,
nec liquidum corpus turbantibus aeris auris
commiscet; sinit haec violentis omnia verti
turbinibus, sinit incertis turbare procellis,
ipse suos ignis certo fert impete labens.
nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Pontos, mare certo quod fluit aestu
unum labendi conservans usque tenorem.
[Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus.
principio magnus caeli si vertitur orbis,
ex utraque polum parti premere aera nobis
dicendum est extraque tenere et claudere utrimque;
inde alium supra fluere atque intendere eodem
quo volvenda micant aeterni sidera mundi;
aut alium subter, contra qui subvehat orbem,
ut fluvios versare rotas atque haustra videmus.
est etiam quoque uti possit caelum omne manere
in statione, tamen cum lucida signa ferantur;
sive quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus
quaerentesque viam circum versantur et ignes
passim per caeli volvunt summania templa;
sive aliunde fluens alicunde extrinsecus aer
versat agens ignis; sive ipsi serpere possunt
quo cuiusque cibus vocat atque invitat euntis,

503 commiscet *Naugerius*: commisci *OQ* 507 Pontos *Lachmann*: ponto *OQ* 509–533 *uncinis incl. edd.* 515 qui *Marullus*: quis *OQ*

flammea per caelum pascentes corpora passim.
nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
difficile est; sed quid possit fiatque per omne
in variis mundis varia ratione creatis,
id doceo plurisque sequor disponere causas,
motibus astrorum quae possint esse per omne;
e quibus una tamen siet hic quoque causa necessest
quae vegeat motum signis; sed quae sit earum
praecipere haudquaquamst pedetemptim progredientis.]
Terraque ut in media mundi regione quiescat,
evanescere paulatim et decrescere pondus
convenit, atque aliam naturam subter habere
ex ineunte aevo coniunctam atque uniter aptam
partibus aeriis mundi quibus insita vivit.
propterea non est oneri neque deprimit auras;
ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra
nec caput est oneri collo nec denique totum
corporis in pedibus pondus sentimus inesse;
at quaecumque foris veniunt impostaque nobis
pondera sunt laedunt, permulto saepe minora.
usque adeo magni refert quid quaeque queat res.
sic igitur tellus non est aliena repente
allata atque auris aliunde obiecta alienis,
sed pariter prima concepta ab origine mundi
certaque pars eius, quasi nobis membra, videtur.
praeterea grandi tonitru concussa repente
terra supra quae se sunt concutit omnia motu;
quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
partibus aeriis mundi caeloque revincta.
nam communibus inter se radicibus haerent
ex ineunte aevo coniuncta atque uniter apta.

531 siet hic *Bernays*: sit et hae *O*: sit et haec *Q* 532 vegeat *Gifanius*: vigeat *OQ* 536 subter *l 31*: super *OQ* 545 queat *Brieger*: quaeat *OQ* 549 videtur *Brieger*: videntur *OQ* 555 apta *Pontanus*: aucta *OQ*

nonne vides etiam quam magno pondere nobis
sustineat corpus tenuissima vis animai
propterea quia tam coniuncta atque uniter apta est?
denique iam saltu pernici tollere corpus
quid potis est nisi vis animae quae membra gubernat?
iamne vides quantum tenuis natura valere
possit, ubi est coniuncta gravi cum corpore, ut aer
coniunctus terris et nobis est animi vis?
  Nec nimio solis maior rota nec minor ardor
esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
adicere et calidum membris adflare vaporem,
nil illa his intervallis de corpore libant
flammarum nil ad speciem est contractior ignis.
proinde, calor quoniam solis lumenque profusum
perveniunt nostros ad sensus et loca mulcent,
forma quoque hinc solis debet filumque videri,
nil adeo ut possis plus aut minus addere, vere.
lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans
sive suam proprio iactat de corpore lucem,
quidquid id est, nilo fertur maiore figura
quam, nostris oculis qua cernimus, esse videtur.
nam prius omnia, quae longe semota tuemur
aera per multum, specie confusa videntur
quam minui filum. quapropter luna necesse est,
quandoquidem claram speciem certamque figuram
praebet, ut est oris extremis cumque notata
quantaque quantast hinc nobis videatur in alto.
postremo quoscumque vides hinc aetheris ignis;
quandoquidem quoscumque in terris cernimus ⟨ignis⟩,

558 apta *Q corr.*: rapta *OQ* 560 quid *Lambinus*: quis *OQ* 568 nil illa his *Bernays*: nihil nisi *OQ* 570–573 *hunc versuum ordinem restituit Marullus* 571 mulcent *Lachmann*: fulgent *OQ* 574 = 571 (570) *secl. editores* 581 minui *Bentley*: mi *OQ* 584 quantaque *Eichstädt*: quanto quoque *OQ* 586 ignes *add. Marullus*

dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,
perparvum quiddam interdum mutare videntur
alteram utram in partem filum, quo longius absunt:
scire licet perquam pauxillo posse minores [594]
esse vel exigua maiores parte brevique. [595]
  Illud item non est mirandum, qua ratione [590]
tantulus ille queat tantum sol mittere lumen, [591]
quod maria ac terras omnis caelumque rigando [592]
compleat et calido perfundat cuncta vapore. [593]
nam licet hinc mundi patefactum totius unum
largifluum fontem scatere atque erumpere lumen,
ex omni mundo quia sic elementa vaporis
undique conveniunt et sic coniectus eorum
confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
nonne vides etiam quam late parvus aquai
prata riget fons interdum campisque redundet?
est etiam quoque uti non magno solis ab igni
aera percipiat calidis fervoribus ardor,
opportunus ita est si forte et idoneus aer,
ut queat accendi parvis ardoribus ictus;
quod genus interdum segetes stipulamque videmus
accidere ex una scintilla incendia passim.
forsitan et rosea sol alte lampade lucens
possideat multum caecis fervoribus ignem
circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.
  Nec ratio solis simplex ⟨et⟩ certa patescit,
quo pacto aestivis e partibus aegocerotis
brumalis adeat flexus atque inde revertens
cancri se ut vertat metas ad solstitialis,

587 est *add. l 31* 588 videntur *Q*: videtur *O* 589 absunt *Lachmann*: absit *OQ* 590-595 *hunc versuum ordinem restituit Marullus* 596 = 584 *secl. editores* 609 accidere *Q*: accedere *O* 613 aestifer ut tantum *l 31*: aestiferi utantum *Q*: aestiferi utantur *O* 614 et certa *Munro*: recta *OQ* 617 cancri se *Lachmann*: canceris *OQ*

lunaque mensibus id spatium videatur obire,
annua sol in quo consumit tempora cursu.
non, inquam, simplex his rebus reddita causast.
nam fieri vel cum primis id posse videtur,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
tanto posse minus cum caeli turbine ferri.
evanescere enim rapidas illius et acris
imminui subter viris, ideoque relinqui
paulatim solem cum posterioribu' signis,
inferior multo quod sit quam fervida signa.
et magis hoc lunam: quanto demissior eius
cursus abest procul a caelo terrisque propinquat,
tanto posse minus cum signis tendere cursum.
flaccidiore etenim quanto iam turbine fertur
inferior quam sol, tanto magis omnia signa
hanc adipiscuntur circum praeterque feruntur.
propterea fit ut haec ad signum quodque reverti
mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
fit quoque ut e mundi transversis partibus aer
alternis certo fluere alter tempore possit,
qui queat aestivis solem detrudere signis
brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem,
et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
aestiferas usque in partis et fervida signa.
et ratione pari lunam stellasque putandumst,
quae volvunt magnos in magnis orbibus annos,
aeribus posse alternis e partibus ire.
nonne vides etiam diversis nubila ventis
diversas ire in partis inferna supernis?
qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diversis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,

632 etenim *Lachmann*: etiam *OQ*

aut ubi de longo cursu sol ultima caeli
impulit atque suos efflavit languidus ignis
concussos itere et labefactos aere multo,
aut quia sub terras cursum convertere cogit
vis eadem, supra quae terras pertulit orbem.
  Tempore item certo roseam Matuta per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,
aut quia sol idem, sub terras ille revertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conveniunt ignes et semina multa
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
quae faciunt solis nova semper lumina gigni;
quod genus Idaeis fama est e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem.
nec tamen illud in his rebus mirabile debet
esse, quod haec ignis tam certo tempore possunt
semina confluere et solis reparare nitorem.
multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. florescunt tempore certo
arbusta et certo dimittunt tempore florem.
nec minus in certo dentis cadere imperat aetas
tempore et impubem molli pubescere veste
et pariter mollem malis demittere barbam.
fulmina postremo nix imbres nubila venti
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
conseque quoque iam redeunt ex ordine certo.
  Crescere itemque dies licet et tabescere noctes,
et minui luces, cum sumant augmina noctes,

651 sol ultima *C*: solvet ima *OQ* 656 Matuta *Pontanus*: matura *OQ* 667 possunt *Lachmann*: possit *OQ* 679 conseque . . . redeunt *Lachmann*: consequiae . . . rerum *OQ*

aut quia sol idem sub terras atque superne
imparibus currens anfractibus aetheris oras
partit et in partis non aequas dividit orbem,
et quod ab alterutra detraxit parte, reponit
eius in adversa tanto plus parte relatus,
donec ad id signum caeli pervenit, ubi anni
nodus nocturnas exaequat lucibus umbras.
nam medio cursu flatus aquilonis et austri
distinet aequato caelum discrimine metas
propter signiferi posituram totius orbis,
annua sol in quo concludit tempora serpens,
obliquo terras et caelum lumine lustrans,
ut ratio declarat eorum qui loca caeli
omnia dispositis signis ornata notarunt.
aut quia crassior est certis in partibus aer,
sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis
nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus.
propterea noctes hiberno tempore longae
cessant, dum veniat radiatum insigne diei.
aut etiam, quia sic alternis partibus anni
tardius et citius consuerunt confluere ignes
qui faciunt solem certa desurgere parte,
propterea fit uti videantur dicere verum

*

Luna potest solis radiis percussa nitere
inque dies magis ⟨id⟩ lumen convertere nobis
ad speciem, quantum solis secedit ab orbi,
donec eum contra pleno bene lumine fulsit
atque oriens obitus eius super edita vidit;
inde minutatim retro quasi condere lumen
debet item, quanto propius iam solis ad ignem

692 concludit *Lachmann*: contudit *OQ* 704 * 705 *lacunam indicavit Munro* 705 percussa *l 31*: perculsa *OQ* 706 id *add. Lachmann*

labitur ex alia signorum parte per orbem;
ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai
consimilem cursusque viam sub sole tenere.
est etiam quare proprio cum lumine possit
volvier et varias splendoris reddere formas.
corpus enim licet esse aliud quod fertur et una
labitur omnimodis occursans officiensque
nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
versarique potest, globus ut, si forte, pilai
dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
versandoque globum variantis edere formas,
donec eam partem, quaecumque est ignibus aucta,
ad speciem vertit nobis oculosque patentis;
inde minutatim retro contorquet et aufert
luciferam partem glomeraminis atque pilai;
ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
astrologorum artem contra convincere tendit,
proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque
aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis.
denique cur nequeat semper nova luna creari
ordine formarum certo certisque figuris
inque dies privos aborisci quaeque creata
atque alia illius reparari in parte locoque,
difficilest ratione docere et vincere verbis,
ordine cum ⟨possint⟩ tam certo multa creari.
it ver et Venus, et Veneris praenuntius ante
pennatus graditur, Zephyri vestigia propter
Flora quibus mater praespargens ante viai
cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.
inde loci sequitur calor aridus et comes una
pulverulenta Ceres ⟨et⟩ etesia flabra aquilonum.

727 Chaldaeum *Avancius*: Chaldeum *OQ* 733 aborisci *Lachmann*: abolisci *OQ* 736 possint *add. Lachmann* 742 pulverulenta *Pontanus*: pulveruntа *OQ* et *add. Marullus*

inde autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
inde aliae tempestates ventique sequuntur,
altitonans Volturnus et auster fulmine pollens.
tandem bruma nives adfert pigrumque rigorem
reddit hiemps, sequitur crepitans hanc dentibus algor.
quo minus est mirum si certo tempore luna
gignitur et certo deletur tempore rursus,
cum fieri possint tam certo tempore multa.
  Solis item quoque defectus lunaeque latebras
pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.
nam cur luna queat terram secludere solis
lumine et a terris altum caput obstruere ei,
obiciens caecum radiis ardentibus orbem;
tempore eodem aliud facere id non posse putetur
corpus quod cassum labatur lumine semper?
solque suos etiam dimittere languidus ignis
tempore cur certo nequeat recreareque lumen,
cum loca praeteriit flammis infesta per auras,
quae faciunt ignis interstingui atque perire?
et cur terra queat lunam spoliare vicissim
lumine et oppressum solem super ipsa tenere,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;
tempore eodem aliud nequeat succurrere lunae
corpus vel supra solis perlabier orbem,
quod radios interrumpat lumenque profusum?
et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
cur nequeat certa mundi languescere parte,
dum loca luminibus propriis inimica per exit?
  Quod superest, quoniam magni per caerula mundi
qua fieri quicquid posset ratione resolvi,
solis uti varios cursus lunaeque meatus
noscere possemus quae vis et causa cieret,

747 reddit *l 31*: redit *OQ* algor *Lachmann*: algi *OQ* 753 solis *Lambinus*: possis *OQ* 771 = 764 *secl. editores*

quove modo ⟨possent⟩ offecto lumine obire
et neque opinantis tenebris obducere terras,
cum quasi conivent et aperto lumine rursum
omnia convisunt clara loca candida luce,
nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terrae
arva, novo fetu quid primum in luminis oras
tollere et incertis crerint committere ventis.
  Principio genus herbarum viridemque nitorem
terra dedit circum collis camposque per omnis,
florida fulserunt viridanti prata colore,
arboribusque datumst variis exinde per auras
crescendi magnum immissis certamen habenis.
ut pluma atque pili primum saetaeque creantur
quadrupedum membris et corpore pennipotentum,
sic nova tum tellus herbas virgultaque primum
sustulit, inde loci mortalia saecla creavit
multa modis multis varia ratione coorta.
nam neque de caelo cecidisse animalia possunt
nec terrestria de salsis exisse lacunis.
linquitur ut merito maternum nomen adepta
terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
multaque nunc etiam exsistunt animalia terris
imbribus et calido solis concreta vapore;
quo minus est mirum si tum sunt plura coorta
et maiora, nova tellure atque aethere adulta.
principio genus alituum variaeque volucres
ova relinquebant exclusae tempore verno,
folliculos ut nunc teretes aestate cicadae
linquunt sponte sua victum vitamque petentes.
tum tibi terra dedit primum mortalia saecla.
multus enim calor atque umor superabat in arvis.
hoc ubi quaeque loci regio opportuna dabatur,

776 possent *add. editio Brixiensis* 782 crerint *Orelli*: credunt *OQ*

crescebant uteri terram radicibus apti;
quos ubi tempore maturo patefecerat aetas
infantum fugiens umorem aurasque petessens,
convertebat ibi natura foramina terrae
et sucum venis cogebat fundere apertis
consimilem lactis, sicut nunc femina quaeque
cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
impetus in mammas convertitur ille alimenti.
terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
praebebat multa et molli lanugine abundans.
at novitas mundi nec frigora dura ciebat
nec nimios aestus nec magnis viribus auras.
omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.
  Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
humanum atque animal prope certo tempore fudit
omne quod in magnis bacchatur montibu' passim,
aeriasque simul volucris variantibu' formis.
sed quia finem aliquam pariendi debet habere,
destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.
mutat enim mundi naturam totius aetas
ex alioque alius status excipere omnia debet,
nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
omnia commutat natura et vertere cogit.
namque aliud putrescit et aevo debile languet,
porro aliud succrescit et e contemptibus exit.
sic igitur mundi naturam totius aetas
mutat et ex alio terram status excipit alter,
quod tulit ut nequeat, possit quod non tulit ante.
  Multaque tum tellus etiam portenta creare
conatast mira facie membrisque coorta,

809 aetas *Marullus*: aestas *OQ*   823 animal *Marullus*: anima *OQ*   833 succrescit *Lachmann* (*in notis*): crescit *OQ*   836 tulit ut *Bentley*: potuit *OQ*   838 facie *l 31*: facit *OQ*

androgynum, interutrasque nec utrum, utrimque remotum,
orba pedum partim, manuum viduata vicissim,
muta sine ore etiam, sine vultu caeca reperta,
vinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
nec vitare malum nec sumere quod foret usus.
cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat,
nequiquam, quoniam natura absterruit auctum
nec potuere cupitum aetatis tangere florem
nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.
multa videmus enim rebus concurrere debere,
ut propagando possint procudere saecla;
pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
semina qua possint membris manare remissa;
feminaque ut maribus coniungi possit, habere
mutua qui mutent inter se gaudia uterque.

Multaque tum interiisse animantum saecla necessest
nec potuisse propagando procudere prolem.
nam quaecumque vides vesci vitalibus auris,
aut dolus aut virtus aut denique mobilitas est
ex ineunte aevo genus id tutata reservans.
multaque sunt, nobis ex utilitate sua quae
commendata manent, tutelae tradita nostrae.
principio genus acre leonum saevaque saecla
tutatast virtus, vulpis dolus et fuga cervos.
at levisomna canum fido cum pectore corda
et genus omne quod est veterino semine partum
lanigeraeque simul pecudes et bucera saecla
omnia sunt hominum tutelae tradita, Memmi.

839 androgynum interutraque (interutrasque *Munro*) nec utrum, utrimque *Lachmann*: androgynem inter utras nec utramque utrumque *OQ* 841 muta *Naugerius*: multa *OQ* 844 foret *Lambinus*: volet *OQ* 852 remissa *Lachmann*: remissis *OQ* 854 mutent *Bernays*: metuent *OQ* 859 tutata *editio Brixiensis*: tuta *OQ*

nam cupide fugere feras pacemque secuta
sunt et larga suo sine pabula parta labore,
quae damus utilitatis eorum praemia causa.
at quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
sponte sua possent ut vivere nec dare nobis
utilitatem aliquam quare pateremur eorum
praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
scilicet haec aliis praedae lucroque iacebant
indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
donec ad interitum genus id natura redegit.
  Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo
esse queunt duplici natura et corpore bino
ex alienigenis membris compacta, potestas
hinc illinc †parvis ut non sit pars† esse potissit.
id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
principio circum tribus actis impiger annis
floret equus, puer haudquaquam; nam saepe etiam nunc
ubera mammarum in somnis lactantia quaeret.
post ubi equum validae vires aetate senecta
membraque deficiunt fugienti languida vita,
tum demum pueris aevo florente iuventas
occipit et molli vestit lanugine malas.
ne forte ex homine et veterino semine equorum
confieri credas Centauros posse neque esse,
aut rabidis canibus succinctas semimarinis
corporibus Scyllas et cetera de genere horum,
inter se quorum discordia membra videmus;
quae neque florescunt pariter nec robora sumunt
corporibus neque proiciunt aetate senecta
nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
conveniunt, neque sunt eadem iucunda per artus.

871 nil *Pontanus*: ni *O*: in *Q* 881 parvis ut non sit pars *O* (sat *Q*): partis ut si par *Lachmann*: visque ut non sat par *Munro*: partis ut non par *Brieger* 884 nam *Q*: *om. O* 888 pueris *Avancius*: puerili *OQ* 889 occipit *Marullus*: officit *OQ*

quippe videre licet pinguescere saepe cicuta
barbigeras pecudes, homini quae est acre venenum.
⟨denique⟩ flamma quidem cum corpora fulva leonum
tam soleat torrere atque urere quam genus omne
visceris in terris quodcumque et sanguinis exstet,
qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
prima leo, postrema draco, media ipsa, Chimaera
ore foras acrem flaret de corpore flammam?
quare etiam tellure nova caeloque recenti
talia qui fingit potuisse animalia gigni,
nixus in hoc uno novitatis nomine inani,
multa licet simili ratione effutiat ore,
aurea tum dicat per terras flumina vulgo
fluxisse et gemmis florere arbusta suesse
aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
trans maria alta pedum nisus ut ponere posset
et manibus totum circum se vertere caelum.
nam quod multa fuere in terris semina rerum
tempore quo primum tellus animalia fudit,
nil tamen est signi mixtas potuisse creari
inter se pecudes compactaque membra animantum,
propterea quia quae de terris nunc quoque abundant
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta
non tamen inter se possunt complexa creari,
sed res quaeque suo ritu procedit et omnes
foedere naturae certo discrimina servant.

At genus humanum multo fuit illud in arvis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, validis aptum per viscera nervis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur
nec novitate cibi nec labi corporis ulla.

901 denique *add. Lachmann* 906 foras *Naugerius*: feras *OQ*
914 ponere *Q corr.*: pondere *OQ* 923 res *Munro*: si *OQ*

multaque per caelum solis volventia lustra
vulgivago vitam tractabant more ferarum.
nec robustus erat curvi moderator aratri
quisquam, nec scibat ferro molirier arva
nec nova defodere in terram virgulta neque altis
arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.
glandiferas inter curabant corpora quercus
plerumque; et quae nunc hiberno tempore cernis
arbuta puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
multaque praeterea novitas tum florida mundi
pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
at sedare sitim fluvii fontesque vocabant,
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
claru' citat late sitientia saecla ferarum.
denique nota vagi silvestria templa tenebant
nympharum, quibus e scibant umori' fluenta
lubrica proluvie larga lavere umida saxa,
umida saxa, super viridi stillantia musco,
et partim plano scatere atque erumpere campo.
necdum res igni scibant tractare neque uti
pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
sed nemora atque cavos montis silvasque colebant
et frutices inter condebant squalida membra
verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
nec commune bonum poterant spectare neque ullis
moribus inter se scibant nec legibus uti.
quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.

934 molirier *editio Brixiensis*: mollerier *OQ* 944 dura *Vat. 3276*: dira *OQ* 947 claru' citat late *Forbiger*: claricitati a te *OQ* 948 vagi *Lachmann*: vagis *OQ*

et Venus in silvis iungebat corpora amantum;
conciliabat enim vel mutua quamque cupido
vel violenta viri vis atque impensa libido
vel pretium, glandes atque arbuta vel pira lecta.
et manuum mira freti virtute pedumque
consectabantur silvestria saecla ferarum
missilibus saxis et magno pondere clavae;
multaque vincebant, vitabant pauca latebris;
saetigerisque pares subus silvestria membra
nuda dabant terrae nocturno tempore capti,
circum se foliis ac frondibus involventes.
nec plangore diem magno solemque per agros
quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti,
dum rosea face sol inferret lumina caelo.
a parvis quod enim consuerant cernere semper
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri posset mirarier umquam
nec diffidere ne terras aeterna teneret
nox in perpetuum detracto lumine solis.
sed magis illud erat curae, quod saecla ferarum
infestam miseris faciebant saepe quietem.
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis adventu validique leonis
atque intempesta cedebant nocte paventes
hospitibus saevis instrata cubilia fronde.
  Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecla
dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
unus enim tum quisque magis deprensus eorum
pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
et nemora ac montis gemitu silvasque replebat
viva videns vivo sepeliri viscera busto.

962 iungebat *L* : lugebat *OQ* 968–975 *hunc versuum ordinem restituit Naugerius* 971 nuda dabant *Lambinus* : nudabant *OQ*

et quos effugium servarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera taetra tenentes
palmas horriferis accibant vocibus Orcum,
donec eos vita privarant vermina saeva
expertis opis, ignaros quid vulnera vellent.
at non multa virum sub signis milia ducta
una dies dabat exitio nec turbida ponti
aequora lidebant navis ad saxa virosque.
hic temere incassum frustra mare saepe coortum
saevibat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis,
improba navigiis ratio cum caeca iacebat.
tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum
vergebant, nunc dant ⟨aliis⟩ sollertius ipsi.
  Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt,
et mulier coniuncta viro concessit in unum

*

cognita sunt, prolemque ex se videre creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.
ignis enim curavit ut alsia corpora frigus
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus imminuit viris puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.
tunc et amicitiem coeperunt iungere aventes
finitimi inter se nec laedere nec violari,
et pueros commendarunt muliebreque saeclum,
vocibus et gestu cum balbe significarent

994 et *Brieger*: at OQ 995 ulcera *l 31*: vicerat OQ 997 donique *Vossius*: denique OQ 1002 hic *Lachmann*: nec OQ 1003 ponebat *Marullus*: potebas OQ 1006 navigiis *Cartault*: navigii OQ cum *Munro*: tum OQ 1010 nunc dant aliis *editio Juntina*: nudant OQ 1012 * 1013 *lacunam indicavit Marullus*

imbecillorum esse aequum misererier omnis.
nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
sed bona magnaque pars servabat foedera caste;
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
nec potuisset adhuc perducere saecla propago.
At varios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa videtur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
sentit enim vis quisque suas quoad possit abuti.
cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
illis iratus petit atque infestus inurget.
at catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
vix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
alituum porro genus alis omne videmus
fidere et a pinnis tremulum petere auxiliatum.
proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse vocabula prima,
desiperest. nam cur hic posset cuncta notare
vocibus et varios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur?
praeterea si non alii quoque vocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid vellet facere ut sciret animoque videret?
cogere item pluris unus victosque domare
non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent.
nec ratione docere ulla suadereque surdis,

1023 omnis *Marullus*: omni *OQ* 1025 caste *l 31*: casti *OQ* 1033 suas *Müller*: suam *OQ* quoad *Lambinus* (*in notis*): quod *OQ* 1035 infestus *l 31*: infessus *OQ* 1038 etiam *Marullus*: iam *O*: tiam *Q* 1048 utilitatis *Marullus*: utilitas *OQ*

quid sit opus facto, facilest; neque enim paterentur
nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris
vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
pro vario sensu varia res voce notaret?
cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum
dissimilis soleant voces variasque ciere,
cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
quippe etenim licet id rebus cognoscere apertis.
irritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duros nudantia dentis,
longe alio sonitu rabie restricta minantur,
et cum iam latrant et vocibus omnia complent.
et catulos blande cum lingua lambere temptant
aut ubi eos iactant pedibus morsuque petentes
suspensis teneros imitantur dentibus haustus,
longe alio pacto gannitu vocis adulant,
et cum deserti baubantur in aedibus aut cum
plorantes fugiunt summisso corpore plagas.
denique non hinnitus item differre videtur,
inter equas ubi equus florenti aetate iuvencus
pinnigeri saevit calcaribus ictus amoris
et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
et cum sic alias concussis artubus hinnit?
postremo genus alituum variaeque volucres,
accipitres atque ossifragae mergique marinis
fluctibus in salso victum vitamque petentes,
longe alias alio iaciunt in tempore voces,
et cum de victu certant praedaque repugnant.

1053 facilest *Lachmann*: facile si *OQ* 1062 id *Gifanius*: in *OQ* 1064 fremunt *Marullus*: premunt *OQ* 1065 restricta *Lachmann*: stricta *OQ* 1068 petentes *l 31*: potentes *OQ* 1071 deserti baubantur *L*: desertibus aubantur *OQ* 1082 praedaque *O corr. L*: praedataque *OQ*

et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecla vetusta
corvorumque greges ubi aquam dicuntur et imbris
poscere et interdum ventos aurasque vocare.
ergo si varii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, varias emittere voces,
quanto mortalis magis aequumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res voce notare!
[Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
fulmen detulit in terram mortalibus ignem
primitus, inde omnis flammarum diditur ardor.
multa videmus enim caelestibus inlita flammis
fulgere, cum caeli donavit plaga vapore.
et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans
aestuat in ramos incumbens arboris arbor,
exprimitur validis extritus viribus ignis
et micat interdum flammai fervidus ardor,
mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.
quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
inde cibum coquere ac flammae mollire vapore
sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
verberibus radiorum atque aestu victa per agros.
Inque dies magis hi victum vitamque priorem
commutare novis monstrabant rebu' benigni,
ingenio qui praestabant et corde vigebant.
condere coeperunt urbis arcemque locare
praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
et pecus atque agros divisere atque dedere
pro facie cuiusque et viribus ingenioque;
nam facies multum valuit viresque vigebant.
posterius res inventast aurumque repertum,

1091–1160 *uncinis incl. edd.* 1094 inlita *Lachmann*: insita *OQ* 1095 vapore *Lachmann*: vaporis *OQ* 1105 hi victum *Naugerius*: invictum *OQ* 1106 rebu' benigni *Lachmann*: rebus et igni *OQ* 1110 pecus *Lachmann*: pecudes *OQ*

quod facile et validis et pulchris dempsit honorem;
divitioris enim sectam plerumque sequuntur
quamlibet et fortes et pulchro corpore creti.
quod siquis vera vitam ratione gubernet,
divitiae grandes homini sunt vivere parce
aequo animo; neque enim est umquam penuria parvi.
at claros homines voluerunt se atque potentis,
ut fundamento stabili fortuna maneret
et placidam possent opulenti degere vitam,
nequiquam, quoniam ad summum succedere honorem
certantes iter infestum fecere viai,
et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos
invidia interdum contemptim in Tartara taetra;
invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant [1131]
plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque; [1132]
ut satius multo iam sit parere quietum [1127]
quam regere imperio res velle et regna tenere. [1128]
proinde sine incassum defessi sanguine sudent, [1129]
angustum per iter luctantes ambitionis; [1130]
quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque
res ex auditis potius quam sensibus ipsis,
nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante.
  Ergo regibus occisis subversa iacebat
pristina maiestas soliorum et sceptra superba,
et capitis summi praeclarum insigne cruentum
sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem;
nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
inde magistratum partim docuere creare
iuraque constituere, ut vellent legibus uti.

1116 creti *l 31*: certi *OQ* 1124 certantes iter *Marullus*: certantesque inter *OQ* 1127–1132 *hunc versuum ordinem restituit Munro* 1141 redibat *l 31*: recidat *OQ*

nam genus humanum, defessum vi colere aevum,
ex inimicitiis languebat; quo magis ipsum
sponte sua cecidit sub leges artaque iura.
acrius ex ira quod enim se quisque parabat
ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
hanc ob rem est homines pertaesum vi colere aevum.
inde metus maculat poenarum praemia vitae.
circumretit enim vis atque iniuria quemque
atque, unde exortast, ad eum plerumque revertit,
nec facilest placidam ac pacatam degere vitam
qui violat factis communia foedera pacis.
etsi fallit enim divum genus humanumque,
perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
aut morbo delirantes protraxe ferantur
et celata ⟨diu⟩ in medium peccata dedisse.]

Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
pervulgarit et ararum compleverit urbis
suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebu' locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror
qui delubra deum nova toto suscitat orbi
terrarum et festis cogit celebrare diebus,
non ita difficilest rationem reddere verbis.
quippe etenim iam tum divum mortalia saecla
egregias animo facies vigilante videbant
et magis in somnis mirando corporis auctu.
his igitur sensum tribuebant propterea quod
membra movere videbantur vocesque superbas
mittere pro facie praeclara et viribus amplis.
aeternamque dabant vitam, quia semper eorum
suppeditabatur facies et forma manebat,

1145 vi colere *l 31*: vicere *O*: vigere *Q* 1152 vis *C*: ius *OQ*
1160 diu *add. Marullus*

et tamen omnino quod tantis viribus auctos
non temere ulla vi convinci posse putabant.
fortunisque ideo longe praestare putabant,
quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum,
et simul in somnis quia multa et mira videbant
efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
praeterea caeli rationes ordine certo
et varia annorum cernebant tempora verti
nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
ergo perfugium sibi habebant omnia divis
tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
in caeloque deum sedis et templa locarunt,
per caelum volvi quia sol et luna videtur,
luna dies et nox et noctis signa severa
noctivagaeque faces caeli flammaeque volantes,
nubila sol imbres nix venti fulmina grando
et rapidi fremitus et murmura magna minarum.
  O genus infelix humanum, talia divis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!
quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
vulnera, quas lacrimas peperere minoribu' nostris!
nec pietas ullast velatum saepe videri
vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
ante deum delubra nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum nec votis nectere vota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
nam cum suspicimus magni caelestia mundi
templa super stellisque micantibus aethera fixum,
et venit in mentem solis lunaeque viarum,
tunc aliis oppressa malis in pectora cura
illa quoque expergefactum caput erigere infit,

1189 sol *Lambinus*: nox *OQ* 1203 pacata *editio Juntina*: placata *OQ*

nequae forte deum nobis immensa potestas
sit, vario motu quae candida sidera verset.
temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
solliciti motus hunc possint ferre laborem,
an divinitus aeterna donata salute
perpetuo possint aevi labentia tractu
immensi validas aevi contemnere viris.
praeterea cui non animus formidine divum
contrahitur, cui non correpunt membra pavore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt divum percussi membra timore,
nequid ob admissum foede dictumve superbe
poenarum grave sit solvendi tempus adultum?
summa etiam cum vis violenti per mare venti
induperatorem classis super aequora verrit
cum validis pariter legionibus atque elephantis,
non divum pacem votis adit ac prece quaesit
ventorum pavidus paces animasque secundas,
nequiquam, quoniam violento turbine saepe
correptus nilo fertur minus ad vada leti?
usque adeo res humanas vis abdita quaedam
obterit et pulchros fascis saevasque securis
proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.
denique sub pedibus tellus cum tota vacillat
concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
quid mirum si se temnunt mortalia saecla
atque potestates magnas mirasque relinquunt
in rebus viris divum, quae cuncta gubernent?

1214 solliciti *Bentley*: et taciti *OQ* 1224 nequid *Lachmann*: nequod *OQ* 1225 adultum *Lachmann*: adauctum *OQ*

Quod superest, aes atque aurum ferrumque repertumst
et simul argenti pondus plumbique potestas,
ignis ubi ingentis silvas ardore cremarat
montibus in magnis, seu caeli fulmine misso,
sive quod inter se bellum silvestre gerentes
hostibus intulerant ignem formidinis ergo,
sive quod inducti terrae bonitate volebant
pandere agros pinguis et pascua reddere rura,
sive feras interficere et ditescere praeda.
nam fovea atque igni prius est venarier ortum
quam saepire plagis saltum canibusque ciere.
quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor
horribili sonitu silvas exederat altis
ab radicibus et terram percoxerat igni,
manabat venis ferventibus in loca terrae
concava conveniens argenti rivus et auri,
aeris item et plumbi. quae cum concreta videbant
posterius claro in terra splendere colore,
tollebant nitido capti levique lepore,
et simili formata videbant esse figura
atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore
quamlibet in formam et faciem decurrere rerum
et prorsum quamvis in acuta ac tenvia posse
mucronum duci fastigia procudendo,
ut sibi tela parent, silvasque ut caedere possint
materiemque dolare et levia radere tigna
et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
nec minus argento facere haec auroque parabant
quam validi primum violentis viribus aeris,
nequiquam, quoniam cedebat victa potestas,

1241 aes atque *Marullus*: aeque *OQ* 1244 caeli *Q*: caelo *O* 1253 altis *O*: altas *Q* 1258 terra *Lachmann*: terras *OQ* 1267 dolare et levia *Marullus*: dolaret levare ac *OQ*

nec poterant pariter durum sufferre laborem.
tum fuit in pretio magis aes aurumque iacebat
propter inutilitatem hebeti mucrone retusum.
nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem.
sic volvenda aetas commutat tempora rerum.
quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
porro aliud succedit et ⟨e⟩ contemptibus exit
inque dies magis appetitur floretque repertum
laudibus et miro est mortalis inter honore.

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt
et lapides et item silvarum fragmina rami,
et flamma atque ignes, postquam sunt cognita primum.
posterius ferri vis est aerisque reperta.
et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
quo facilis magis est natura et copia maior.
aere solum terrae tractabant, aereque belli
miscebant fluctus et vulnera vasta serebant
et pecus atque agros adimebant. nam facile ollis
omnia cedebant armatis nuda et inerma.
inde minutatim processit ferreus ensis
versaque in opprobium species est falcis aenae,
et ferro coepere solum proscindere terrae
exaequataque sunt creperi certamina belli.
et prius est armatum in equi conscendere costas
et moderarier hunc frenis dextraque vigere
quam biiugo curru belli temptare pericla.
et biiugos prius est quam bis coniungere binos
et quam falciferos armatum escendere currus.
inde boves lucas turrito corpore, taetras,
anguimanus, belli docuerunt vulnera Poeni

1273 tum *Lachmann*: nam *OQ* aes *add. l 31* 1278 e *add. editio Brixiensis* 1302 lucas *Q corr.*: cas *OQ*

sufferre et magnas Martis turbare catervas.
sic alid ex alio peperit discordia tristis,
horribile humanis quod gentibus esset in armis,
inque dies belli terroribus addidit augmen.
Temptarunt etiam tauros in moenere belli
expertique sues saevos sunt mittere in hostis.
et validos partim prae se misere leones
cum doctoribus armatis saevisque magistris
qui moderarier his possent vinclisque tenere,
nequiquam, quoniam permixta caede calentes
turbabant saevi nullo discrimine turmas,
terrificas capitum quatientes undique cristas,
nec poterant equites fremitu perterrita equorum
pectora mulcere et frenis convertere in hostis.
irritata leae iaciebant corpora saltu
undique et adversum venientibus ora petebant
et nec opinantis a tergo deripiebant
deplexaeque dabant in terram vulnere victos,
morsibus adfixae validis atque unguibus uncis.
iactabantque suos tauri pedibusque terebant
et latera ac ventris hauribant subter equorum
cornibus et terram minitanti fronte ruebant.
et validis socios caedebant dentibus apri
tela infracta suo tingentes sanguine saevi,
permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.
nam transversa feros exibant dentis adactus
iumenta aut pedibus ventos erecta petebant,
nequiquam, quoniam ab nervis succisa videres
concidere atque gravi terram consternere casu.
siquos ante domi domitos satis esse putabant,
effervescere cernebant in rebus agendis

1325 fronte *Lachmann*: mente *OQ* 1328 in se fracta suo tinguentes sanguine tela *secl. Mon.* 1330 dentis adactus *Marullus*: dentis adauctus *Q*: dentibus adauctus *O*

vulneribus clamore fuga terrore tumultu,
nec poterant ullam partem reducere eorum;
diffugiebat enim varium genus omne ferarum;
ut nunc saepe boves lucae ferro male mactae
diffugiunt, fera fata suis cum multa dedere.
si fuit ut facerent. sed vix adducor ut, ante
quam commune malum fieret foedumque, futurum
non quierint animo praesentire atque videre.
sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
quam dare quod gemerent hostes, ipsique perire,
qui numero diffidebant armisque vacabant.
  Nexilis ante fuit vestis quam textile tegmen.
textile post ferrumst, quia ferro tela paratur,
nec ratione alia possunt tam levia gigni
insilia ac fusi radii scapique sonantes.
et facere ante viros lanam natura coegit
quam muliebre genus; nam longe praestat in arte
et sollertius est multo genus omne virile;
agricolae donec vitio vertere severi,
ut muliebribus id manibus concedere vellent
atque ipsi pariter durum sufferre laborem
atque opere in duro durarent membra manusque.
  At specimen sationis et insitionis origo
ipsa fuit rerum primum natura creatrix,
arboribus quoniam bacae glandesque caducae
tempestiva dabant pullorum examina subter;
unde etiam libitumst stirpis committere ramis
et nova defodere in terram virgulta per agros.
inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli

1340 fata *Q corr.*: facta *OQ*   1342, 1343 *hunc versuum ordinem restituit Lachmann*

1344–1346 et magis id possis factum contendere in omni
in variis mundis varia ratione creatis (=528)
quam certo atque uno terrarum quolibet orbi
secl. Lachmann

temptabant fructusque feros mansuescere terram
cernebant indulgendo blandeque colendo.
inque dies magis in montem succedere silvas
cogebant infraque locum concedere cultis,
prata lacus rivos segetes vinetaque laeta
collibus et campis ut haberent, atque olearum
caerula distinguens inter plaga currere posset
per tumulos et convallis camposque profusa;
ut nunc esse vides vario distincta lepore
omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
arbustisque tenent felicibus obsita circum.
  At liquidas avium voces imitarier ore
ante fuit multo quam levia carmina cantu
concelebrare homines possent aurisque iuvare.
et zephyri, cava per calamorum, sibila primum
agrestis docuere cavas inflare cicutas.
inde minutatim dulcis didicere querelas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
avia per nemora ac silvas saltusque repertas,
per loca pastorum deserta atque otia dia.
haec animos ollis mulcebant atque iuvabant
cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
saepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora habebant,
praesertim cum tempestas ridebat et anni
tempora pingebant viridantis floribus herbas.
tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant. agrestis enim tum musa vigebat;
tum caput atque umeros plexis redimire coronis
floribus et foliis lascivia laeta monebat,
atque extra numerum procedere membra moventis

1386 repertas *Bockemüller*: reperta *OQ* 1388–1389 = 1454, 1455 *secl. Lachmann*

duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
omnia quod nova tum magis haec et mira vigebant.
et vigilantibus hinc aderant solacia somni,
ducere multimodis voces et flectere cantus
et supera calamos unco percurrere labro;
unde etiam vigiles nunc haec accepta tuentur
et numerum servare †genus† didicere, neque hilo
maiorem interea capiunt dulcedini' fructum
quam silvestre genus capiebat terrigenarum.
nam quod adest praesto, nisi quid cognovimus ante
suavius, in primis placet et pollere videtur,
posteriorque fere melior res illa reperta
perdit et immutat sensus ad pristina quaeque.
sic odium coepit glandis, sic illa relicta
strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
pellis item cecidit vestis contempta ferinae;
quam reor invidia tali tunc esse repertam,
ut letum insidiis qui gessit primus obiret,
et tamen inter eos distractam sanguine multo
disperiisse neque in fructum convertere quisse.
tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis
exercent hominum vitam belloque fatigant;
quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit.
frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
terrigenas; at nos nil laedit veste carere
purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
dum plebeia tamen sit quae defendere possit.
ergo hominum genus incassum frustraque laborat
semper et in curis consumit inanibus aevum,
nimirum quia non cognovit quae sit habendi

1405 somni *Lambinus*: somno *OQ* 1409 genus *OQ*: sonis *Lachmann*: recens *Munro*: genis *Everett* 1419 tunc *editio Brixiensis*: nunc *OQ* 1431 in *add l 31*

finis et omnino quoad crescat vera voluptas.
idque minutatim vitam provexit in altum
et belli magnos commovit funditus aestus.
At vigiles mundi magnum versatile templum
sol et luna suo lustrantes lumine circum
perdocuere homines annorum tempora verti
et certa ratione geri rem atque ordine certo.
Iam validis saepti degebant turribus aevum
et divisa colebatur discretaque tellus,
iam mare velivolis florebat †propter odores†
auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
carminibus cum res gestas coepere poetae
tradere; nec multo priu' sunt elementa reperta.
propterea quid sit prius actum respicere aetas
nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
Navigia atque agri culturas moenia leges
arma vias vestis et cetera de genere horum,
praemia, delicias quoque vitae funditus omnis,
carmina picturas, et daedala signa polire,
usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemptim progredientis.
sic unumquicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis erigit oras.
namque alid ex alio clarescere cordi' videbant
artibus, ad summum donec venere cacumen.

1442 iam *Lachmann*: tum *OQ* florebat propter odores *OQ*: florebat puppibus et res *Lachmann*: florebat puppibus; urbes *Munro*: proreis florebat opertum *Ellis* 1449 et *add l 31* 1451 polire *l 31*: polito *OQ* 1456 cordi' *Polle*: corde *OQ*

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

LIBER SEXTVS

PRIMAE frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreaverunt vitam legesque rogarunt,
et primae dederunt solacia dulcia vitae,
cum genuere virum tali cum corde repertum,
omnia veridico qui quondam ex ore profudit;
cuius et extincti propter divina reperta
divulgata vetus iam ad caelum gloria fertur.
nam cum vidit hic ad victum quae flagitat usus
omnia iam ferme mortalibus esse parata
et, proquam posset, vitam consistere tutam,
divitiis homines et honore et laude potentis
adfluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia corda,
atque animi ingratis vitam vexare ⟨sine ulla⟩
pausa atque infestis cogi saevire querelis,
intellegit ibi vitium vas efficere ipsum
omniaque illius vitio corrumpier intus
quae collata foris et commoda cumque venirent;

11 posset *Lachmann*: possent *OQ* 13 excellere *Marullus* excolere *O*: excollere *Q* 15 sine ulla *Munro* querellis *OQ* 16 cogi *Lambinus*: coget *OQ* 17 vas *Marullus*: fas *OQ*

partim quod fluxum pertusumque esse videbat,
ut nulla posset ratione explerier umquam;
partim quod taetro quasi conspurcare sapore
omnia cernebat, quaecumque receperat, intus.
veridicis igitur purgavit pectora dictis
et finem statuit cuppedinis atque timoris
exposuitque bonum summum quo tendimus omnes
quid foret, atque viam monstravit, tramite parvo
qua possemus ad id recto contendere cursu,
quidve mali foret in rebus mortalibu' passim,
quod fieret naturali varieque volaret
seu casu seu vi, quod sic natura parasset,
et quibus e portis occurri cuique deceret,
et genus humanum frustra plerumque probavit
volvere curarum tristis in pectore fluctus.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis nec lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
  Et quoniam docui mundi mortalia templa
esse et nativo consistere corpore caelum,
et quaecumque in eo fiunt fierique necessest,
pleraque dissolui, quae restant percipe porro,
quandoquidem semel insignem conscendere currum

*

†ventorum exirtant placentur omnia rursum†

30 fieret *Susius*: fuerit *OQ* 44 et *add. l 31* 47 * 48 *lacunam indicavit Bernays* 48 ventorum exirtant, placentur omnia rursum *OQ*: ventorum, ex ira ut placentur, ut omina rursum *Munro*: ventorum existant, placentur ut omnia rursum * *Brieger*: ventorum existant placentur momina rursum *Ellis*

quae fuerint sint placato conversa furore.
cetera quae fieri in terris caeloque tuentur
mortales, pavidis cum pendent mentibu' saepe,
et faciunt animos humilis formidine divum
depressosque premunt ad terram propterea quod
ignorantia causarum conferre deorum
cogit ad imperium res et concedere regnum.
nam bene qui didicere deos securum agere aevum,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens;
quo magis errantes caeca ratione feruntur.
quae nisi respuis ex animo longeque remittis
dis indigna putare alienaque pacis eorum,
delibata deum per te tibi numina sancta
saepe oberunt; non quo violari summa deum vis
possit, ut ex ira poenas petere imbibat acris,
sed quia tute tibi placida cum pace quietos
constitues magnos irarum volvere fluctus,
nec delubra deum placido cum pectore adibis,
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur
in mentis hominum divinae nuntia formae,
suscipere haec animi tranquilla pace valebis.
inde videre licet qualis iam vita sequatur.
quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,

49 furore *Lambinus*: favore *OQ* 56, 57 = i 153, 154 *secl. Lachmann* 66 ratione *Goebel*: rationi *OQ* 71 oberunt *Wakefield*: oderunt *OQ* 74 fluctus *l 31*: fletus *OQ* 76 feruntur *editio Brixiensis*: fuerunt *OQ*

multa tamen restant et sunt ornanda politis
versibus; est ratio caeli speciesque tenenda,
sunt tempestates et fulmina clara canenda,
quid faciant et qua de causa cumque ferantur;
ne trepides caeli divisis partibus amens,
unde volans ignis pervenerit aut in utram se
verterit hinc partem, quo pacto per loca saepta
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
tu mihi supremae praescripta ad candida calcis
currenti spatium praemonstra, callida musa
Calliope, requies hominum divumque voluptas,
te duce ut insigni capiam cum laude coronam.
  Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
propterea quia concurrunt sublime volantes
aetheriae nubes contra pugnantibu' ventis.
nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
verum ubicumque magis denso sunt agmine nubes,
tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
praeterea neque tam condenso corpore nubes
esse queunt quam sunt lapides ac tigna, neque autem
tam tenues quam sunt nebulae fumique volantes.
nam cadere aut bruto deberent pondere pressae
ut lapides, aut ut fumus constare nequirent
nec cohibere nives gelidas et grandinis imbris.
dant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
carbasus ut quondam magnis intenta theatris
dat crepitum malos inter iactata trabesque,
interdum perscissa furit petulantibus auris
et fragilis sonitus chartarum commeditatur.
id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
aut ubi suspensam vestem chartasque volantis

83 caeli speciesque *editio Brixiensis*: caelisque *OQ* 90, 91 = i 153, 154 *secl. Munro* 102 nubes *l 31*: nure *OQ* 103 tigna *Q corr.*: iigna *O*: igna *Q* 105 aut *l 31*: avi *OQ* 112 sonitus *add. l 31*

verberibus venti versant planguntque per auras.
fit quoque enim interdum ut non tam concurrere nubes
frontibus adversis possint quam de latere ire
diverso motu radentes corpora tractim,
aridus unde auris terget sonus ille diuque
ducitur, exierunt donec regionibus artis.

Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
omnia saepe gravi tremere et divulsa repente
maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
cum subito validi venti collecta procella
nubibus intorsit sese conclusaque ibidem
turbine versanti magis ac magis undique nubem
cogit uti fiat spisso cava corpore circum,
post ubi comminuit vis eius et impetus acer,
tum perterricrepo sonitu dat scissa fragorem.
nec mirum, cum plena animae vesicula parva
saepe ita det torvum sonitum displosa repente.

Est etiam ratio, cum venti nubila perflant,
ut sonitus faciant. etenim ramosa videmus
nubila saepe modis multis atque aspera ferri;
scilicet ut, crebram silvam cum flamina cauri
perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.
fit quoque ut interdum validi vis incita venti
perscindat nubem perfringens impete recto.
nam quid possit ibi flatus manifesta docet res,
hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta
arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
dant in frangendo graviter; quod item fit in altis
fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.
fit quoque, ubi e nubi in nubem vis incidit ardens

116 ut *add. l 31* 118 corpora *Gronovius*: corpore *OQ* 120 exierunt *Vat. 1706*: exierum *OQ* 129 scissa *Bernays*: missa *QO* 131 det *Lachmann*: dat *OQ*: torvum *Munro*: parvum *OQ* 144 aestus *l 31*: aest *OQ*

fulminis, haec multo si forte umore recepit
ignem, continuo ⟨ut⟩ magno clamore trucidet;
ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.
aridior porro si nubes accipit ignem,
uritur ingenti sonitu succensa repente;
lauricomos ut si per montis flamma vagetur
turbine ventorum comburens impete magno;
nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.
denique saepe geli multus fragor atque ruina
grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte.
ventus enim cum confercit, franguntur, in artum
concreti montes nimborum et grandine mixti.
  Fulgit item, nubes ignis cum semina multa
excussere suo concursu; ceu lapidem si
percutiat lapis aut ferrum; nam tum quoque lumen
exsilit et claras scintillas dissipat ignis.
sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris
tardius adveniunt quam visum quae moveant res.
id licet hinc etiam cognoscere, caedere si quem
ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris
det sonitum, sic fulgorem quoque cernimus ante
quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
e simili causa, concursu natus eodem.
  Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
ventus ubi invasit nubem et versatus ibidem
fecit ut ante cavam docui spissescere nubem,
mobilitate sua fervescit; ut omnia motu
percalefacta vides ardescere, plumbea vero

147 ut *add. Lambinus* trucidet *editio Juntina*: trucidat *OQ*
149 propere *Marullus*: propter *OQ* 154 ulla *Macrobius*: vita *OQ*

glans etiam longo cursu volvenda liquescit.
ergo fervidus hic nubem cum perscidit atram,
dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
semina quae faciunt nictantia fulgura flammae;
inde sonus sequitur qui tardius adficit auris
quam quae perveniunt oculorum ad lumina nostra.
scilicet hoc densis fit nubibus et simul alte
exstructis aliis alias super impete miro;
ne tibi sit frudi quod nos inferne videmus
quam sint lata magis quam sursum exstructa quid exstent.
contemplator enim, cum montibus assimulata
nubila portabunt venti transversa per auras,
aut ubi per magnos montis cumulata videbis
insuper esse aliis alia atque urgere superne
in statione locata sepultis undique ventis.
tum poteris magnas moles cognoscere eorum
speluncasque velut saxis pendentibu' structas
cernere, quas venti cum tempestate coorta
complerunt, magno indignantur murmure clausi
nubibus in caveisque ferarum more minantur;
nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt
quaerentesque viam circum versantur et ignis
semina convolvunt e nubibus atque ita cogunt
multa rotantque cavis flammam fornacibus intus,
donec divulsa fulserunt nube corusci.
  Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
devolet in terram liquidi color aureus ignis,
semina quod nubis ipsas permulta necessust
ignis habere; etenim cum sunt umore sine ullo,
flammeus est plerumque colos et splendidus ollis.
quippe etenim solis de lumine multa necessest

179 liquescit *Pontanus*: quiescit *OQ* 183 adficit *Bentley*: adlicit *OQ* 191 cumulata *Q corr.*: culata *OQ* 201 e *add. L* 209 etenim *Q corr.*: enim *OQ*

concipere, ut merito rubeant ignisque profundant.
hasce igitur cum ventus agens contrusit in unum
compressitque locum cogens, expressa profundunt
semina quae faciunt flammae fulgere colores.
fulgit item, cum rarescunt quoque nubila caeli.
nam cum ventus eas leviter diducit euntis
dissoluitque, cadant ingratis illa necessest
semina quae faciunt fulgorem. tum sine taetro
terrore et sonitu fulgit nulloque tumultu.
  Quod superest, ⟨quali⟩ natura praedita constent
fulmina, declarant ictu eius inusta vaporis
signa notaeque gravis halantis sulpuris auras.
ignis enim sunt haec non venti signa neque imbris.
praeterea saepe accendunt quoque tecta domorum
et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.
hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
constituit natura minutis mobilibusque
corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
transit enim validum fulmen per saepta domorum,
clamor ut ac voces, transit per saxa, per aera,
et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum,
curat item vasis integris vina repente
diffugiant, quia nimirum facile omnia circum
collaxat rareque facit lateramina vasis
adveniens calor eius et insinuatus in ipsum
mobiliter soluens differt primordia vini.
quod solis vapor aetatem non posse videtur
efficere usque adeo pollens fervore corusco.
tanto mobilior vis et dominantior haec est.
  Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto
fiant ut possint ictu discludere turris,

218 sonitu *Vat. 1954*: sonis *OQ* 219 quali *add. Lambinus* 220 eius *Bernays*: et *OQ* 223 saepe *Vossius*: se *OQ* 226 mobilibusque *editio Aldina*: montibusque *OQ* 237 pollens *Lambinus*: tellens *OQ*

disturbare domos, avellere tigna trabesque,
et monumenta virum demoliri atque †ciere†,
exanimare homines, pecudes prosternere passim,
cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,
expediam, neque te in promissis plura morabor.
  Fulmina gignier e crassis alteque putandumst
nubibus exstructis; nam caelo nulla sereno
nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
quod tum per totum concrescunt aera nubes,
undique uti tenebras omnis Acherunta reamur
liquisse et magnas caeli complesse cavernas.
usque adeo taetra nimborum nocte coorta
impendent atrae formidinis ora superne,
cum commoliri tempestas fulmina coeptat.
praeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
ut picis e caelo demissum flumen, in undas
sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
fulminibus gravidam tempestatem atque procellis,
ignibus ac ventis cum primis ipse repletus,
in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
sic igitur supera nostrum caput esse putandumst
tempestatem altam. neque enim caligine tanta
obruerent terras, nisi inaedificata superne
multa forent multis exempto nubila sole;
nec tanto possent venientes opprimere imbri,
flumina abundare ut facerent camposque natare,
si non exstructis foret alte nubibus aether.
hic igitur ventis atque ignibus omnia plena
sunt; ideo passim fremitus et fulgura fiunt.
quippe etenim supra docui permulta vaporis

241 tigna *Lambinus*: igna *OQ*   242 demoliri *Marullus*: commoliri *OQ*   ciere *OQ*: cremare *Munro*   245 te *add. l 31*   246 gignier *Marullus*: gigni *OQ*   258 effertus *Lachmann*: et fertus *OQ*

semina habere cavas nubis et multa necessest
concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
hoc ubi ventus eas idem qui cogit in unum
forte locum quemvis, expressit multa vaporis
semina seque simul cum eo commiscuit igni,
insinuatus ibi vertex versatur in arto
et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
nam duplici ratione accenditur, ipse sua cum
mobilitate calescit et e contagibus ignis.
inde ubi percaluit venti vis ⟨et⟩ gravis ignis
impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
perscindit subito nubem, ferturque coruscis
omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.
quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
opprimere ut caeli videantur templa superne.
inde tremor terras graviter pertemptat et altum
murmura percurrunt caelum; nam tota fere tum
tempestas concussa tremit fremitusque moventur.
quo de concussu sequitur gravis imber et uber,
omnis uti videatur in imbrem vertier aether
atque ita praecipitans ad diluviem revocari:
tantus discidio nubis ventique procella
mittitur, ardenti sonitus cum provolat ictu.
est etiam cum vis extrinsecus incita venti
incidit in calidam maturo fulmine nubem;
quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
vertex quem patrio vocitamus nomine fulmen.
hoc fit idem in partis alias, quocumque tulit vis.
fit quoque ut interdum venti vis missa sine igni
igniscat tamen in spatio longoque meatu,
dum venit, amittens in cursu corpora quaedam

277 arto *Lachmann*: alto *OQ* 281 venti vis et gravis ignis *Bentley*: gravis venti vis igni *OQ* 292 revocari *Lachmann*: revocare *OQ* 296 calidam *Bernays*: valida *OQ* 298 patrio *l 31 C*: spatio *OQ*

grandia quae nequeunt pariter penetrare per auras;
atque alia ex ipso corradens aere portat
parvula quae faciunt ignem commixta volando;
non alia longe ratione ac plumbea saepe
fervida fit glans in cursu, cum multa rigoris
corpora dimittens ignem concepit in auris.
fit quoque ut ipsius plagae vis excitet ignem,
frigida cum venti pepulit vis missa sine igni,
nimirum quia, cum vementi perculit ictu,
confluere ex ipso possunt elementa vaporis
et simul ex illa quae tum res excipit ictum;
ut, lapidem ferro cum caedimus, evolat ignis,
nec, quod frigida vis ferrist, hoc setius illi
semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
opportuna fuit si forte et idonea flammis.
nec temere omnino plane vis frigida venti
esse potest, ea quae tanta vi missa supernest,
quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen veniat commixta calore.
  Mobilitas autem fit fulminis et gravis ictus,
et celeri ferme percurrunt fulmina lapsu,
nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere impetis auctum,
exprimitur vis atque ideo volat impete miro,
ut validis quae de tormentis missa feruntur.
adde quod e parvis et levibus est elementis,
nec facilest tali naturae obsistere quicquam.
inter enim fugit ac penetrat per rara viarum,
non igitur multis offensibus in remorando

315 illi *Lachmann*: ille *OQ* 320 ea *Lachmann*: ex *OQ* tanta vi missa *l 31*: tantaumissa *OQ* 324 et *Marullus*: at *OQ* percurrunt *Lachmann*: percunt *OQ*

haesitat, hanc ob rem celeri volat impete labens.
deinde, quod omnino natura pondera deorsum
omnia nituntur, cum plagast addita vero,
mobilitas duplicatur et impetus ille gravescit,
ut vementius et citius quaecumque morantur
obvia discutiat plagis itinerque sequatur.
denique quod longo venit impete, sumere debet
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo
et validas auget viris et roborat ictum.
nam facit ut quae sint illius semina cumque
e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
omnia coniciens in eum volventia cursum.
forsitan ex ipso veniens trahat aere quaedam
corpora quae plagis incendunt mobilitatem.
incolumisque venit per res atque integra transit
multa, foraminibus liquidus quia transvolat ignis.
multaque perfringit, cum corpora fulminis ipsa
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
dissoluit porro facile aes aurumque repente
confervefacit, e parvis quia facta minute
corporibus vis est et levibus ex elementis,
quae facile insinuantur et insinuata repente
dissoluunt nodos omnis et vincla relaxant.
autumnoque magis stellis fulgentibus apta
concutitur caeli domus undique totaque tellus,
et cum tempora se veris florentia pandunt.
frigore enim desunt ignes ventique calore
deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
tum variae causae concurrunt fulminis omnes.
nam fretus ipse anni permiscet frigus ⟨et⟩ aestum,

336 plagast *Lachmann*: plaga si *OQ* 349 transvolat *Naugerius*: transviat *OQ* 350 perfringit *Marullus*: perfigit *O*: perfrigit *Q* 359 se veris *l 31*: seris *OQ* 364 et *add. Marullus*

quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nubi,
ut discordia ⟨sit⟩ rerum magnoque tumultu
ignibus et ventis furibundus fluctuet aer.
prima caloris enim pars et postrema rigoris,
tempus id est vernum; quare pugnare necessest
dissimilis res inter se turbareque mixtas.
et calor extremus primo cum frigore mixtus
volvitur, autumni quod fertur nomine tempus,
hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
propterea ⟨freta⟩ sunt haec anni nominitanda,
nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt
fulmina tempestasque cietur turbida caelo,
ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
hinc flammis illinc ventis umoreque mixto.
  Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
perspicere et qua vi faciat rem quamque videre,
non Tyrrhena retro volventem carmina frustra
indicia occultae divum perquirere mentis,
unde volans ignis pervenerit aut in utram se
verterit hinc partem, quo pacto per loca saepta
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se,
quidve docere queat de caelo fulminis ictus.
quod si Iuppiter atque alii fulgentia divi
terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
et iaciunt ignem quo cuiquest cumque voluptas,
cur quibus incautum scelus aversabile cumquest
non faciunt icti flammas ut fulguris halent
pectore perfixo, documen mortalibus acre,
et potius nulla sibi turpi conscius in re
volvitur in flammis innoxius inque peditur

365 nubi *Lachmann*: nobis *OQ* 366 sit *add. Marullus* 368 et *Marullus*: est *OQ* 370 res *add. l 31* 374 freta *add. Lachmann* 375 eo si *Q corr.*: eos *OQ* 376 cietur *Q corr.*: cie *OQ* 384 hinc *Marullus*: hic *OQ* 386 docere *Housman*: nocere *OQ* 389 quoiquest *l 31*: inquest *OQ*

turbine caelesti subito correptus et igni?
cur etiam loca sola petunt frustraque laborant?
an tum bracchia consuescunt firmantque lacertos?
in terraque patris cur telum perpetiuntur
obtundi? cur ipse sinit neque parcit in hostis?
denique cur numquam caelo iacit undique puro
Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?
an simul ac nubes successere, ipse in eas tum
descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
in mare qua porro mittit ratione? quid undas
arguit et liquidam molem camposque natantis?
praeterea si vult caveamus fulminis ictum,
cur dubitat facere ut possimus cernere missum?
si nec opinantis autem vult opprimere igni,
cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus,
cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?
et simul in multas partis qui credere possis
mittere? an hoc ausis numquam contendere factum,
ut fierent ictus uno sub tempore plures?
at saepest numero factum fierique necessest,
ut pluere in multis regionibus et cadere imbris,
fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
postremo cur sancta deum delubra suasque
discutit infesto praeclaras fulmine sedis
et bene facta deum frangit simulacra suisque
demit imaginibus violento vulnere honorem?
altaque cur plerumque petit loca plurimaque eius
montibus in summis vestigia cernimus ignis?
  Quod superest, facilest ex his cognoscere rebus,
presteras Grai quos ab re nominitarunt,
in mare qua missi veniant ratione superne.
nam fit ut interdum tamquam demissa columna

401 Iuppiter in terras *Q corr.*: Iuppiterras *OQ*   406 vult *Avancius*: iuvit *O*: vivit *Q*   421 eius *Lachmann*: plus *OQ*

in mare de caelo descendat, quam freta circum
fervescunt graviter spirantibus incita flabris,
et quaecumque in eo tum sint deprensa tumultu
navigia in summum veniant vexata periclum.
hoc fit ubi interdum non quit vis incita venti
rumpere quam coepit nubem, sed deprimit, ut sit
in mare de caelo tamquam demissa columna,
paulatim, quasi quid pugno bracchique superne
coniectu trudatur et extendatur in undas;
quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
vis et fervorem mirum concinnat in undis.
versabundus enim turbo descendit et illam
deducit pariter lento cum corpore nubem;
quam simul ac gravidam detrusit ad aequora ponti,
ille in aquam subito totum se immittit et omne
excitat ingenti sonitu mare fervere cogens.
fit quoque ut involvat venti se nubibus ipse
vertex corradens ex aere semina nubis
et quasi demissum caelo prestera imitetur.
hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
turbinis immanem vim provomit atque procellae.
sed quia fit raro omnino montisque necessest
officere in terris, apparet crebrius idem
prospectu maris in magno caeloque patenti.
  Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando
hoc supero in caeli spatio coiere repente
asperiora, modis quae possint indupedita
exiguis tamen inter se comprensa teneri.
haec faciunt primum parvas consistere nubis;
inde ea comprendunt inter se conque gregantur
et coniungendo crescunt ventisque feruntur

428 incita *l 31* : lacita *OQ*   440 detrusit *Lambinus* : detruit *OQ*   452 supero *Lachmann* : super *OQ*   coiere *l 31* : coire *OQ*   454 comprensa *Marullus* : compressa *OQ*

usque adeo donec tempestas saeva coortast.
fit quoque uti montis vicina cacumina caelo
quam sint quaeque magis, tanto magis edita fument
assidue furvae nubis caligine crassa
propterea quia, cum consistunt nubila primum,
ante videre oculi quam possint, tenvia, venti
portantes cogunt ad summa cacumina montis.
hic demum fit uti turba maiore coorta
et condensa queant apparere et simul ipso
vertice de montis videantur surgere in aethram.
nam loca declarat sursum ventosa patere
res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos.
praeterea permulta mari quoque tollere toto
corpora naturam declarant litore vestes
suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
quo magis ad nubis augendas multa videntur
posse quoque e salso consurgere momine ponti;
nam ratio consanguineast umoribus omnis.
praeterea fluviis ex omnibus et simul ipsa
surgere de terra nebulas aestumque videmus,
quae velut halitus hinc ita sursum expressa feruntur
suffunduntque sua caelum caligine et altas
sufficiunt nubis paulatim conveniundo.
urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
et quasi densendo subtexit caerula nimbis.
fit quoque ut huc veniant in caelum extrinsecus illa
corpora quae faciunt nubis nimbosque volantis.
innumerabilem enim numerum summamque profundi
esse infinitam docui, quantaque volarent
corpora mobilitate ostendi quamque repente

460 quaeque *C*: quoque *OQ* 466 condensa queant apparere *Lachmann*: condensatque arta parere *OQ* 469 sensus *Avancius*: sensum *OQ* 473 quo *Mon.*: quod *OQ* 475 consanguineast *Vossius*: consanguinea se *OQ* 483 huc *Vat. 3276*: hunc *OQ* illa *l 31*: illi *O*: ille *Q*

immemorabile ⟨per⟩ spatium transire solerent.
haud igitur mirumst si parvo tempore saepe
tam magnis nimbis tempestas atque tenebrae
coperiant maria ac terras impensa superne,
undique quandoquidem per caulas aetheris omnis
et quasi per magni circum spiracula mundi
exitus introitusque elementis redditus exstat.
Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis
nubibus umor et in terras demissus ut imber
decidat, expediam. primum iam semina aquai
multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
omnibus ex rebus pariterque ita crescere utrumque,
et nubis et aquam quaecumque in nubibus exstat,
ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
sudor item atque umor quicumque est denique membris.
concipiunt etiam multum quoque saepe marinum
umorem, veluti pendentia vellera lanae,
cum supera magnum mare venti nubila portant.
consimili ratione ex omnibus amnibus umor
tollitur in nubis. quo cum bene semina aquarum
multa modis multis convenere undique adaucta,
confertae nubes ⟨umorem⟩ mittere certant
dupliciter; nam vis venti contrudit et ipsa
copia nimborum turba maiore coacta
urget, de supero premit ac facit effluere imbris.
praeterea cum rarescunt quoque nubila ventis
aut dissolvuntur, solis super icta calore,
mittunt umorem pluvium stillantque, quasi igni
cera super calido tabescens multa liquescat.
sed vemens imber fit, ubi vementer utraque
nubila vi cumulata premuntur et impete venti.

488 per *add. Pontanus* 490 nimbis *Lachmann*: montis *OQ* 509 umorem *Munro*: vi venti *OQ* 512 urget, de *Lachmann*: urgete *OQ* 516 cera *l 31*: tela *OQ*

at remanere diu pluviae longumque morari
consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum
atque aliis aliae nubes nimbique rigantes
insuper atque omni vulgo de parte feruntur,
terraque cum fumans umorem tota redhalat.
hic ubi sol radiis tempestatem inter opacam
adversa fulsit nimborum aspergine contra,
tum color in nigris exsistit nubibus arci.

Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur,
et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum
omnia, nix venti grando gelidaeque pruinae
et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
et mora quae fluvios passim refrenat euntis,
perfacilest tamen haec reperire animoque videre
omnia quo pacto fiant quareve creentur,
cum bene cognoris elementis reddita quae sint.

Nunc age quae ratio terrai motibus exstet
percipe. et in primis terram fac ut esse rearis
subter item ut supera ventosis undique plenam
speluncis multosque lacus multasque lacunas
in gremio gerere et rupis deruptaque saxa;
multaque sub tergo terrai flumina tecta
volvere vi fluctus summersaque saxa putandumst.
undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
his igitur rebus subiunctis suppositisque
terra superne tremit magnis concussa ruinis,
subter ubi ingentis speluncas surruit aetas;
quippe cadunt toti montes magnoque repente
concussu late disserpunt inde tremores.
et merito, quoniam plaustri concussa tremescunt

519 remanere *Bernays*: retineret *OQ* 520 cientur *Wakefield*: fientur *OQ* 523 redhalat *Vossius*: redralat *OQ* 524 inter *L*: inne *O*: inte *Q* 531 euntis *Q corr.*: avintis *OQ* 537 supera *Avancius*: super *OQ* ventosis *Wakefield*: ventis *OQ* 542 esse sui *editio Aldina prima*: esse vi *OQ*

tecta viam propter non magno pondere tota,
nec minus †exultantes dupuis† cumque viai
ferratos utrimque rotarum succutit orbis.
fit quoque, ubi in magnas aquae vastasque lacunas
gleba vetustate e terra provolvitur ingens,
ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans;
ut vas interdum non quit constare, nisi umor
destitit in dubio fluctu iactarier intus.

Praeterea ventus cum per loca subcava terrae
collectus parte ex una procumbit et urget
obnixus magnis speluncas viribus altas,
incumbit tellus quo venti prona premit vis.
tum supera terram quae sunt exstructa domorum
ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
inclinata †minent† in eandem prodita partem
protractaeque trabes impendent ire paratae.
et metuunt magni naturam credere mundi
exitiale aliquod tempus clademque manere,
cum videant tantam terrarum incumbere molem!
quod nisi respirent venti, vis nulla refrenet
res neque ab exitio possit reprehendere euntis.
nunc quia respirant alternis inque gravescunt
et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
saepius hanc ob rem minitatur terra ruinas
quam facit; inclinatur enim retroque recellit
et recipit prolapsa suas in pondera sedis.
hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
summa magis mediis, media imis, ima perhilum.

Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris,

550 exultantes dupuis *OQ*: exultant et ubi lapi' *Lachmann*: exultant ut scrupus *Munro*: exultant res ut lapi' *Bockemüller*: exultant et scrupus *Ellis* viai *Lachmann*: vim *OQ* 555 interdum *Lachmann*: inter *OQ* 563 minent *OQ*: meant *Lachmann*: tument *Munro*: minantur *Goebel* eandem in *pro* in eandem *scribens* 568 venti, vis *Marullus*: ventis *OQ* 574 pondera *Q*: pondere *O*

ventus ubi atque animae subito vis maxima quaedam
aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
in loca se cava terrai coniecit ibique
speluncas inter magnas fremit ante tumultu
versabundaque portatur, post incita cum vis
exagitata foras erumpitur et simul altam
diffindens terram magnum concinnat hiatum.
in Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi
in Peloponneso, quas exitus hic animai
disturbat urbis et terrae motus obortus.
multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
motibus in terris et multae per mare pessum
subsedere suis pariter cum civibus urbes.
quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
et fera vis venti per crebra foramina terrae
dispertitur ut horror et incutit inde tremorem;
frigus uti nostros penitus cum venit in artus,
concutit invitos cogens tremere atque movere.
ancipiti trepidant igitur terrore per urbis,
tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
terrai ne dissoluat natura repente,
neu distracta suum late dispandat hiatum
atque suis confusa velit complere ruinis.
proinde licet quamvis caelum terramque reantur
incorrupta fore aeternae mandata saluti;
et tamen interdum praesens vis ipsa pericli
subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
in barathrum rerumque sequatur prodita summa
funditus et fiat mundi confusa ruina.
[Principio mare mirantur non reddere maius

582 que *add. l 31* 586 quas *Avancius*: qua *OQ* 589 pessum *Q corr.*: possum *OQ* 600 adque *Lachmann*: idque *OQ* 604 subdit *O*: subdita *Q* 605 subtracta *L*: substructa *OQ* 608–638 *hos versus uncinis inclusit Lachmann*

naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
omnia quo veniant ex omni flumina parte.
adde vagos imbris tempestatesque volantis,
omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
adde suos fontis; tamen ad maris omnia summam
guttai vix instar erunt unius adaugmen;
quo minus est mirum mare non augescere magnum.
praeterea magnam sol partem detrahit aestu.
quippe videmus enim vestis umore madentis
exsiccare suis radiis ardentibu' solem:
at pelage multa et late substrata videmus.
proinde licet quamvis ex uno quoque loco sol
umoris parvam delibet ab aequore partem;
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
tum porro venti quoque magnam tollere partem
umoris possunt verrentes aequora, ventis
una nocte vias quoniam persaepe videmus
siccari mollisque luti concrescere crustas.
praeterea docui multum quoque tollere nubis
umorem magno conceptum ex aequore ponti
et passim toto terrarum spargere in orbi,
cum pluit in terris et venti nubila portant.
postremo quoniam raro cum corpore tellus
est, et coniunctast, oras maris undique cingens,
debet, ut in mare de terris venit umor aquai,
in terras itidem manare ex aequore salso;
percolatur enim virus retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
confluit, inde super terras redit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas.]
Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae

616 magnam sol *Pontanus*: sol magnam *OQ* 624 aequora, ventis *Lachmann*: aequora venti *OQ* 632 maris *Q corr.*: magis *OQ* 638 detulit *O corr.*: tulit *OQ*

exspirent ignes interdum turbine tanto,
expediam. neque enim mediocri clade coorta
flammea tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se convertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
cernentes pavida complebant pectora cura,
quid moliretur rerum natura novarum.
  Hisce tibi in rebus latest alteque videndum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam
et videas caelum summai totius unum
quam sit parvula pars et quam multesima constet
nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
quod bene propositum si plane contueare
ac videas plane, mirari multa relinquas.
numquis enim nostrum miratur siquis in artus
accepit calido febrim fervore coortam
aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
obturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentis, oculos invadit in ipsos,
exsistit sacer ignis et urit corpore serpens
quamcumque arripuit partem, repitque per artus,
nimirum quia sunt multarum semina rerum,
et satis haec tellus morbi caelumque mali fert,
unde queat vis immensi procrescere morbi.
sic igitur toti caelo terraeque putandumst
ex infinito satis omnia suppeditare,
unde repente queat tellus concussa moveri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum.
id quoque enim fit et ardescunt caelestia templa
et tempestates pluviae graviore coortu

641 mediocri clade *Vossius*: media grecia de *OQ* 642 flammea *Heinsius*: flammae *OQ* 653 propositum *Q corr.*: propositus *OQ*

sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
'at nimis est ingens incendi turbidus ardor.'
scilicet et fluvius quivis est maximus ei
qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens
arbor homoque videtur, et omnia de genere omni
maxima quae vidit quisque, haec ingentia fingit,
cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.
  Nunc tamen illa modis quibus irritata repente
flamma foras vastis Aetnae fornacibus efflet,
expediam. primum totius subcava montis
est natura, fere silicum suffulta cavernis.
omnibus est porro in speluncis ventus et aer.
ventus enim fit, ubi est agitando percitus aer.
hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis
excussit calidum flammis velocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.
fert itaque ardorem longe longeque favillam
differt et crassa volvit caligine fumum
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit vis.
praeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resorbet.
ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perveniunt subter fauces. hac ire fatendumst

*

et penetrare mari penitus res cogit aperta
atque efflare foras ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et harenae tollere nimbos.
in summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi

674 quivis est *Bentley*: qui visus *OQ* 690 itaque *Heinsius*: itque *OQ* 695 resorbet *l 31*: resolvet *OQ* 697 * 698 *lacunam indicavit Munro* 698 aperta *Brieger*: aperto *OQ* 701 vertice enim *Turnebus*: verticeni *OQ*

nominitant; nos quod fauces perhibemus et ora.
Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, verum pluris, unde una tamen sit;
corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
conveniat leti, dicatur ut illius una.
nam neque eum ferro nec frigore vincere possis
interiisse neque a morbo neque forte veneno,
verum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei
scimus. item in multis hoc rebus dicere habemus.
Nilus in aestatem crescit campisque redundat
unicus in terris, Aegypti totius amnis.
is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
aut quia sunt aestate aquilones ostia contra,
anni tempore eo qui etesiae esse feruntur,
et contra fluvium flantes remorantur et undas
cogentes sursus replent coguntque manere.
nam dubio procul haec adverso flabra feruntur
flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur.
ille ex aestifera parti venit amnis ab austro,
inter nigra virum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.
est quoque uti possit magnus congestus harenae
fluctibus adversis oppilare ostia contra,
cum mare permotum ventis ruit intus harenam;
quo fit uti pacto liber minus exitus amni
et proclivis item fiat minus impetus undis.
fit quoque uti pluviae forsan magis ad caput ei
tempore eo fiant, quod etesia flabra aquilonum
nubila coniciunt in eas tunc omnia partis.
scilicet ad mediam regionem eiecta diei
cum convenerunt, ibi ad altos denique montis

710 verum *Marullus*: utrum *OQ* contigit ei *Vossius*: contioitel *O*: contioite *Q* 730 quod *Marullus*: quo *OQ*

contrusae nubes coguntur vique premuntur.
forsitan Aethiopum penitus de montibus altis
crescat, ubi in campos albas descendere ningues
tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.
  Nunc age, Averna tibi quae sint loca cumque lacusque
expediam, quali natura praedita constent.
principio, quo Averna vocantur nomine, id ab re
impositumst, quia sunt avibus contraria cunctis,
e regione ea quod loca cum venere volantes,
remigi oblitae pennarum vela remittunt
praecipitesque cadunt molli cervice profusae
in terram, si forte ita fert natura locorum,
aut in aquam, si forte lacus substratus Avernist.
is locus est Cumas apud, acri sulpure montes
oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti;
est et Athenaeis in moenibus, arcis in ipso
vertice, Palladis ad templum Tritonidis almae,
quo numquam pennis appellunt corpora raucae
cornices, non cum fumant altaria donis.
usque adeo fugitant non iras Palladis acris
pervigili causa, Graium ut cecinere poetae,
sed natura loci opus efficit ipsa suapte.
in Syria quoque fertur item locus esse videri,
quadrupedes quoque quo simul ac vestigia primum
intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,
manibus ut si sint divis mactata repente.
omnia quae naturali ratione geruntur,
et quibus e fiant causis apparet origo;
ianua ne forte his Orci regionibus esse
credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,

736 descendere *Lambinus*: decedere *OQ* 740 quo *Lachmann*: quod *OQ* 743 remigi *Lachmann*: remigio *OQ* 746 Avernist *Munro*: Averni *OQ* 747 acri sulpure *Salmasius*: ecri suiper *OQ* 762 forte his *Munro*: poteis *OQ*

naribus alipedes ut cervi saepe putantur
ducere de latebris serpentia saecla ferarum.
quod procul a vera quam sit ratione repulsum
percipe; nam de re nunc ipsa dicere conor.
  Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
in terra cuiusque modi rerum esse figuras;
multa, cibo quae sunt, vitalia, multaque, morbos
incutere et mortem quae possint accelerare.
et magis esse aliis alias animantibus aptas
res ad vitai rationem ostendimus ante
propter dissimilem naturam dissimilisque
texturas inter sese primasque figuras.
multa meant inimica per auris, multa per ipsas
insinuant naris infesta atque aspera †tactu†,
nec sunt multa parum tactu vitanda neque autem
aspectu fugienda saporeque tristia quae sint.
  Deinde videre licet quam multae sint homini res
acriter infesto sensu spurcaeque gravesque;
arboribus primum certis gravis umbra tributa
usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores,
siquis eas subter iacuit prostratus in herbis.
est etiam magnis Heliconis montibus arbor
floris odore hominem taetro consueta necare.
scilicet haec ideo terris ex omnia surgunt,
multa modis multis multarum semina rerum
quod permixta gerit tellus discretaque tradit.
nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri
nidore offendit naris, consopit ibidem,
concidere et spumas qui morbo mittere suevit.
castoreoque gravi mulier sopita recumbit
et manibus nitidum teneris opus effluit ei,

768 de re *om. O*   771 quae *Wakefield*: eque *OQ*   778 tactu *OQ*: odore *Lambinus*: adactu *Lachmann*: iactu *Munro*: sese *Brieger*: tractu *Housman*   793 spumas *Madvig*: pumos *OQ*

tempore eo si odoratast quo menstrua solvit.
multaque praeterea languentia membra per artus
solvunt atque animam labefactant sedibus intus.
denique si calidis etiam cunctere lavabris
plenior et fueris, solio ferventis aquai
quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
carbonumque gravis vis atque odor insinuatur
quam facile in cerebrum, nisi aquam praecepimus ante!
at cum membra domus percepit †fervida servis†,
tum fit odor vini plagae mactabilis instar.
nonne vides etiam terra quoque sulpur in ipsa
gignier et taetro concrescere odore bitumen;
denique ubi argenti venas aurique sequuntur,
terrai penitus scrutantes abdita ferro,
qualis exspiret Scaptensula subter odores?
quidve mali fit ut exhalent aurata metalla!
quas hominum reddunt facies qualisque colores!
nonne vides audisve perire in tempore parvo
quam soleant et quam vitai copia desit,
quos opere in tali cohibet vis magna necessis?
hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
exspiratque foras in apertum promptaque caeli.
  Sic et Averna loca alitibus summittere debent
mortiferam vim, de terra quae surgit in auras,
ut spatium caeli quadam de parte venenet;
quo simul ac primum pennis delata sit ales,
impediatur ibi caeco correpta veneno,
ut cadat e regione loci, qua derigit aestus.
quo cum corruit, hic eadem vis illius aestus
reliquias vitae membris ex omnibus aufert.

800 et fueris *Brieger* (*auctore Wakefield*): efflueris *OQ* 804 fervida servis *O*: fervida fervis *Q*: fervida febris *Lambinus*: fervida sorbus *Ellis*: fervidior vis *Lachmann*, fervidu', nervis *Munro*, *qui ambo* viri *pro* vini *in v.* 805 *ex Pii coniectura scribunt* 813 audisve *l 31*: audire *OQ* 815 necessis *Lachmann*: necessest *OQ* 817 apertum *Q*: aperta *O*

quippe etenim primo quasi quendam conciet aestum.
posterius fit uti, cum iam cecidere veneni
in fontis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda
propterea quod magna mali fit copia circum.
Fit quoque ut interdum vis haec atque aestus Averni
aera, qui inter avis cumquest terramque locatus,
discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
cuius ubi e regione loci venere volantes,
claudicat extemplo pinnarum nisus inanis
et conamen utrimque alarum proditur omne.
hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,
scilicet in terram delabi pondere cogit
natura, et vacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

*

frigidior porro in puteis aestate fit umor,
rarescit quia terra calore et semina siquae
forte vaporis habet proprii, dimittit in auras.
quo magis est igitur tellus effeta calore,
fit quoque frigidior qui in terrast abditus umor.
frigore cum premitur porro omnis terra coitque
et quasi concrescit, fit scilicet ut coeundo
exprimat in puteos si quem gerit ipsa calorem.
Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
hunc homines fontem nimis admirantur et acri
sole putant subter terras fervescere raptim,
nox ubi terribili terras caligine texit.
quod nimis a verast longe ratione remotum.
quippe ubi sol nudum contractans corpus aquai
non quierit calidum supera de reddere parte,

839 * 840 *schedam unam intercidisse probavit Lachmann* 841 rarescit *Lambinus*: arescit *OQ* 842 proprii *Bernays*: propriae *O*: proprie *Q* 851 raptim *Lambinus*: partim *OQ*

cum superum lumen tanto fervore fruatur,
qui queat hic subter tam crasso corpore terram
percoquere umorem et calido satiare vapore?
praesertim cum vix possit per saepta domorum
insinuare suum radiis ardentibus aestum.
quae ratiost igitur? nimirum terra magis quod
rara tepet circum fontem quam cetera tellus
multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
hoc ubi roriferis terram nox obruit umbris,
extemplo penitus frigescit terra coitque.
hac ratione fit ut, tamquam compressa manu sit,
exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,
quae calidum faciunt laticis tactum atque saporem.
inde ubi sol radiis terram dimovit obortus
et rarefecit calido gliscente vapore,
rursus in antiquas redeunt primordia sedis
ignis et in terram cedit calor omnis aquai.
frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
praeterea solis radiis iactatur aquai
umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu;
propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
mittit et exsolvit glaciem nodosque relaxat.
  Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
stuppa iacit flammam concepto protinus igni,
taedaque consimili ratione accensa per undas
collucet, quocumque natans impellitur auris.
nimirum quia sunt in aqua permulta vaporis
semina de terraque necessest funditus ipsa
ignis corpora per totum consurgere fontem

858 satiare *Vat. 1954*: soclare *OQ* 862 tepet *Lachmann*: tenet *OQ* 864 umbris *Marullus*: undis *OQ* 865 penitus *Lachmann*: sonitus *OQ* 870 gliscente *Wakefield*: miscente *OQ* 878 nodosque *Vat. 3276*: nobosque *OQ* 879 frigidus *l 31*: frigus *OQ*

et simul exspirare foras exireque in auras,
non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons,
propterea dispersa foras erumpere cogit
vis per aquam subito sursumque ea conciliari.
quod genus endo marist Aradi fons, dulcis aquai
qui scatit et salsas circum se dimovet undas;
et multis aliis praebet regionibus aequor
utilitatem opportunam sitientibu' nautis,
quod dulcis inter salsas intervomit undas.
sic igitur per eum possunt erumpere fontem
et scatere illa foras in stuppam semina; quae cum
conveniunt aut in taedai corpore adhaerent,
ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
semina habent ignis stuppae taedaeque latentis.
nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
nuper ubi extinctum admoveas, accendier ante
quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?
multaque praeterea prius ipso tacta vapore
eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.
hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst.
  Quod superest, agere incipiam quo foedere fiat
naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
quem Magneta vocant patrio de nomine Grai,
Magnetum quia fit patriis in finibus ortus.
hunc homines lapidem mirantur; quippe catenam
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.
quinque etenim licet interdum plurisque videre
ordine demissos levibus iactarier auris,
unus ubi ex uno dependet subter adhaerens
ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit:

888 propterea *Lachmann*: praeterea *OQ* 890 marist Aradi *Bernays*: maris parat *OQ* 892 praebet *l 31*: praeter *OQ* 897 in tedai corpore *Vossius*: indeda corpora *OQ* 899 latentis *Bernays*: tenentes *OQ* 912 quinque *Q corr.*: qui neque *OQ* 913 demissos *Lambinus*: demisso *OQ*

usque adeo permananter vis pervalet eius.
  Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam
ipsius rei rationem reddere possis,
et nimium longis ambagibus est adeundum;
quo magis attentas auris animumque reposco.
  Principio omnibus ab rebus, quascumque videmus,
perpetuo fluere ac mitti spargique necessest
corpora quae feriant oculos visumque lacessant.
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
frigus ut a fluviis, calor ab sole, aestus ab undis
aequoris exesor moerorum litora propter.
nec varii cessant sonitus manare per auris.
denique in os salsi venit umor saepe saporis,
cum mare versamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partis
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
cernere odorari licet et sentire sonare.
  Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
commemorare; quod in primo quoque carmine claret.
quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
qua de disserere aggredior, firmare necessest
nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.
principio fit ut in speluncis saxa superne
sudent umore et guttis manantibu' stillent.
manat item nobis e toto corpore sudor,
crescit barba pilique per omnia membra, per artus.
diditur in venas cibus omnis, auget alitque

927 auris *Housman*: auras *OQ* 930–935 *hunc versuum ordinem restituit Lachmann* 941 mixtum corpus *editio Brixiensis*: corpus mixtum *OQ*

corporis extremas quoque partis unguiculosque.
frigus item transire per aes calidumque vaporem
sentimus, sentimus item transire per aurum
atque per argentum, cum pocula plena tenemus.
denique per dissaepta domorum saxea voces
pervolitant, permanat odor frigusque vaporque
ignis, qui ferri quoque vim penetrare suevit
denique qua circum †caeli† lorica coercet.
morbida visque simul, cum extrinsecus insinuatur,
et tempestates terra caeloque coortae,
in caelum terrasque remotae iura facessunt;
quandoquidem nil est nisi raro corpori' nexu.
  Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu
atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
principio terram sol excoquit et facit are,
at glaciem dissolvit et altis montibus altas
exstructasque nives radiis tabescere cogit.
denique cera liquefit in eius posta vapore.
ignis item liquidum facit aes aurumque resolvit,
at coria et carnem trahit et conducit in unum.
umor aquae porro ferrum condurat ab igni,
at coria et carnem mollit durata calore.
barbigeras oleaster eo iuvat usque capellas,
effluat †ambrosias† quasi vero et nectare tinctus;
qua nil est homini quod amariu' frondeat esca.
denique amaracinum fugitat sus et timet omne
unguentum; nam saetigeris subus acre venenumst,

954 caeli *OQ*: coli *L*: corii *l 31*: colli *editio Brixiensis*: corpus *Marullus*: Galli *Lachmann*: caeli *retinet Brieger*, *lacuna post 954 notata* 957 iura *Lachmann*: iurae *O*: iure *Q* 958 corpori' nexu *Lachmann*: corpore nexum *OQ* 962 sol *l 31*: quo *OQ* 964 que *add. l 31* 971 ambrosias quasi vero *OQ*: ambrosius quasi vero, *Munro*: ambrosia quasi vero *Brieger*, adfluat *pro* effluat *scribens*: ambrosias quasi vero e *Ellis* 972 amariu' frondeat esca *Lachmann*: marius fronde ac exscet *O* (extet *Q*)

quod nos interdum tamquam recreare videtur.
at contra nobis caenum taeterrima cum sit
spurcities, eadem subus haec iucunda videtur,
insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.
  Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
aggredior quod dicendum prius esse videtur.
multa foramina cum variis sint reddita rebus,
dissimili inter se natura praedita debent
esse et habere suam naturam quaeque viasque.
quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
quorum quisque suam proprie rem percipit in se.
nam penetrare alio sonitus alioque saporem
cernimus e sucis, alio nidoris odores.
praeterea manare aliud per saxa videtur,
atque aliud lignis, aliud transire per aurum,
argentoque foras aliud vitroque meare.
nam fluere hac species, illac calor ire videtur,
atque aliis aliud citius transmittere eadem.
scilicet id fieri cogit natura viarum
multimodis varians, ut paulo ostendimus ante,
propter dissimilem naturam textaque rerum.
  Quapropter, bene ubi haec confirmata atque locata
omnia constiterint nobis praeposta parata,
quod superest, facile hinc ratio reddetur et omnis
causa patefiet quae ferri pelliciat vim.
principio fluere e lapide hoc permulta necessest
semina sive aestum qui discutit aera plagis,
inter qui lapidem ferrumque est cumque locatus.
hoc ubi inanitur spatium multusque vacefit
in medio locus, extemplo primordia ferri
in vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque

977 iucunda *C*: ciunda *O*: inunda *Q* 988, 989 = 995, 996 *secl. editores* 990–997 *hunc versuum ordinem restituit Lambinus* 1007 utque *Marullus*: ut qui *OQ*

anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.
nec res ulla magis primoribus ex elementis
indupedita suis arte conexa cohaeret
quam validi ferri natura et frigidus horror.
quo minus est mirum, quod ducitur ex elementis,
corpora si nequeunt e ferro plura coorta
in vacuum ferri, quin anulus ipse sequatur;
quod facit, et sequitur, donec pervenit ad ipsum
iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.
hoc fit idem cunctas in partis, unde vacefit
cumque locus, sive e transverso sive superne
corpora continuo in vacuum vicina feruntur.
quippe agitantur enim plagis aliunde nec ipsa
sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
huc accedit item, quare queat id magis esse,
haec quoque res adiumento, motusque iuvatur,
quod, simul a fronte est anelli rarior aer
factus inanitusque locus magis ac vacuatus,
continuo fit uti qui post est cumque locatus
aer a tergo quasi provehat atque propellat.
semper enim circumpositus res verberat aer;
sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
parte quod ex una spatium vacat et capit in se.
hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri
parvas ad partis subtiliter insinuatus
trudit et impellit, quasi navem velaque ventus.
denique res omnes debent in corpore habere
aera, quandoquidem raro sunt corpore et aer
omnibus est rebus circumdatus appositusque.
hic igitur, penitus qui in ferrost abditus aer,

1009 ex *add. Q corr.* 1011 natura et *Wakefield*: naturae *OQ* 1012 ducitur *Lachmann*: dicitur *OQ* 1018 e *l 31*: et *OQ* 1023 motusque *Brieger*: motuque *OQ* 1026–1034 *hunc versuum ordinem restituit editio Aldina prima* 1027 aer a tergo *Marullus*: erat ergo *OQ*

sollicito motu semper iactatur eoque
verberat anellum dubio procul et ciet intus
scilicet: ille eodem fertur quo praecipitavit
iam semel et partem in vacuam conamina sumpsit.
Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
interdum, fugere atque sequi consueta vicissim.
exsultare etiam Samothracia ferrea vidi
et ramenta simul ferri furere intus aenis
in scaphiis, lapis hic Magnes cum subditus esset:
usque adeo fugere ab saxo gestire videtur.
aere interposito discordia tanta creatur
propterea quia nimirum prius aestus ubi aeris
praecepit ferrique vias possedit apertas,
posterior lapidis venit aestus et omnia plena
invenit in ferro neque habet qua tranet ut ante.
cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se
atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
non valet e lapide hoc alias impellere item res.
pondere enim fretae partim stant; quod genus aurum;
et partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
pervolet intactus, nequeunt impellier usquam;
lignea materies in quo genere esse videtur.
interutrasque igitur ferri natura locata
aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
impellant ut eam Magnesia flumine saxa.
nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena,
ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur
quae memorare queam inter se singlariter apta.
saxa vides primum sola colescere calce.
glutine materies taurino iungitur uno,

1040 ille *Lachmann*: illo *Q*: *om. O* 1059 et *Lachmann*: at *O corr. Q*: ad *O* 1064 flumine *L*: flumina *OQ* 1067 singlariter *l 31*: singulariter *OQ* 1069, 1074 uno *Lachmann*: una *OQ*

ut vitio venae tabularum saepius hiscant
quam laxare queant compages taurea vincla.
vitigeni latices aquai fontibus audent
misceri, cum pix nequeat gravis et leve olivum.
purpureusque color conchyli iungitur uno
corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam,
non si Neptuni fluctu renovare operam des,
non, mare si totum velit eluere omnibus undis.
denique non auro res aurum copulat una
aerique ⟨aes⟩ plumbo fit uti iungatur ab albo?
cetera iam quam multa licet reperire? quid ergo?
nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
nec me tam multam hic operam consumere par est,
sed breviter paucis praestat comprendere multa.
quorum ita texturae ceciderunt mutua contra,
ut cava conveniant plenis haec illius illa
huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
inter se quaedam possint coplata teneri;
quod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.
Nunc ratio quae sit morbis aut unde repente
mortiferam possit cladem conflare coorta
morbida vis hominum generi pecudumque catervis,
expediam. primum multarum semina rerum
esse supra docui quae sint vitalia nobis,
et contra quae sint morbo mortique necessest
multa volare. ea cum casu sunt forte coorta
et perturbarunt caelum, fit morbidus aer.
atque ea vis omnis morborum pestilitasque
aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
per caelum veniunt, aut ipsa saepe coortae

1078 non auro res *Faber*: res auro *O*: non res auro *Q* 1079 aerique aes *Lambinus*: aeraque *OQ* 1083 praestat *Q*: restat *O* 1099 extrinsecus *Q*: intrinsecus *O* 1100 coortae *Lachmann*: coorta *OQ*

de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
intempestivis pluviisque et solibus icta.
nonne vides etiam caeli novitate et aquarum
temptari procul a patria quicumque domoque
adveniunt ideo quia longe discrepitant res?
nam quid Brittannis caelum differre putamus,
et quod in Aegypto est qua mundi claudicat axis,
quidve quod in Ponto est differre, et Gadibus atque
usque ad nigra virum percocto saecla colore?
quae cum quattuor inter se diversa videmus
quattuor a ventis et caeli partibus esse,
tum color et facies hominum distare videntur
largiter et morbi generatim saecla tenere.
est elephas morbus qui propter flumina Nili
gignitur Aegypto in media neque praeterea usquam.
Atthide temptantur gressus oculique in Achaeis
finibus. inde aliis alius locus est inimicus
partibus ac membris: varius concinnat id aer.
proinde ubi se caelum quod nobis forte alienum
commovet atque aer inimicus serpere coepit,
ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
qua graditur conturbat et immutare coactat,
fit quoque ut, in nostrum cum venit denique caelum,
corrumpat reddatque sui simile atque alienum.
haec igitur subito clades nova pestilitasque
aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas
aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,
aut etiam suspensa manet vis aere in ipso
et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
illa quoque in corpus pariter sorbere necessest.
consimili ratione venit bubus quoque saepe
pestilitas et iam pigris balantibus aegror.

1115 Aegypto *l 31*: Aegypta *OQ* 1121 ut *Pontanus*: ve *OQ*

nec refert utrum nos in loca deveniamus
nobis adversa et caeli mutemus amictum,
an caelum nobis ultro natura †corumptum†
deferat aut aliquid quo non consuevimus uti,
quod nos adventu possit temptare recenti.
  Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros
vastavitque vias, exhausit civibus urbem.
nam penitus veniens Aegypti finibus ortus,
aera permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omni.
inde catervatim morbo mortique dabantur.
principio caput incensum fervore gerebant
et duplices oculos suffusa luce rubentis.
sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine et ulceribus vocis via saepta coibat
atque animi interpres manabat lingua cruore
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
inde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
morbida vis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum vero vitai claustra lababant.
spiritus ore foras taetrum volvebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadavera ritu.
atque animi prorsum vires totius et omne
languebat corpus leti iam limine in ipso.
intolerabilibusque malis erat anxius angor
assidue comes et gemitu commixta querela.
singultusque frequens noctem per saepe diemque
corripere assidue nervos et membra coactans
dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.
nec nimio cuiquam posses ardore tueri

1135 corumptum *OQ*: coruptum *l 31*: alienum *Bentley*: coortum *Lachmann*: coruscum *Ellis*: corruptum *ante* ultro *Brieger* 1138 aestus *Macrobius*: ae *OQ* 1143 omni *Marullus*: omnem *O*: omne *Q* 1156 et *add. l 31*

corporis in summo summam fervescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
corpus, ut est per membra sacer dum diditur ignis.
intima pars hominum vero flagrabat ad ossa,
flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
nil adeo posses cuiquam leve tenveque membris
vertere in utilitatem, at ventum et frigora semper.
in fluvios partim gelidos ardentia morbo
membra dabant nudum iacientes corpus in undas.
multi praecipites lymphis putealibus alte [1178]
inciderunt ipso venientes ore patente: [1174]
insedabiliter sitis arida, corpora mersans, [1175]
aequabat multum parvis umoribus imbrem. [1176]
nec requies erat ulla mali: defessa iacebant [1177]
corpora. mussabat tacito medicina timore,
quippe patentia cum totiens ardentia morbis
lumina versarent oculorum expertia somno.
multaque praeterea mortis tum signa dabantur,
perturbata animi mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus vultus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus umor,
tenvia sputa minuta, croci contacta colore
salsaque, per fauces rauca vix edita tussi.
in manibus vero nervi trahere et tremere artus
a pedibusque minutatim succedere frigus
non dubitabat. item ad supremum denique tempus
compressae nares, nasi primoris acumen
tenve, cavati oculi, cava tempora, frigida pellis

1171 at *Lachmann*: ad *OQ* 1174-1178 *hunc versuum ordinem dedit Naugerius* 1174 lymphis *l 31*: nymphis *OQ* 1176 mersans *O*: inerrans *Q*

duraque, in ore truci rictum, frons tenta tumebat.
nec nimio rigida post artus morte iacebant.
octavoque fere candenti lumine solis
aut etiam nona reddebant lampade vitam.
quorum siquis, ut est, vitarat funera leti,
ulceribus taetris et nigra proluvie alvi
posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
aut etiam multus capitis cum saepe dolore
corruptus sanguis expletis naribus ibat:
huc hominis totae vires corpusque fluebat.
profluvium porro qui taetri sanguinis acre
exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
et graviter partim metuentes limina leti
vivebant ferro privati parte virili,
et manibus sine nonnulli pedibusque manebant
in vita tamen, et perdebant lumina partim:
usque adeo mortis metus his incesserat acer.
atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat avis, nec tristia saecla ferarum
exibant silvis. languebant pleraque morbo
et moriebantur. cum primis fida canum vis
strata viis animam ponebat in omnibus aegre;
extorquebat enim vitam vis morbida membris.
incomitata rapi certabant funera vasta

1195 in ore trucei *Munro*: inhoretiacet *O*: inoretiacet *Q* rictum *Lambinus*: rectum *OQ* tumebat *Heinsius*: mebat *OQ* 1212 his *Mon.*: iis *OQ* incesserat *Lambinus*: incusserat *OQ* 1217 exiret *editio Brixiensis*: exciret *OQ* 1220 nec tristia *Macrobius*: nectia *OQ*

nec ratio remedi communis certa dabatur;
nam quod ali dederat vitalis aeris auras
volvere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.
illud in his rebus miserandum magnopere unum
aerumnabile erat, quod ubi se quisque videbat
implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
deficiens animo maesto cum corde iacebat,
funera respectans animam amittebat ibidem.
quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
ex aliis alios avidi contagia morbi,
lanigeras tamquam pecudes et bucera saecla.
idque vel in primis cumulabat funere funus.
nam quicumque suos fugitabant visere ad aegros,
vitai nimium cupidos mortisque timentis
poenibat paulo post turpi morte malaque,
desertos, opis expertis, incuria mactans.
qui fuerant autem praesto, contagibus ibant
atque labore, pudor quem tum cogebat obire
blandaque lassorum vox mixta voce querelae.
optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.

*

inque aliis alium, populum sepelire suorum
certantes: lacrimis lassi luctuque redibant;
inde bonam partem in lectum maerore dabantur.
nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus
nec mors nec luctus temptaret tempore tali.
  Praeterea iam pastor et armentarius omnis
et robustus item curvi moderator aratri
languebat, penitusque casa contrusa iacebant
corpora paupertate et morbo dedita morti.
exanimis pueris super exanimata parentum

1237 [1245] *hunc versum huc transponi iussit Bentley* 1246 * 1247 *lacunam indicavit Munro* 1250 morbus *l 31* : morbo *OQ*

corpora nonnumquam posses retroque videre
matribus et patribus natos super edere vitam.
nec minimam partem ex agris is maeror in urbem
confluxit, languens quem contulit agricolarum
copia conveniens ex omni morbida parte.
omnia complebant loca tectaque; quo magis †aestus†
confertos ita acervatim mors accumulabat.
multa siti protracta viam per proque voluta
corpora silanos ad aquarum strata iacebant
interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
multaque per populi passim loca prompta viasque
languida semanimo cum corpore membra videres
horrida paedore et pannis cooperta perire
corporis inluvie, pelli super ossibus una,
ulceribus taetris prope iam sordique sepulta.
omnia denique sancta deum delubra replerat
corporibus mors exanimis onerataque passim
cuncta cadaveribus caelestum templa manebant,
hospitibus loca quae complerant aedituentes.
nec iam religio divum nec numina magni
pendebantur enim: praesens dolor exsuperabat.
nec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
quo prius hic populus semper consuerat humari;
perturbatus enim totus trepidabat, et unus
quisque suum pro re ⟨compostum⟩ maestus humabat.
multaque res subita et paupertas horrida suasit.
namque suos consanguineos aliena rogorum
insuper exstructa ingenti clamore locabant
subdebantque faces, multo cum sanguine saepe
rixantes potius quam corpora desererentur.

1259 is maeror *Munro*: maeroris *OQ* 1262 aestus *OQ*: aestu *Marullus*: astu *Lachmann*: aestus *Munro qui lacunam indicat* 1264 protracta *Lachmann*: prostrata *OQ* 1274 manebant *C*: manebat *O*: manebit *Q* 1279 quo prius *Q*: huc pius *O* 1281 compostum *add. Lachmann* 1282 res *add. C* 1285 faces *l 31*: fauces *OQ*

OXONII

Excudebat Horatius Hart

Typographus academicus

Date Due

10-20-52	Mr. Chinnan		SJ
DEC –.. 52	C6005		
3-17-53	C6005		
JUN -2 '53	C6005		
JAN -■ '55	L. Folkard		
JUN -■ '55	David Folkard		
1/17/61	Fr. McCauley		
		1 - 215	
JAN -8 '63			
1/26/65	Fr. McCauley		
5/6/65		"	
OCT 19 '66			
1/13/69	Fr. McCauley		
~~2-15-53~~	~~C6005~~		
5/13/69	Fr. McCauley		